

Caert Thresoor

De kaart van Van
Borsele van de
Hollandse kust

Navigatiegegevens
in een zeekaarten-
verzameling

Een kaart van Brabant
voor keizer Karel V

Herkomstonderzoek
in de collectie van
het Nationaal Archief

2018-1

37

Tijdschrift voor de Geschiedenis van de Kartografie

Inhoud

- 3 Josse Pietersma
Wild en confuus. Het verhaal achter de kaart van Van Borsele van de Hollandse kust
- 11 Hans Ferwerda
Meer dan navigatiegegevens alleen! Opmerkelijke en verrassende zaken in een zeekaartenverzameling
- 21 Paul De Win & François Van der Jeught
Een kaart van Brabant voor keizer Karel V
- 24 Clemens Deimann
Herkomstonderzoek naar uit hun context geraakte kaarten in de collectie van het Nationaal Archief
- 34 Kaartencollecties in Nederland
- 36 Besprekingen
- 38 Varia Cartographica
- 42 Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

CAERT-THRESOOR

Een uitgave van de Barent Langenes Stichting

Redactie

Gijs Boink, dr Kees van Grootheest, Ron Guleij, Capt. Hans Kok, dr Ferjan Ormeling, drs Ester Smit, drs Martijn Storms, Erik Walsmit
Correctie Engelse teksten Francis Herbert (Londen)

Internet

www.caert-thresoor.nl (volledige jaargangen met een vertraging van drie jaar; inhoud en samenvattingen vanaf 1982, aanwijzingen voor auteurs)

Secretariaat

G.G.J. Boink, p/a Nationaal Archief, Postbus 90520, 2509 LM Den Haag
E-mail: redactie@caert-thresoor.nl

Barent Langenes Stichting

Secr.: E. Heere, Glenn Millerpad 12, 3543 GE Utrecht

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang van vier nummers) € 30,00
België € 32,00; Europa (zonder België) € 38,00; buiten Europa € 42,00
Losse nummers € 8,00

Betaling EU-landen middels bankoverschrijving. Overige landen via Paypal
Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: Administratie Caert-Thresoor, Mijerstraat 20, 2613 XM Delft, administratie@caert-thresoor.nl
ABN AMRO, IBAN: NL19ABNA0408579447

ISSN 0167-4994

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

Op aanvraag bij administratie@caert-thresoor.nl

De uitgave van dit nummer is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting Historische Cartografie van de Nederlanden.

Afbeelding omslag:

Van Borseles diepmachine. Detail uit de *Kaart van de Hollandse kust van Goeree tot de duinen ten noorden van Katwijk*, Jacob van Borsele, 1753. Plakkaatverf en potlood op papier, 280 x 82 cm. Het noorden is rechts. (Nationaal Archief, collectie Bondam, CBM inv.nr. 101).

Achter kenmerk CBM 101 gaat de meest waanzinnige kaart van het Nationaal Archief schuil.¹ Dit kan ik zeggen omdat ik van begin 2014 tot eind 2016 deel heb uitgemaakt van een projectteam dat een standcontrole uitvoerde van de complete kaarten- en tekeningencollectie.² Al in één van de eerste weken van het project werd de kaart CBM 101 aangetroffen en nadien hebben we altijd de ogen opgehouden voor iets vergelijkbaars. Maar geen enkele andere kaart of tekening bleek qua vorm en inhoud zó rauw, groots en meeslepend. De kaart is op 25 januari 1753 gemaakt door de uitvinder Jacob van Borsele. Uit onderzoek blijkt dat Van Borsele meer kaarten en tekeningen gemaakt heeft, maar deze zijn niet teruggevonden.

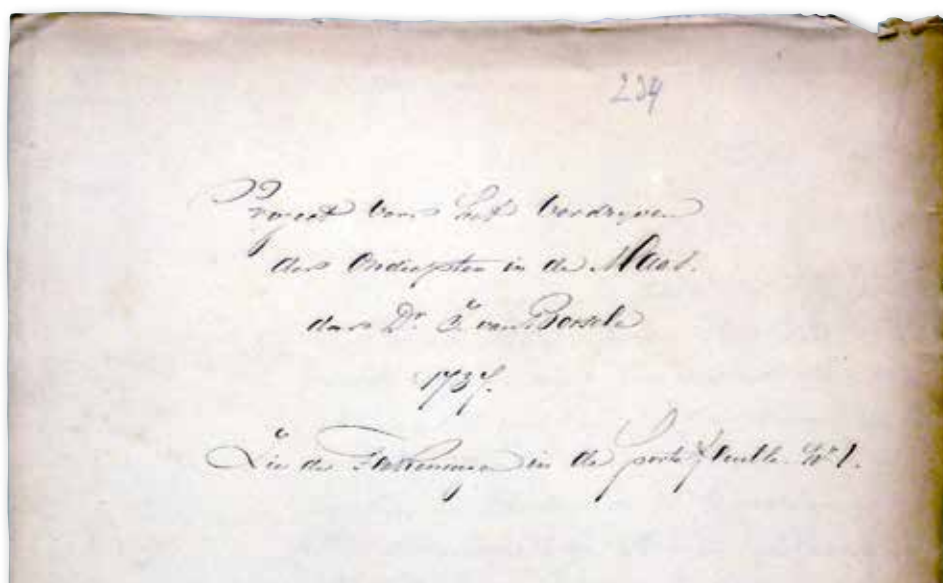
De eerste keer dat Van Borsele met een kaart het toneel betreedt is in 1737. In een ongedateerde brief aan het stadsbestuur van Rotterdam zegt Van Borsele dat hij machines heeft uitgevonden waarmee in sterk stromende rivieren zand gestort of juist gebaggerd kan worden.³ Van Borsele verzoekt deze machines op kosten van de stad te mogen maken en geeft daarbij een niet-goed-geld-teruggarantie. Bij de brief voegt hij tekeningen van zijn machines en een kaart van de Maas met de zandplaat die hij wil gaan afgraven. Volgens een eigentijdse aantekening op de brief, door gemeentesecretaris Van Belle, zijn de tekeningen en de brief in eerste instantie bij elkaar bewaard. Later zijn de tekeningen, blijkens een verwijzing op de tegenwoordige omslag, opgeborgen in 'Portefeuille No 1'. Dit is een verwijzing naar het voormalige 'Rotondearchief' van het Rotterdamse Stadsarchief. Andere tekeningen en kaar-

Drs. M.J. Pietersma studeerde geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen en is zelfstandig onderzoeker. Van 2014 tot 2016 was hij betrokken bij de standcontrole van de kaarten- en tekeningencollectie van het Nationaal Archief.

Wild en confuus

Het verhaal achter de kaart van Van Borsele van de Hollandse kust

1. Omslag met verwijzing naar Portefeuille No.1 (Stadsarchief Rotterdam, OSA, 1.01 inv.nr. 2539).

ten uit deze portefeuille zijn tijdens het onderzoek voor dit artikel aangetroffen, maar ondanks een intensieve zoekactie en de buitengewone behulpzaamheid van de medewerkers van het stadsarchief, zijn deze kaart en tekeningen van Van Borsele niet teruggevonden.

Van Belle schrijft ook dat Van Borsele naar aanleiding van zijn brief met de Rotterdamse burgemeesters gesproken heeft. Waarschijnlijk heeft Van Borsele hen verteld hoe hij in 1698, na afloop van het Grote Gezantschap met tsaar Peter de Grote mee is teruggereisd naar Rusland. En met vastberadenheid vertelt hij hoe hij in Moskou heeft meegewerkt aan het wegnemen van ondiepten in de Moskva. Dit sluit aan bij hoe Van Borsele zichzelf maanden later introduceert bij de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en West-Friesland: als 'gewezen meester van zee- en rivierwerken in dienst van zijne keizerlijke majesteit van heel Rusland'.⁴ Deze functie zegt hij zesentwintig jaar lang bekleed te hebben. Een verkorte versie van deze titel gebruikt Van Borsele op CBM 101: 'Mees-ter van zee en rivieren'. Deze claims en

ronkende titel zijn niet te verifiëren en lijken onwaarschijnlijk. Wel staat voor mij vast dat Van Borsele lange tijd in Rusland is geweest. Later zal blijken dat de Russische taal Van Borsele na aan het hart ligt. Ook is het best mogelijk dat Van Borsele zich in Rusland positief onderscheiden heeft bij waterbouwkundig werk. Maar de titel 'meester van zee- en rivierwerken' moet op zijn minst met een flinke korrel zout genomen worden. Tijdens het onderzoek voor dit artikel heb ik Jacob van Borsele leren kennen als een temperamentvolle analfabeet met grootse ideeën en een tomeloze energie. Hij gelooft heilig in zijn uitvindingen maar hij lijdt ook aan grenzeloze zelfoverschatting.

Het Rotterdamse stadsbestuur heeft geen vertrouwen in Van Borsele en zijn uitvinding en houdt daarom de boot af. Hierna richt Van Borsele zich op 19 mei 1738 via de al eerder genoemde brief tot de Gecommitteerde Raden. Opnieuw vertelt hij over zijn uitvindingen. Maar ditmaal ligt de nadruk op de machine waarmee zand gestort kan worden in stromend water. Van Borsele wil dit instrument gebruiken om de Bakkerskil en de Bruine Kil bij

Werkendam in slechts vier weken af te dammen. Hij heeft al een uitgewerkt plan klaar, met een bestek en een kaart om een en ander uit te leggen. Verder wil hij met zijn kaart graag de werking van zijn 'diepmachine' toelichten. Dit instrument kan zandplaten afgraven en doorgraven, zodat rivieren weer bevaarbaar worden en water weer vrije doorgang krijgt. Van Borsele verwacht de diepmachine vooral goed te kunnen gebruiken om de Oude- en de Nieuwe Maas te herstellen en te verbeteren. De uitvinder laat zich tot slot graag uitnodigen om zijn plan te presenteren.⁵

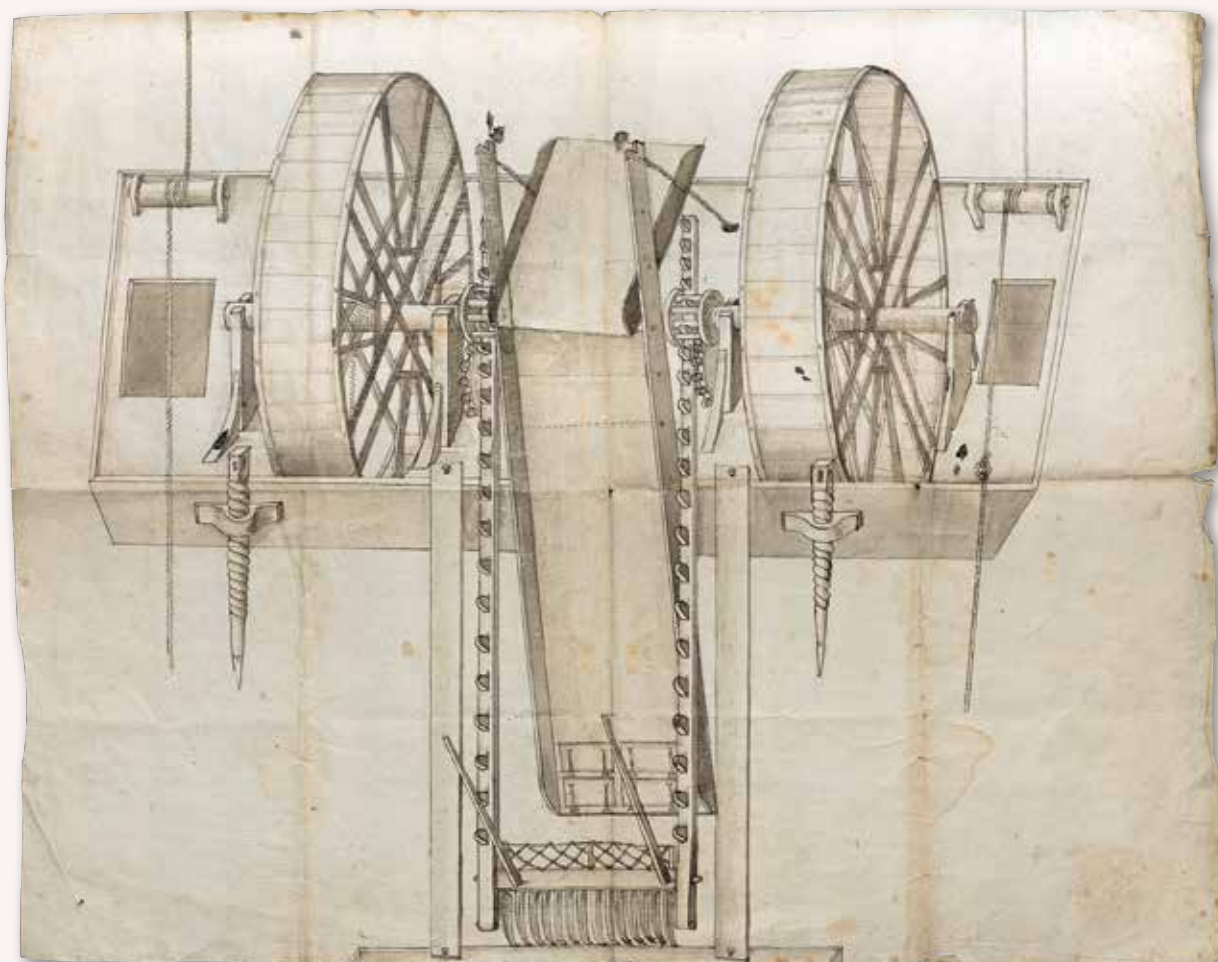
De twee genoemde waterlopen én het moment waarop hij de brief stuurt heeft Van Borsele met zorg gekozen. Al decennia lang loopt via de Bakkerskil en de Bruine Kil te veel water uit de Merwede naar de Biesbosch en het Hollands diep. Hierdoor blijft voorbij Werkendam niet voldoende water in de rivier om de Merwede en verderop de Maas op peil te houden. De havens van de verschillende Maassteden dreigen te verzanden en al jarenlang wordt heftig gediscussieerd over mogelijke oplossingen. Experts, de

verschillende steden en de waterschappen langs de rivier kunnen het maar niet eens worden over de aanpak. Uiteindelijk worden in het voorjaar van 1738 dammen in de Bakkerskil en de Bruine Kil gelegd, maar helaas blijken deze niet bestand tegen het snel stijgende water. Begin mei bezwijken de dammen en gelijk barst de bom en begint het Zwartepieten en getouwtrek over de schuldvraag. Alle betrokkenen zien in het fiasco het eigen gelijk bevestigd. Een impasse dreigt en een oplossing lijkt verder weg dan ooit.⁶ In deze situatie klinkt Van Borseles boude bewering dat hij de killen wél succesvol kan afsluiten klinkt de edele groot mogende heren van de Staten van Holland vast als muziek in de oren. Hun klerk Cornelis Velsen krijgt de opdracht uit te zoeken welk vlees zij met Van Borsele precies in de kuip hebben.⁷

Op 21 mei hebben de mannen een onderhoud. Van Borsele laat Velsen het bestek en de kaart bij zijn plan zien. Maar de klerk is bepaald niet onder de indruk van de presentatie. In zijn rapport noemt hij Jacob en zijn plannen botweg 'wild en confuus'.⁸ Dit is een zwaarwe-

gend oordeel. Cornelis Velsen is van origine landmeter en van 1731 tot 1755 wordt hij door de Gecommitteerde Raden ingehuurd als klerk. Deze titel heeft tegenwoordig een wat minderwaardige klank, maar dit doet bepaald geen recht aan Velsens gewichtige functie. Als secretaris van de Gecommitteerde Raden is hij de spin in het web van de opkomende waterstaat. Hij houdt de notulen bij en voert de correspondentie; hij interpreteert inkomende technische rapporten en adviezen en hij brengt hierover advies uit aan de Gecommitteerde Raden. Ook doet hij de voorbereiding van de resoluties die door de Gecommitteerde Raden worden genomen. Tussen 1731 en 1755 drukt Cornelis Velsen een allesbepalend stempel op het waterstaatsbeleid van de Republiek.⁹

Ondanks dit vernietigende oordeel wordt Van Borseles plan door de Gecommitteerde Raden niet ter zijde geschoven. Uit verder onderzoek van Velsen is namelijk gebleken dat ook de landmeter Nicolaus Cruquius zijn tekeningen onder ogen heeft gehad. Op verzoek van de Rotterdamse burgemeesters heeft Cruquius

2. Anonieme ontwerptekening van een baggermachine (Nationaal Archief, 4.VTHR inv.nr. 4795).

de plannen in 1737 bestudeerd. Diens conclusie was toen dat Van Borseles plannen er interessant uitzien en dat ze de moeite van het proberen waard zijn.¹⁰ Net als Velsens oordeel, weegt ook dat van Cruquius zwaar: de landmeter wordt bij technische kwesties regelmatig door de Gecommitteerde Raden als expert geraadpleegd. Daarom besluiten de edele groot mogende heren een *second opinion* te vragen aan twee Leidse hoogleraren: Willem Jacob 's-Gravesande en Jacobus Wittichius. Ook zij worden vaak als externe adviseurs van de Gecommitteerde Raden benaderd.¹¹ De professoren spreken met Van Borsele en bestuderen zijn plannen. Op 16 juni is het rapport af.¹²

Het rapport begint voor Van Borsele niet bepaald gunstig. De professoren concluderen dat de uitvinder niet het juiste begrip van de Merwede heeft. Maar gelijk voegen ze hier aan toe dat dit geen probleem is. Het is de edele groot mogende heren immers om de machines te doen en die zien er veelbelovend uit. Over de machine die bedoeld is om de killen af te sluiten zijn de geleerden ronduit positief. Ze zijn er vast van overtuigd dat de

machine in stromend water goed werk zal leveren. Bij de diepmachine hebben de professoren wel enige bedenkingen. De professoren zien zich niet in staat het ontwerp goed te beoordelen. De machine is namelijk totaal anders dan alle andere baggermachines die op dat moment gebruikt worden. Op papier ziet alles er echter goed uit en Van Borsele lijkt ook goed te weten waarover hij praat.

Ondanks deze bedenkingen zijn de geleerden ervan overtuigd dat Van Borseles diepmachine – zo hij werkt – van vitaal belang zal zijn voor het land. Daarom adviseren zij de Gecommitteerde Raden de gok maar te wagen. Want ook als de machine niet zo goed werkt als verwacht, dan nog zou deze met enkele simpele aanpassingen van groot nut kunnen zijn. Van Borsele heeft zijn diepmachine in twee varianten gepresenteerd; een grote en een kleine. De bouw van de grote machine is begroot op maar liefst 24.000 gulden. De kleine kan al voor 3.000 gulden in elkaar worden gezet. Toch adviseren de hoogleraren de grote te laten bouwen, omdat bij deze machine eventuele constructieproblemen gemakkelijker te

ontdekken en te verhelpen zijn. Voor het verdere verloop van dit verhaal zou het geweldig zijn als wij nu wisten wat Van Borsele precies aan de professoren en de landmeters heeft laten zien. Maar net als in Rotterdam, zijn ondanks intensief onderzoek ook in het archief van de Gecommitteerde Raden en in de kaarten- en tekeningencollectie van het Nationaal Archief geen extra afbeeldingen gevonden. Door het woeste uiterlijk van de kaart CBM 101 ligt het voor de hand aan te nemen dat Jacobs andere kaarten er ook zo uitgezien hebben. Ook Velsens harde oordeel schijnt in deze richting te wijzen. Maar het lijkt mij uitgesloten dat mannen als Cruquius, 's-Gravesande en Wittichius met een dergelijk schilderwerk overtuigd zouden kunnen worden. Ik vermoed daarom dat Van Borseles eerdere kaarten en tekeningen meer verzorgd en doordacht waren.

Een goede kandidaat voor een dergelijke tekening is VTHR 4795. Van de verschillende ontwerpen voor diepmachines, aanwezig in de collectie van het Nationaal Archief lijkt deze qua werking en vorm opvallend veel op het instrument

3. De achterzijde van VTHR 4795.

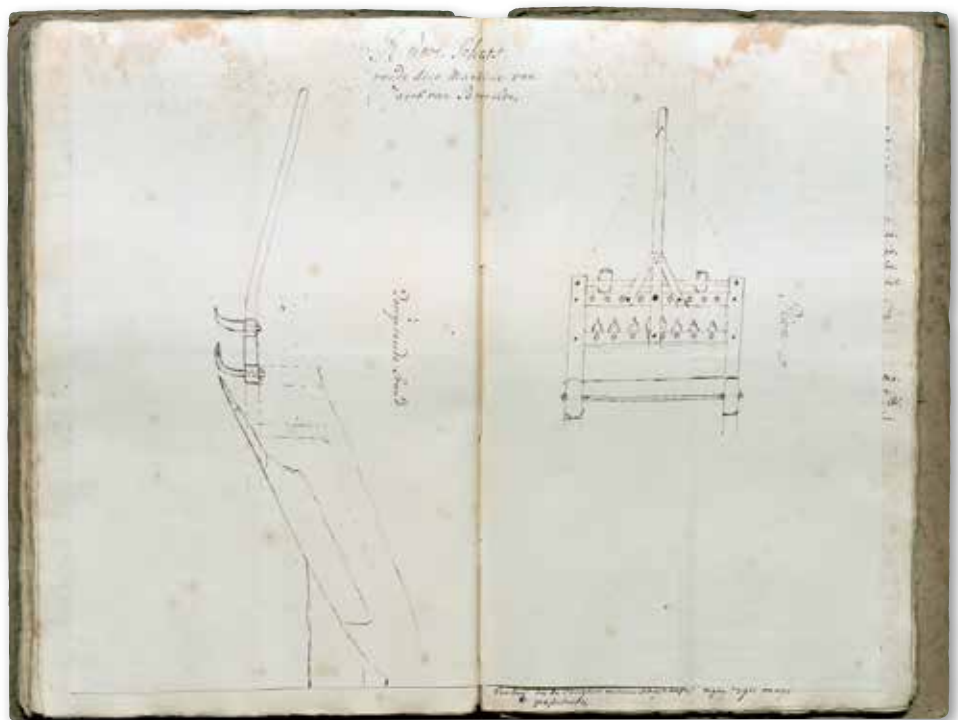
4. Van Borseles diepmachine (Nationaal Archief, CBM inv.nr. 101, detail).

6. Kaart van de Hollandse kust van Goeree tot de duinen ten noorden van Katwijk, Jacob van Borsele, 1753. Plakkaatverf en potlood op papier, 280x82 cm. Het noorden is

dat Van Borsele op zijn kaart afbeeldt.¹³ Net als diens machine heeft het apparaat twee tredwielen, tandwielen en een laadplank. De krabbers, de schop en de rollen zijn weliswaar niet op Van Borseles schildering te zien, maar zij worden in het vervolg van dit verhaal wel bij de bouw van het instrument genoemd. De tekening is ongedateerd en heeft geen toelichtende tekst. In de twintigste eeuw is de tekening opgenomen in het supplement op de collectie Hingman.¹⁴ Hierbij is het verband met het oorspronkelijke archief verloren gegaan. Er is echter één belangrijke reden om deze tekening niet aan Jacob van Borsele toe te schrijven: op de achterzijde van de tekening staan zeventiende-eeuwse pennenprobeersels. Tenzij iemand zich wil wagen aan een wilde theorie over hergebruikt papier of een oefening in historisch schrift, kan deze tekening niet van Jacob zijn.

Ondanks het advies van de professoren besluiten de Staten van Holland en West-Friesland op 26 juni niet Van Borseles grote, maar zijn kleine diepmachine te laten bouwen. Van Borsele krijgt een dagvergoeding en na een succesvolle proef zal hij passend beloond worden.¹⁵ Van Borsele sluit een bouwovereenkomst met de Rotterdamse scheepstimmerman Witte

5. Velsens tekeningen van onderdelen van de diepmachine (Nationaal Archief, archief Gecommitteerde Raden, 3.01.05 inv.nr. 3951).

Clase.¹⁶ Uit twee 'paltser schepen' zal Witte één grote en stevige schuit maken waar de diepmachine op komt te staan. Op 21 augustus krijgt Witte de twee schepen door de Gecommitteerde Raden

geleverd.¹⁷ En drie weken later, op 11 september, komen de gecommitteerden zelf naar de werf om te zien hoe het werk vordert. Maar in Rotterdam wacht hen een onaangename verrassing. Van Borsele

rechts (Nationaal Archief, collectie Bondam, CBM inv.nr. 101).

vond dat de twee schepen toch niet goed samengevoegd konden worden en heeft daarom een heel nieuw schip op stapel laten zetten. Hierdoor zal het hele project zeker drie maanden vertraging oplopen.

De gecommiteerden zien dat ze met een eigenzinnig karakter te maken hebben. Om de controle over het project niet verder te verliezen, geven zij de kapitein van het Hollandse statenjacht Albert Noot de opdracht voortaan alle benodigde materialen en mankracht voor Van Borsele te regelen. Het werk aan het nieuwe schip moet gestaakt worden en Van Borsele zal zich uitsluitend met de bouw van zijn diepmachine moeten bezighouden. Voor de proef kan dan wel een schip gehuurd worden.¹⁸ Bij het verslag van dit bezoek aan Rotterdam voegt Velsen nog twee vlugge schetsjes toe van delen van de diepmachine. Het zijn de 'schop' met de krabbers ervoor en de laadplank erachter. Zoals gezegd vertoont dit deel van de machine sterke gelijkenis met de diepmachine in het supplement van de collectie Hingman.

Ondanks de duidelijke afspraken die zijn gemaakt gaat Van Borsele in de hierop

volgende weken voortdurend zijn eigen gang. Hij koopt aan één stuk door materiaal dat hij niet echt nodig lijkt te hebben. Hij laat uitzonderlijk dikke en dure kabels maken. Ook moeten er speciale katrollen, spillen en rollen komen. Van Borsele maakt ruzie met alles en iedereen. Hierbij scheldt en vloekt hij steeds in het Russisch. En ondertussen blijft het project maar vertraging oplopen. Begin oktober verzucht kapitein Noot in een brief aan Velsen: 'Van Borsele is zó ruw en hij blijft maar zóveel zaken bestellen die hij niet echt nodig heeft, [...] dat ik nu toch eindelijk wel eens van dit Russische schepsel verlost wil zijn.'¹⁹ Dan, op 7 oktober, kan eindelijk de proef met de diepmachine genomen worden. Maar nadat twintig arbeiders twee uur lang keihard gewerkt hebben heeft de machine nog geen kortje zand opgediept. Duizenden toeschouwers zijn er getuige van hoe het project faalt en Van Borsele zich weer te buiten gaat aan een haast eindeloze reeks Russische vloeken en scheldwoorden.²⁰

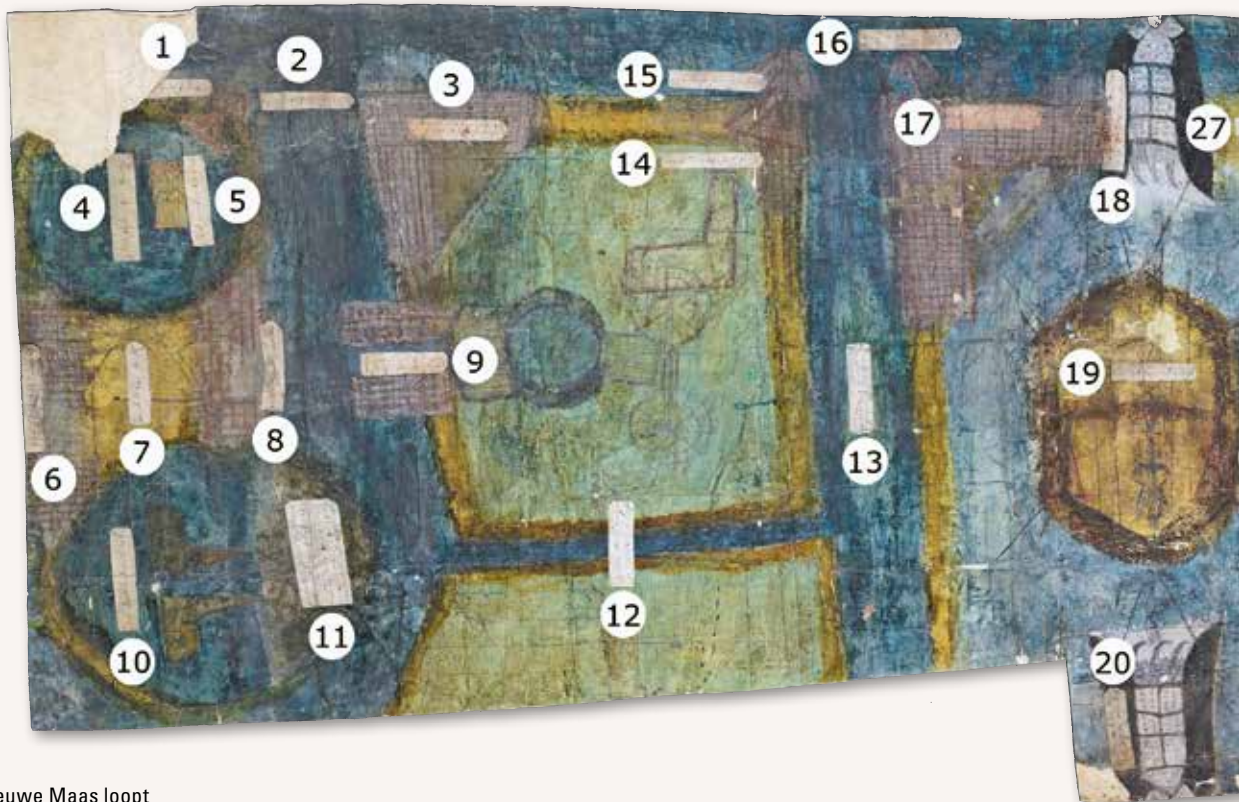
Hierna is het genoeg geweest. Op 17 oktober ontheffen de Staten van Holland de Gecommitteerde Raden van hun

afspraak met Van Borsele.²¹ De diepmachine wordt als schroot verkocht en Van Borsele vertrekt zonder opgave van een adres uit Rotterdam.²² 'En dus is er een einde gekomen aan de *wildzangerij* van deze woelgeest', besluit Velsen tevreden in zijn verslag van 18 oktober. 'In hem is het spreekwoord waarheid geworden dat zoekers van kunst slechts de vindsters zijn van armoede. Want hij is in een zeer armoedige staat uit Rotterdam vertrokken.'²³ Maar met deze conclusie is Velsen te voorbarig.

Jaren gaan voorbij en Van Borsele vestigt zich eerst in Amsterdam en later in Zwammerdam.²⁴ Ondertussen blijft hij heilig in zijn uitvinding geloven. Dan, in de zomer van 1749 acht hij eindelijk de tijd rijp om zijn geluk weer te beproeven. Van Borsele stuurt opnieuw een brief met tekeningen en een kaart aan de Staten van Holland. Alsof er niets gebeurd is vertelt hij over de diepmachine, de ondiepten en de zandplaten. Van Borsele zegt dat hij op iedere gewenste plek kan werken en opnieuw wil hij de machine tegen een redelijk daggeld laten bouwen door een smid en werklieden die hij zelf uit-

Labeltjes op Jacobs kaart

- 1 [...] Haave van Goere
- 2 De have van Goeree
- 3 De noorthoek van de have van Goeree verbeering
- 4 Het eijlant van Goere
- 5 Het vierbake van Goere
- 6 Verbetering van den Hals
- 7 De Hals van Goere
- 8 Verbetering van den Hals
- 9 De have en het dok van Helvoetsluys
- 10 Het eijland Somelsdijk
- 11 De groote plaat voor Somelsdijk moet dienen tot speecij om den hals en noorthoek van t' make van de haave van Goeree en leijd ook in de weeg voor de have van Helvoetsluys
- 12 De Oude Maas die in de Nieuwe Maas loopt
- 13 Het ijland Blankenburg dient om de bedorven have van Den Briel goet te make
- 14 Den toorn van Den Briel
- 15 De kaap van Den Briel
- 16 De kaap van de Hoek van Holland

- 17 Verbeter[...] [onleesbaar]
- 18 Instrument om de have diep te maken
- 19 De solderschuijt
- 20 Instrument om de have diep te maken

- 21 De waterlosing of kolk tot Catwijk op Zee
- 22 Schuijffdeure van 't spuij
- 23 De sluijs
- 24 Den Oude Rijn die tot Catwijk Binne loopt

kiest. Tot slot voert hij de Leidse professoren 's-Gravesande en Wittichius op als referentie. Over de rampzalig verlopen proef uit 1738 rept hij met geen woord.²⁵ De brief, de kaart en de tekeningen doen hun werk weer. Heel even nemen de Staten Van Borseles aanbod serieus.²⁶ Maar als zij hun licht opsteken bij de Gecommitteerde Raden, komt de aap snel uit de mouw. Daar is het hoofdpijndossier 'Van Borsele' nog niet vergeten. Met een verwijzing naar de resolutie van 17 oktober 1738 wordt Van Borsele verzoek van de hand gewezen; de Staten van Holland nemen dit advies over.²⁷

Ook na deze nieuwe afwijzing laat Van Borsele zijn droom nog altijd niet los. Maar de tijd is onverbiddelijk en de jaren die hij in armoede doorbrengt wegen zwaar op hem. Op 25 januari 1753 doet hij zijn laatste wanhopige poging om de Staten van Holland van zijn geniale uitvinding te overtuigen. Van Borsele plakt grote vellen papier van ongelijke grootte slordig op- en aan elkaar. Zo krijgt hij een kreukelige ondergrond, waarop hij met plakkaatverf zijn plan schildert. Het wordt een grote kaart van de Hollandse

kust met alle waterstaatkundige problemen die hij met zijn – eveneens afgebeelde – machines zegt te kunnen oplossen. Het schilderwerk is grof en intens, alsof de vervaardiging Van Borsele veel moeite en concentratie heeft gekost. Met potlood tekent en krast hij verkavelingen, tandwielen en andere details. Verder plakt hij labels met toelichtingen. Het eindresultaat is een verward geheel dat zelfs na uitgebreide bestudering maar nauwelijks te begrijpen is. Van Borseles ouderdom, armoede en intense verbetenheid spatten van het papier af. Dit is het werk van een man die een laatste wanhopige poging doet om begrepen te worden.

De begeleidende brief is ditmaal op de kaart geplakt en gericht aan de Generaliteit en de Staten van Holland en West-Friesland. Hierin spreekt Van Borsele over de havens en riviermonden die door stormen en vloedern vernield zijn. Deze schade zegt hij te kunnen herstellen. De uitwatering van de rivieren kan Van Borsele naar eigen zeggen zelfs beter maken dan deze in de afgelopen vijftig jaar ooit is geweest. In al die jaren heeft de uitvinder nog niets aan zelfvertrou-

wen ingeboet. Ook wil hij de verzande Rijn bij Katwijk weer door de duinen in zee laten uitwateren. Zijn plan behelst een omvangrijk project van dammen en sluizen. En als deze uitwatering dan eenmaal gereed is, zal Van Borsele óók nog de Haarlemmermeer droogleggen. In één klap wil Jacob alle waterstaatkundige problemen van Holland oplossen!

Deze hele klus denkt Van Borsele te kunnen klaren met de twee machines die hij eveneens op de kaart heeft aangebracht. De eerste machine heeft hij afgebeeld tussen Hoek van Holland en Katwijk aan Zee. Het is een zolderschuit die met vier ankers vastligt en aan beide uiteinden iets heeft dat op sleepnetten met stalen krabbers lijkt. Naast deze 'netten' staat op een labeltje: 'Instrument om de haven diep te maken'. De tweede machine staat op een afzonderlijk vel dat aan de andere kant tussen Katwijk en de Haarlemmermeer op de kaart geplakt is. Opnieuw gaat het om een zolderschuit die verankerd is. Op deze schuit staat een machine die er zonder uitleg van de uitvinder onbegrijpelijk uitziet. Het apparaat lijkt te bestaan uit twee tredwielen, tandwielen,

- 25 't Spuij aan de westkant
- 26 't Spuij aan de oostkant
- 27 Het duijn
- 28 Westkant van waterlosing

- 29 Den beer
- 30 Oostkant van waterlosing
- 31 Het duijn
- 32 't Voorwerk van waterlosing

- 33 Solderschuijt dienen beijden om te arbeijde buijten die kan niet gewerkt worden
- 34 De droogmakeij [sic] van de Haarlemmermeer

twee laadplanken, kettingen, buizen en een soort boor onder de schuit. Op het bijgeplaatste label geeft Van Borsele geen nadere informatie over het instrument. Hij zegt alleen dat uitsluitend met deze zolderschuit gewerkt kan worden. Geen van beide machines lijkt overeen te komen met het instrument dat Van Borsele vijftien jaar eerder in de Rotterdamse haven gebruikt heeft.

Dat Van Borsele in alles nog altijd gelijk heeft, laat hij in de toelichting op zijn plan ook nog even merken. In de sterk verbleekte aanvulling onderaan de brief vertelt hij dat hij voor de diepte van de rivieren bewust geen 'voetmaat' gebruikt heeft. Volgens de uitvinder zou dat zinloos zijn, omdat er toch geen manier bestaat om de diepten nauwkeurig te meten. 'Want,' zo stelt hij, 'waar vandaag een zekere waterstand geconstateerd wordt, kan het peil morgen al weer heel anders zijn.' Dit is de logica van een man die leeft in zijn eigen werkelijkheid. In al die jaren heeft Van Borsele blijkbaar niets meegekregen of begrepen van de kartografische en waterstaatkundige revolutie die zijn tijdgenoten Cruquius en Bolstra hebben ontketend.

Van Borsele besluit zijn brief met de mededeling dat hij zijn lieve vaderland toch zo graag voor overstromingen wil behoeden. Hij beschrijft zichzelf als een oude man die arm en behoeftig is en nog één laatste wens heeft: voor zijn dood wil hij de rivieren en mondingen nog graag in goede staat zien. Daarom hoopt hij dat er snel een positieve beslissing over zijn plan wordt genomen. Ook vraagt hij nog aandacht voor een openstaande rekening van 1.050 gulden. Dit is het geld dat hij naar eigen zeggen nog tegoed heeft voor werkzaamheden die hij vijftientig jaar eerder, in 1728 – deels samen met de vader van Cornelis Velsen – in opdracht van het Hoogheemraadschap Rijnland heeft uitgevoerd. Dat Van Borsele de rekening naar het verkeerde adres stuurt, is bij alle verwarring en zelfmisleiding niet meer dan een trieste voetnoot.

En zo eindigt het verhaal van Jacob van Borsele en zijn kaart. In de archieven van de Staten van Holland en van de Gecommitteerde Raden wordt na 1749 niets meer over hem en zijn uitvindingen gevonden. De grote kaart is decennia onopgemerkt gebleven als onderdeel van de 'collectie Bondam', een niet geïnventariseerd en over het hoofd gezien extra

supplement op de collectie Hingman. In het Stadsarchief Rotterdam kan misschien nog eens een kaart of tekening van Van Borseles hand teruggevonden worden. En misschien duikt op een onverwachte plek in het archief van de Gecommitteerde Raden ook ooit nog een tekening op. Van Borsele zelf wordt misschien ooit nog eens opgemerkt bij een onderzoek naar Hollandse ambachtslieden die op uitnodiging van tsaar Peter de Grote naar Rusland gingen. En er bestaat een grote kans dat zijn werk in 1728 met Anthony Velsen sporen heeft nagelaten in de archieven van het Hoogheemraadschap Rijnland. Maar voor nu houdt alles op bij de kaart die gekenschetst kan worden met de zelfde woorden die Cornelis Velsen voor Jacobs plannen gebruikt: 'wild en confuus'.

Literatuur

Brink, Paul van den. 1998. *'In een opslag van het oog.' De Hollandse rivierkartografie en waterstaatszorg in opkomst. 1725-1754.* Alphen aan de Rijn: Canaletto/Repro-Holland.

Noten

- 1 Nationaal Archief (NA) Den Haag: collectie Bondam (CBM), inventarisnummer 101.
- 2 Naast anderen, dank ik in het bijzonder Annet Waalkens, Ester Smit, Ellen Altona, Remco de Gee en Gijs Boink voor hun hulp bij het onderzoek voor dit artikel.
- 3 Stadsarchief (SA) Rotterdam, Oud Archief van de Stad Rotterdam (OSA), blok 1.01, inv.nr. 2539.
- 4 NA, archief Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en West-Friesland, toegang 3.01.05, inv.nr. 3959, no. 54.
- 5 idem
- 6 Van den Brink, p. 42, 73.
- 7 NA, Gecommitteerde Raden, 3.01.05, inv.nr. 3957, fol. 80.
- 8 NA, Gecommitteerde Raden, 3.01.05, inv.nr. 3957, fol. 80v.
- 9 Van den Brink, p. 32.
- 10 NA, Gecommitteerde Raden, 3.01.05, inv.nr. 3957, fol. 80v.
- 11 Van den Brink, p. 32.
- 12 NA, Gecommitteerde Raden, 3.01.05, inv.nr. 3510, 16 juni 1738.
- 13 NA, Verzameling Binnenlandse Kaarten Hingman: Eerste en Tweede Supplement, toegang 4.VTHR, inv.nr. 4795.
- 14 De collectie Hingman wordt ontsloten middels twee toegangen, 4.VTH en het supplementdeel 4.VTHR, en omvat de binnenlandse kaarten van vóór 1850.
- 15 NA, Gecommitteerde Raden, 3.01.05, inv.nr. 3959, No.61.
- 16 Idem, inv.nr. 3088, 26 juni 1738.
- 17 Idem, inv.nr. 3088, 21 augustus 1738.

- 18 Idem, inv.nr. 3951, 11 september 1738.
- 19 Idem, inv.nr. 3953, 4 oktober 1738.
- 20 Idem, inv.nr. 3953, 7 oktober 1738.
- 21 NA, archief Staten van Holland na 1572, toegang 3.01.04.01, inv.nr. 5174, 17 oktober 1738, pp. 568-569.
- 22 NA, Gecommitteerde Raden, 3.01.05, inv.nr. 3953, 17 oktober 1738.
- 23 Idem, 3.01.05, inv.nr. 3957, 18 oktober 1738.
- 24 Idem, 3.01.05, inv.nr. 3953, 17 oktober 1738 en Staten van Holland na 1572, 3.01.04.01, inv.nr. 1936, 4 juni 1749.
- 25 NA, Staten van Holland na 1572, 3.01.04.01, inv.nr. 1936, 4 juni 1749.
- 26 Idem, 3.01.04.01, inv.nr. 5460, 4 juli 1749.
- 27 Idem, 3.01.04.01, inv.nr. 5461, 2 augustus 1749, pp. 669-670.

Summary

Wild and confused. The story behind Van Borsele's map of the Dutch coast / Josse Pietersma

The map that lurks behind shelfmark CBM 101 is the most outrageous map in the collection of the Dutch National Archives. It was made in 1753 by an illiterate inventor called Jacob van Borsele. For an unknown period of time the map remained unnoticed in an undocumented collection, the so-called 'Collectie Bondam'. The rediscovery of the map happened during a now almost finished stack control operation which the National Archives started in 2014.

In 1738 Jacob van Borsele successfully pursued funding by the *Staten van Holland* towards one of his inventions: a revolutionary new kind of dredger. Unfortunately, the inventor's impulsive and unruly character made himself completely impossible with the individuals and authorities that had to oversee the project. Therefore, after an initial test with disappointing results, the *Staten van Holland* decided to discontinue the project.

Jacob van Borsele, however, steadfastly believed in his inventions. In January 1753, as an old and needy man, he again tried to sell his 'genius plans' to the *Staten van Holland*. His poor state and desperation failed to convince the authorities. The coloured map is a crude and unorthodox depiction of the Dutch coast, from Goeree to just above Katwijk; a letter and explanatory notes are attached. His letter claims to be able to solve all the hydraulic engineering problems of the Dutch Republic. The invented machines he planned to use are also depicted. After the experience of 1738 it almost goes without saying that the authorities were no longer interested in any more of Van Borsele's plans. Neither map nor accompanying letter is even mentioned in any of the archives of the *Staten van Holland*.

In eerdere artikelen besprak de auteur de verschillende aspecten van zeekaarten, zoals topografie, kleurgebruik, afbeelding van de bodem en de toevoeging van fraaie kustverkenningen, op basis van de kaarten in zijn eigen verzameling. Het volgende artikel is de laatste uit deze reeks. In dit artikel gaat het zowel over zaken, details of thema's, die weinig voorkomen op standaard zeekaarten, als over gebruikelijker zaken die echter voor veel lezers onbekend zullen zijn. Soms verrassend, zelfs voor mensen die regelmatig met zeekaarten te maken hebben. Soms betreft het alleen maar een opvallend kaartbeeld of -detail; soms zit er achter onopvallende commentaren een heel verhaal verborgen. De auteur trof al deze zaken aan in zijn eigen kaartenverzameling, dus er is bepaald geen sprake van enige volledigheid. Het zijn meest toevallige vondsten, die niet direct te maken hebben met het varen van A naar B.

H.J.G. Ferwerda heeft zich gedurende zijn hele carrière ambtshalve bezig gehouden met zeekaarten. Na enkele jaren als stuurman Grote Handelsvaart was hij van 1971-2003 werkzaam bij de Hydrografische Dienst van de Koninklijke Marine; eerst als hydrograaf aan boord, later als nautisch kartograaf en als adviseur bij het Bureau Hydrografie. Vanaf 1974 is hij zeekaarten gaan verzamelen.

Meer dan navigatiegegevens alleen!

Opmerkelijke en verrassende zaken in een zeekaartenverzameling

Zeekaart, bron voor onderzoeken en technische toepassingen

Zeekaarten zijn bedoeld om op te varen, te navigeren. Maar het kaartbeeld kan ook geïnterpreteerd worden voor andere doeleinden. Zo was, tot in het midden van de twintigste eeuw, en misschien nu ook nog wel, op veel plaatsen in de wereld de zeekaart het enige hulpmiddel dat het meest actuele beeld van de zeebodem laat zien. Voor het leggen van kabels of pijpleidingen, maar ook voor het plannen van strekdammen, golfbrekers of havens langs de kust werd meestal eerst de zeekaart geraadpleegd. Vervolgens kregen hydrografische diensten nogal eens het verzoek een kopie van de originele opname te verstrekken. En hopelijk deden de betreffende ingenieursbureaus vervolgens zelf verder onderzoek, want over het algemeen waren de bestaande opnamen niet bedoeld en niet voldoende voor het bouwen van nieuwe infrastructuur. Het feit dat

een zeekaart een actueel beeld van de zeebodem geeft, maakt dat op zeekaarten de veranderingen in kustlijn en zeebodem door de jaren heen goed te volgen zijn, en dan speciaal op veranderlijke (sediment) kusten, zoals die aan de Noordzee. Het vergelijken van opvolgende kaarten is niet alleen interessant voor geïnteresseerde kaartenliefhebbers (zie afbeeldingen 1a, b en c). Maar zulke kaarten worden ook gebruikt voor meer wetenschappelijk onderzoek naar ontwikkelingen van het kustgebied.¹

United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS)

Het meest actuele dieptebeeld van de zeekaart speelt tegelijkertijd een belangrijke rol bij het bepalen van de ligging van een aantal (maritieme) zonegrenzen. Nederland kent, net als alle maritieme staten, meerdere zonegrenzen op zee. Deze grenzen bakenen maritieme zones af, waarin

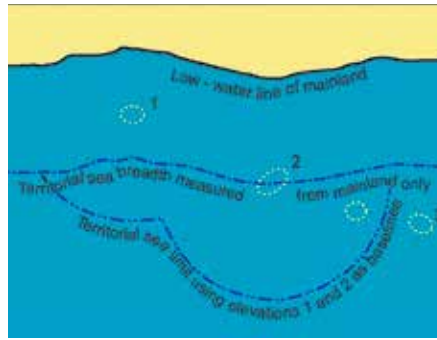
▼ 1 a, b en c. Toegangen tot Den Helder en de kust van Noord-Holland en Texel door de jaren heen. De symbolisering van de drie kaartjes verschilt wat, maar de veranderde vorm van de droogvalling(en) is goed te zien. In 1956 waren Noorderhaaks en Razende Bol duidelijk twee verschillende drooggevallen gebieden. In 1976 was de Razende Bol een onderdeel van de Noorderhaaks geworden en de kaart van 2014 beschouwt de naam Razende Bol als equivalent van Noorderhaaks (NB in 1976 en 2014 wordt het drooggevallen gebied gekarteerd als eiland!). In 1956 bestond het Schulpengat nauwelijks en was het Westgat de toegang; in 1976 zijn zowel Schulpengat als Westgat betond en in 2014 is het Westgat vrijwel onbevaarbaar geworden. (Zeegat van Texel; NL 224 Ed 1956, NL1811.1 Ed 1976 en NL1811.2 Ed 2014).

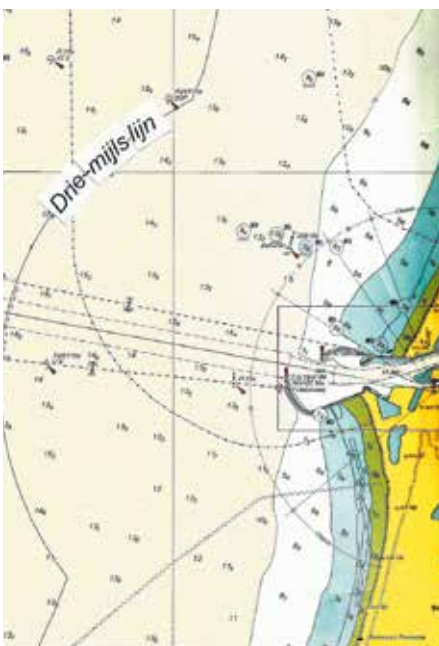
2. De diverse maritieme zonegrenzen worden geconstrueerd vanuit de nul-meter-diepteliijn (droogvallingslijn). Te zien is dat de lijnen minder detail vertonen naarmate ze verder uit de kust liggen. (IHO S-51, fig. 5.1).

een land bepaalde rechten heeft, bijvoorbeeld om bodemschatten te exploiteren of schepen te controleren. Deze grenzen zijn gedefinieerd in het verdrag van de Verenigde Naties inzake het zeerecht (UNCLOS) dat in 1994 in werking trad. Te denken valt aan grenzen van de drie- en de zesmijszones, de grens van de Territoriale Zee (meestal twaalf mijl breed), van de Aangrenzende Zone (*Contiguous Zone* 24 mijl breed) en die van Exclusieve Economische Zone, die tot maximaal tweehonderd mijl gaat. De droogvallingslijn (de nulmeter-diepteliijn) vormt hierbij steeds de basis van waaruit al deze zonegrenzen worden afgemeten (zie afbeelding 2). Ook de diverse

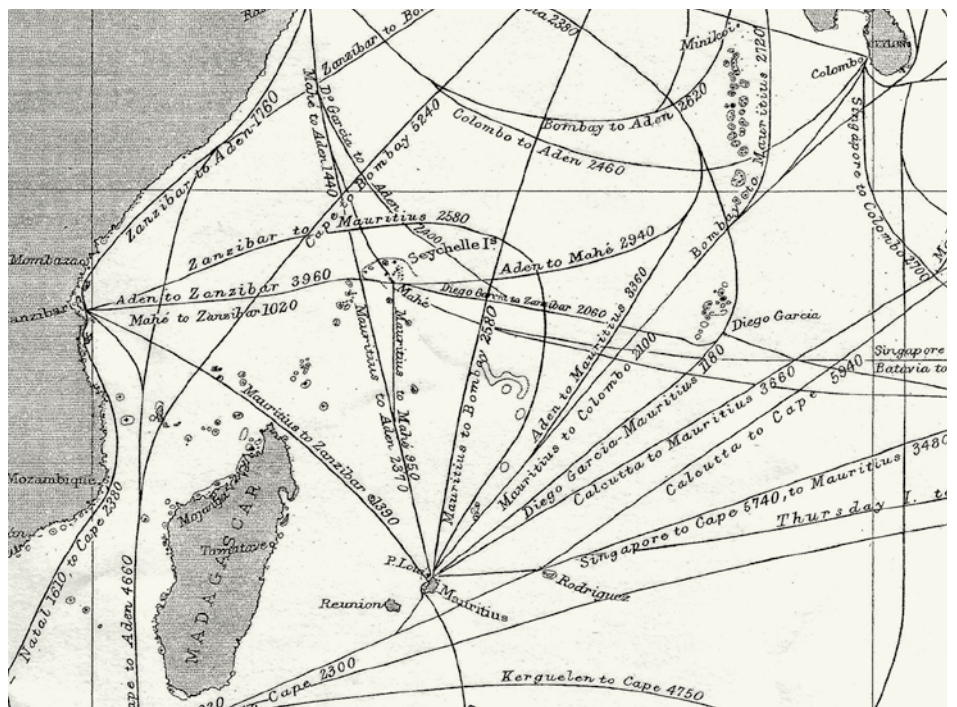

4. De ligging van een zonegrens wordt sterk beïnvloed door de voor de kust liggende drooggevallen gebieden. Een wijziging daarin verandert meteen de ligging van de grens. (IHO S-51, fig. 4.3).

visserijgrenzen zijn hierop gebaseerd. De grootschalige zeekaart is daardoor een belangrijk document voor deze juridische toepassing.² Rond de laatste eeuwwisseling werd besloten de diverse grenslijnen af te drukken op de kustkaarten van Nederland (zie afbeelding 3). De visserijkaarten, waarop de grenslijnen eerder voorkwamen, waren inmiddels vervallen. De (wisselende) ligging van de nul-meter-diepteliijn (bijvoorbeeld een nieuwe droogvalling) heeft direct invloed op de ligging van de zonegrenzen (zie afbeelding 4). De lijnen in de kaarten worden dan ook frequent bijgewerkt en worden ook in digitale vorm verstrekt aan belanghebbenden.³

3. De driemijslijn nabij IJmuiden. Vooral de uitstulpende Zuiderpier maakt dat de zonegrens met een grote boog om het gebied heen loopt. (NL 125, North Sea, Approaches to Scheveningen en IJmuiden, 1:60 000, uitgave 2003).

5. Aanbevolen routes voor zeilschepen tussen havens, rekening houdend met de op dat moment heersende winden (passaat en moesson), geldend voor juli. BA 1078, *Tracks followed by sailing and low powered steam vessels*; Uitgave 1888, Editie 1918, druk 1945.

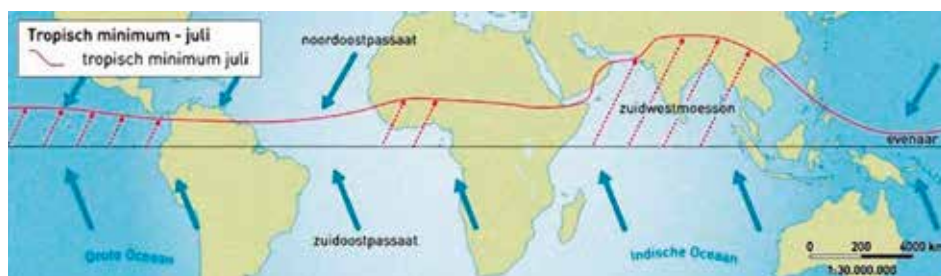
Dezelfde droogvallingslijn of nul-meter-diepteliijn van de betrokken landen vormt ook het uitgangspunt voor het vaststellen van de formele zee-grens tussen naburige of overliggende landen, wat in de praktijk een langdurig bilateraal proces kan zijn. UNCLOS heeft hiertoe ook regels vastgesteld (toegelicht in IHO S- 51 (thans C-51) Hoofdstuk 6).

Vaktechnische bijzonderheden op oudere zeekaarten

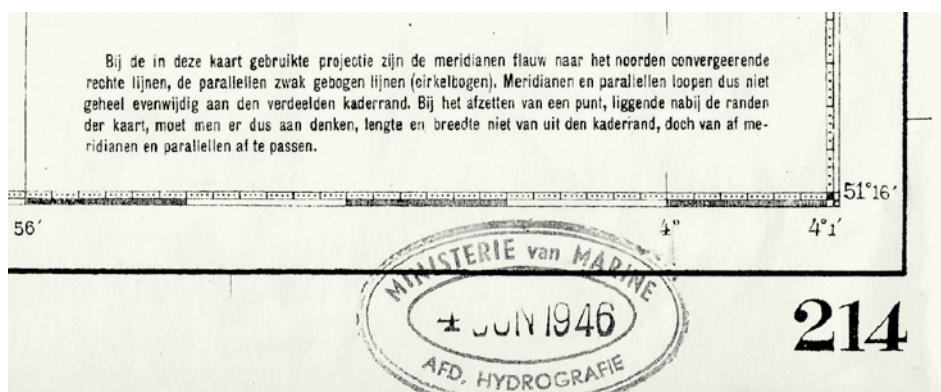
Soms staan er bijzondere zaken in de zeekaart, bedoeld als nadere toelichting op de inhoud of bij het nautisch-technisch gebruik van de kaart.

Op BA 1078, daterend uit 1888 en eerlijk gezegd geen standaard zeekaart (zie afbeelding 5), worden routes getoond voor 'Sailing and low powered steam vessels', letterlijk van A naar B. Het zijn routes, die zeer sterk beïnvloed worden door de richting van de passaatwind en de heersende moesson (zie ook afbeelding 6). Let bijvoorbeeld op het verschil in route tussen de heen- en de terugreis tussen Zanzibar en Mauritius. Hoewel het een oude kaart betreft, zal deze nog steeds van waarde zijn voor hedendaagse zeilschepen.

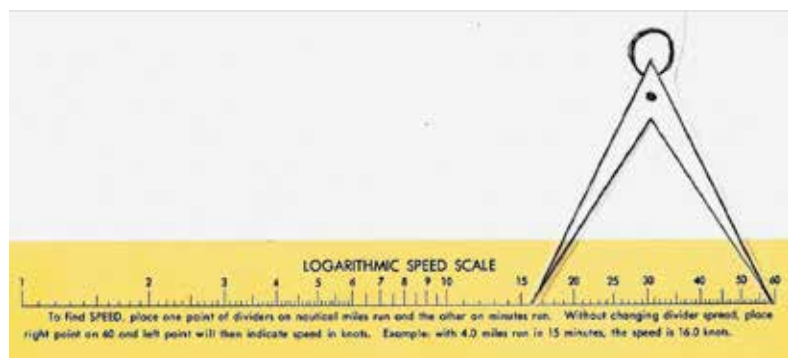
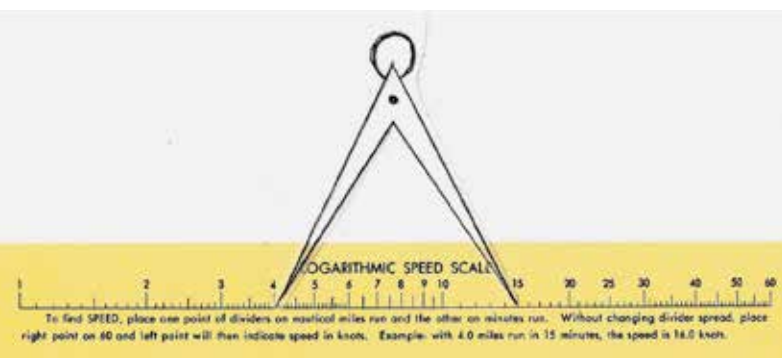
NL kaart 214 (zie afbeelding 7) attendeert de zeeman op de stereografische projectie, aangezien die minder voorkomt dan kaarten in de Mercatorprojectie. De zee-

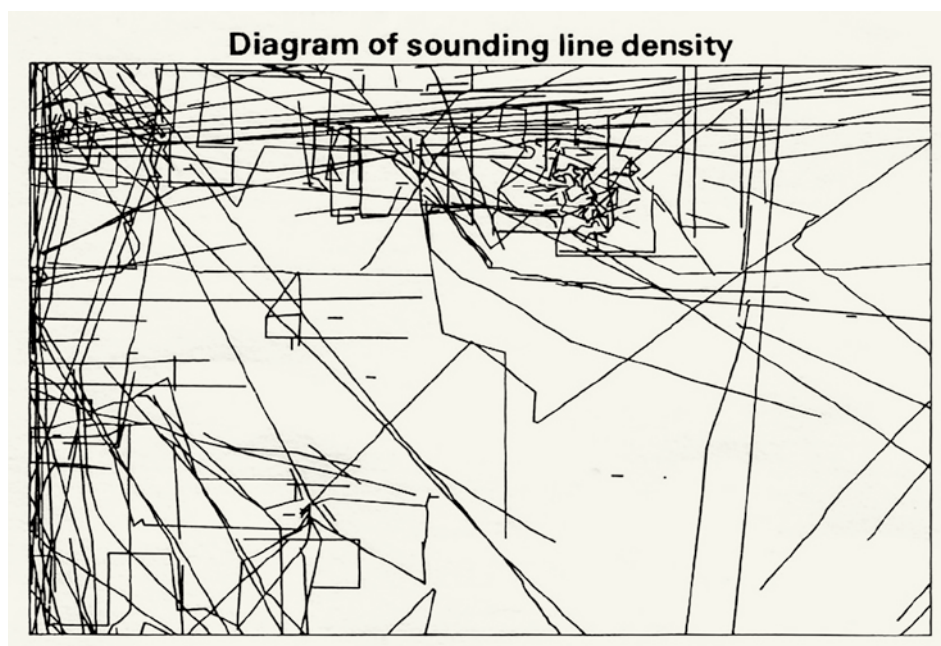
6. Overzichtje van heersende winden in juli (er bestaat een soortgelijk kaartje voor de situatie in oktober). © De Geo ThiemeMeulenhoff Amersfoort; ongedateerd (afb. op internet) met toestemming.

7. Een voor zichzelf sprekende toelichting, om de stuurman 'bij de les te houden'. NL 214, *De Schelde, Van Vlissingen tot Hansweert*; 1:50.000 uitgave 1924, Editie 1946.

8. Op deze wijze wordt het nomogram gebruikt dat nog op vele Amerikaanse kaarten voor komt. (vier mijl in vijftien minuten betekent zestien mijl per uur).

9. Dit *Source Diagram* toont de zeer beperkte dichtheid van dieptegegevens in dit ca 1.100 km brede gebied. (NZ 27, South Pacific; Chatham Islands to Bounty Islands; 1:1.250.000. Uitgave 1979).

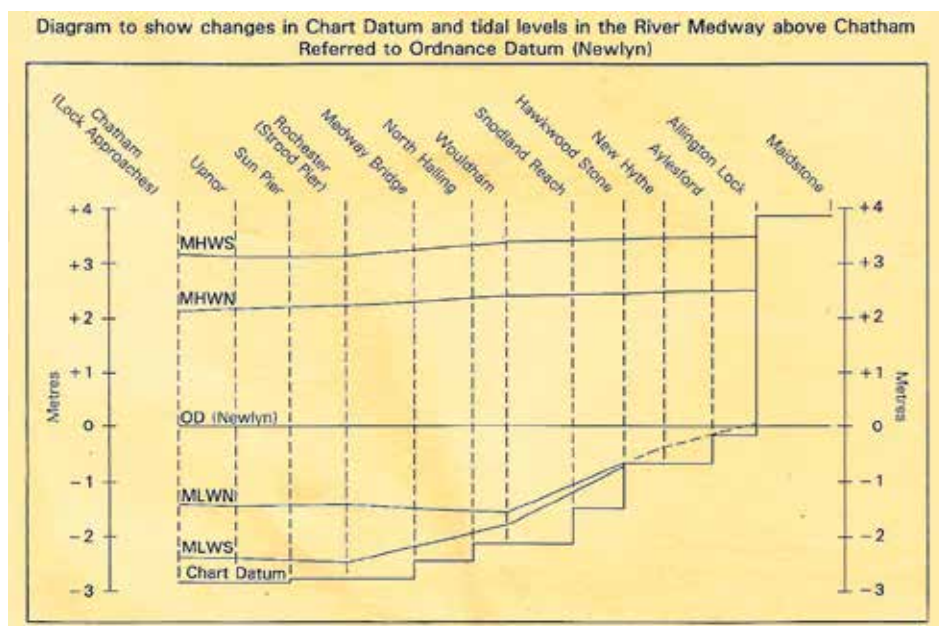
man zelf moet er blijkbaar aan herinnerd worden dat er verschillen zijn tussen de Mercatorprojectie en stereografische projectie, en hoe die tot uiting komen. De stereografische projectie werd in Nederland voor (grootschalige) zee kaarten gebruikt, voornamelijk omdat de topografische kaarten, waarvan het topografisch detail handmatig werd overgenomen, die projectie hadden. Vanaf 1979 werden de betreffende kaarten omgevormd tot Mercatorkaarten.

Een ander soort technische toelichting komt voor op veel Amerikaanse zee kaarten op de schaal 1:40.000 en groter. Daarop wordt nog steeds een nomogram afgebeeld, zoals in afbeelding 8a en b. Het toont een logaritmische schaal aan de hand waarvan op eenvoudige wijze de af te leggen afstand in een bepaalde tijd kan worden afgepast. Dit hulpmiddel is vooral bekend van (papier) *radar plottingsheets*, waarop in de jaren zestig radarcontacten vanaf de radarbuis kon-

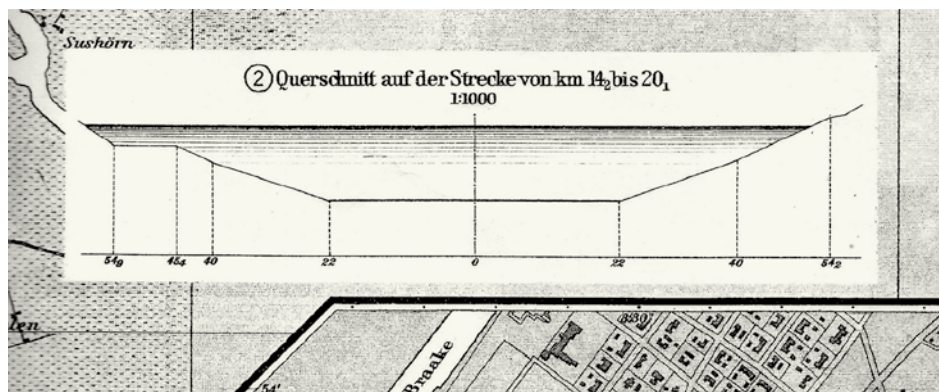
den worden geplot om de koers en vaart te kunnen schatten. Op zee kaarten is het een ongebruikelijke toevoeging.

NZ-kaart 27 (zie afbeelding 9) laat door middel van een (*source*)-diagram nog eens zien hoe schaars in dit betreffende gebied de beschikbare lodingsslagen (lijnen met gemeten dieptecijfers) zijn. Het kaartje stelt de zee kaart voor, die ongeveer 98 x 63 centimeter meet en van oost naar west bijna 1.100 kilometer beslaat. Hier bestaan dus 'onontdekte gebieden' van honderden vierkante kilometers groot, zoals dat nog op veel delen van de oceanen voorkomt.

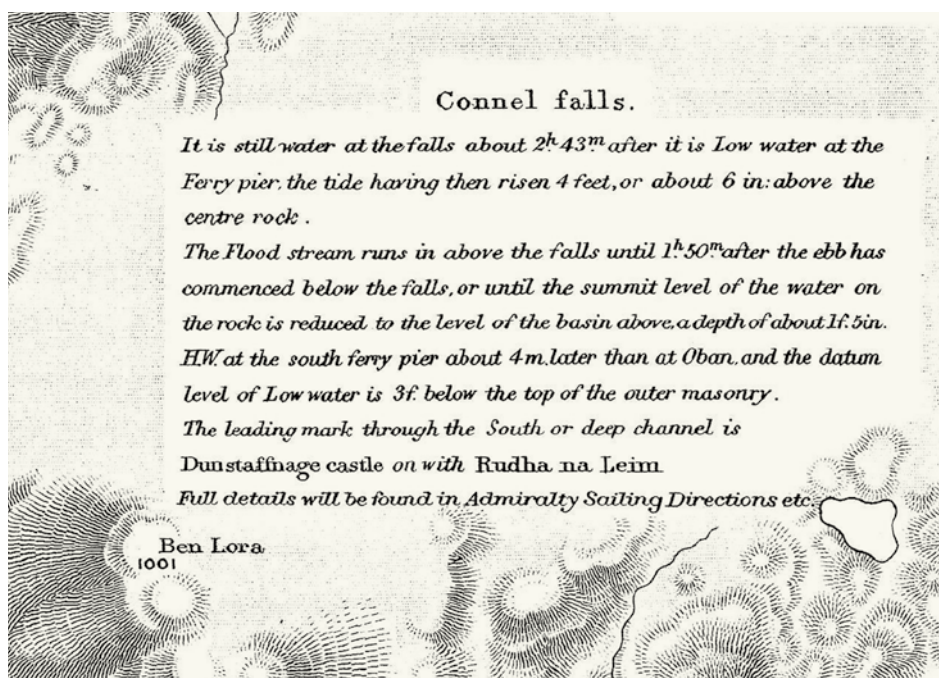
Een ander technisch diagram (zie afbeelding 10) laat zien dat het referentieniveau voor zee kaarten, het reductievlak (in het Engels *chart datum*) in de praktijk niet één vlak is, maar dat de hoogteligging

10. Het reductievlak (*chart datum*) verloopt op een rivier traspgewijs. (BA 2482 [INT 1573] England East Coast, River Medway and The Swale. Uitgave 1988).

11. Een van de dwarsprofielen van het Nord-Ostsee-Kanal. (DE-42, Schleswig-Holstein, Nord-Ostsee-Kanal, 1: 50.000; Uitgave 1915, Editie 1952).

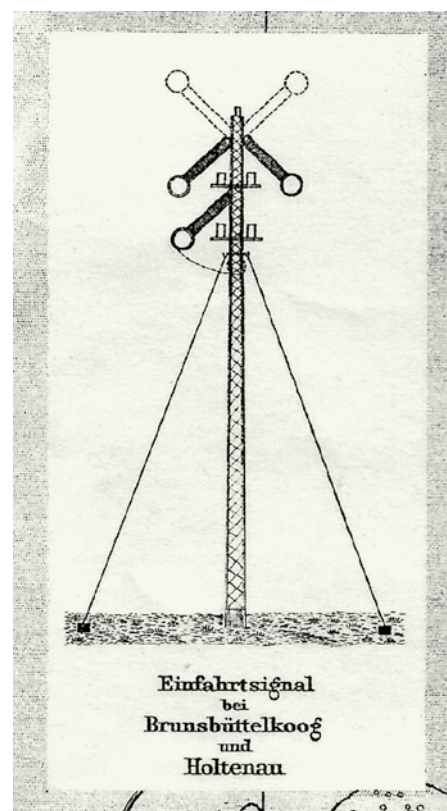
12. Aan de hand van deze beschrijving kan een schip een veilig moment kiezen om de Connel Falls te passeren. (BA 2814a Scotland, West Coast, Argyllshire) Loch Linnhe, Southern Part. 1:24.600, Uitgave 1862, Editie 1941, Druk 1961).

daarvan van plaats tot plaats verschilt (in dit geval op de rivier de Medway, maar ook langs de Nederlandse kust verloopt dit 'vlak' sterk). Het gebruik van dit 'vlak' heeft als voordeel (in tegenstelling tot bijvoorbeeld het NAP) dat de kaartgebruiker in de praktijk maar zelden minder water zal aantreffen dan op de kaart staat aangegeven. Ongebruikelijke extra toevoegingen zijn te vinden op de Duitse kaart 42. Deze toont behalve dwarsprofielen van het Nord-Ostsee-Kanal ook nog afbeeldingen van gebruikte seinmasten (zie afbeelding 11 en 13).

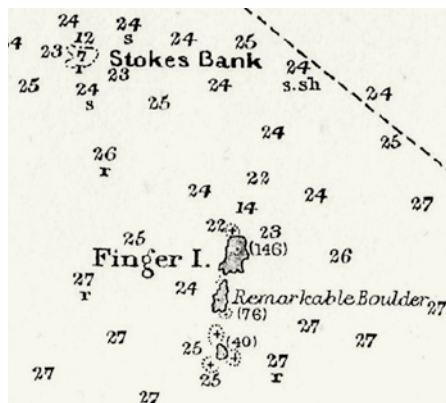
De kaart BA 2814-a geeft in afbeelding 12 een zeer gedetailleerde beschrijving van het verloop van de getijstroom nabij de Connel Falls (Falls of Lora). Het is een nogal ongebruikelijke toevoeging op een zeekaart.

Opmerkelijke details in het kaartbeeld

Als je goed naar een kaart kijkt kom je altijd wel iets tegen dat de aandacht trekt. Dat kan een bijzondere naam zijn of een fout, of een niet alledaagse weergave. Op BA3189, op de zuidkust van Australië, nabij Cape Le Grand, liggen midden in zee wat rotspuntjes, waarvan bij één de tekst 'Remarkable Boulder' staat; het gaat

13. Een van de langs het Nord-Ostsee-Kanal toegepaste seinmasten. (DE-42, Schleswig-Holstein, Nord-Ostsee-Kanal, 1: 50.000; Uitgave 1915, Editie 1952).

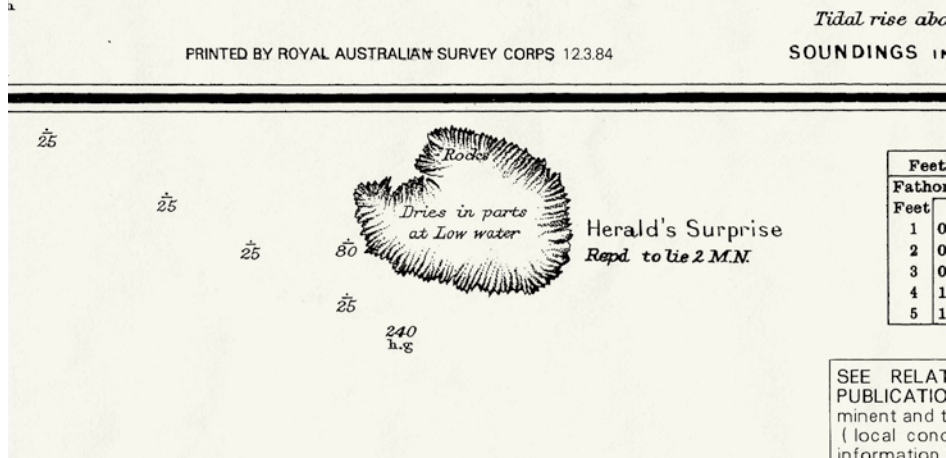
14. Het moet wel een heel bijzondere rots zijn, als het zelfs op de kaart wordt vermeld (hoogte 76 voet). (BA 3189, *Australia, South Coast; Cape Le Grand to Cape Pasley, with part of the Archipelago of the Recherche*, 1:73492, Uitgave 1902, Druk 1945).

blijkbaar om een rotsblok met een bijzonder uiterlijk. Meer is er niet van bekend, maar het wekt wel nieuwsgierigheid op. Wellicht is het een vakantiereisje waard (zie afbeelding 14)?

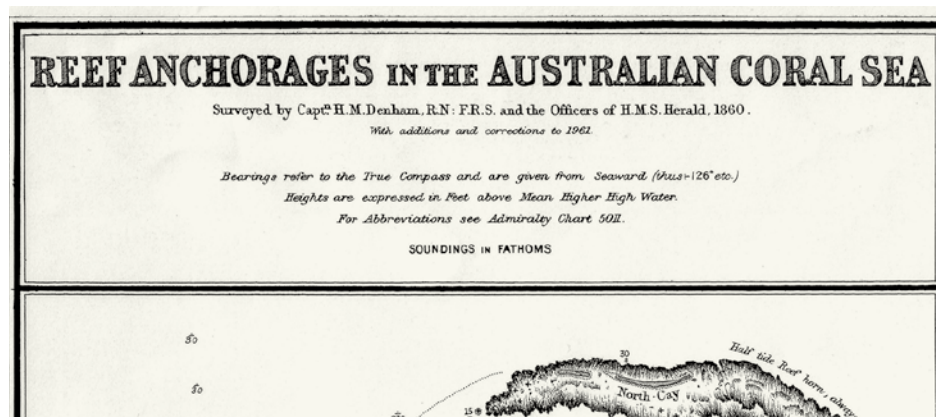
En zo trekt op AUS 612 een ondiepte de aandacht met de naam 'Heralds Surprise' (zie afbeelding 15). *HMS Herald* verbleef van 1852 tot 1861 in de wateren aan de oostkust van Australië (zie ook afbeelding 16). Daar werd onder andere een 150 mijl brede route in kaart gebracht, wat het toen mogelijk maakte direct vanuit Queensland en Nieuw-Zeeland via Straat Torres bijvoorbeeld richting Singapore te varen.⁴ Blijkbaar heeft het schip deze ondiepte daar zeer onverwacht aangetroffen; een droogvallende bank in een zeer diepe omgeving. Het gebied werd later (1886) in wat meer detail opgenomen door *HMS Myrmidon*.⁵

Op kaart BA 349 (zie afbeelding 17 en 16) propageert Kolonel H.M. Denham de beschutte ankerplaatsen aan de lijzijde van het Saumarez-rif als uitwijkmogelijkheid om reparaties aan het schip uit te voeren. Verder vermeldt de tekst dat Denham niet alleen hier en daar bakens plaatste maar ook vegetatie, onder andere kokospalmen, plantte of zaaide. Enerzijds om de zichtbaarheid van de (lage) eilanden te vergroten en anderzijds ten behoeve van eventuele schipbreukelingen. Hij doet daarom (in 1860) de bijzondere en nobele oproep om deze eetbare vegetatie op de eilanden te ontzien.

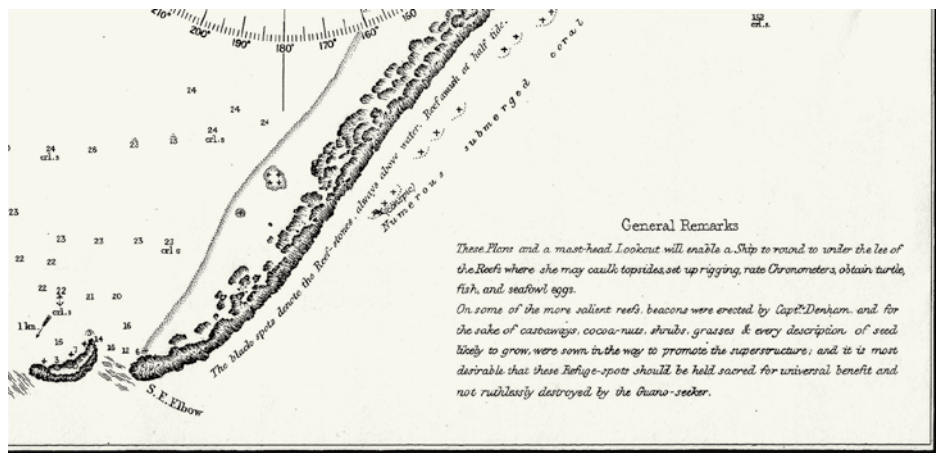
Afbeelding 18 toont daarentegen een baai die men beter kan mijden! ('Swarms with mosquitos'). Dit is op het Colombiaanse eiland San Andrés, (ver) voor de kust van

15. Van sommige benamingen zou je de achtergrond willen weten. (AUS 612, *Australia, East Coast, Islets and Reefs in the Coral Sea*, 1:145.230, Uitgave 1887, Ed 1984).

16. *HMS Herald* verbleef van 1852 tot 1861 in de wateren aan de oostkust van Australië. (BA 349, *Reef anchorages in the Australian Coral Sea*, schalen 146.000 – 72.000, Uitgave 1863, Editie 1961, Druk 1971).

17. Door zijn jarenlang verblijf in het gebied kwam Capt. Denham met praktische aanwijzingen. (BA 349, *Reef anchorages in the Australian Coral Sea*, (Saumarez Reefs), 1:145.272, Uitgave 1863, Editie 1961, Druk 1971).

18. Vakantie-eiland voor entomologen. (BA 1511, *West Indies, St. Andrew Island*, 1:9.140, Uitgave 1844, Editie 1878, Druk 1956).

19. Een verrassend artistiek titelblok, waaruit al veel over de historie van deze kaart valt te destilleren. (BA 408, *Harbours and Anchorages in the Bahama Islands, A Survey of the Cays and Shoals of the Mira-por-Vos passage*, 1:100.000, Uitgave 1897, Editie 1963, Druk 1974).

Nicaragua. Toeval of niet: zo'n 160 mijl zuidelijker in de Caraïbische Zee is de naam Golfo de los Mosquitos te vinden, voor de kust van Panama.⁶ Kaart BA 408 (zie afbeelding 19) is vooral opvallend door de uitbundigheid van het titelblok. Waar het merendeel van de zee-kaarten het moet doen met vrij zakelijke titels, is dit fraaie titelblok met weelderige krulletters een uitzondering. NL kaart 3321 (zie afbeelding 20) tenslotte toont een opvallende wijze van kartering van een smalle rivier, de Koembe rivier op Nieuw-Guinea, door de dieptecijfers buiten het rivierymbol te plaatsen.

Soms kun je een fout op een kaart aantreffen. Het is niet de bedoeling nu erg diep op fouten in te gaan; daar valt vast nog veel meer over te schrijven (zie af-

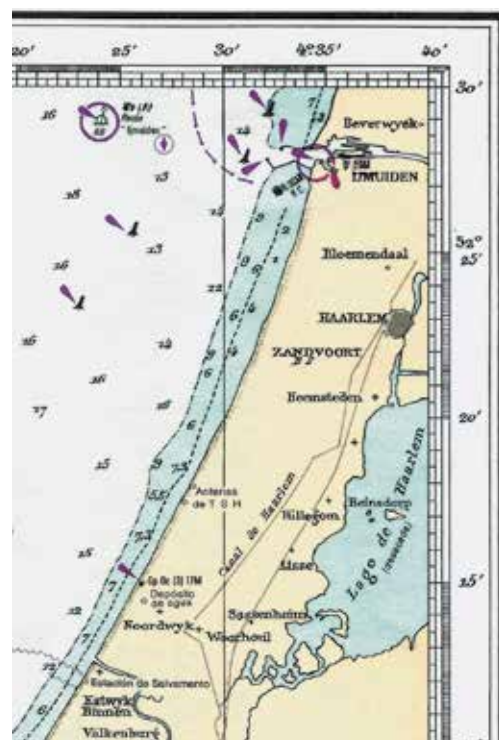
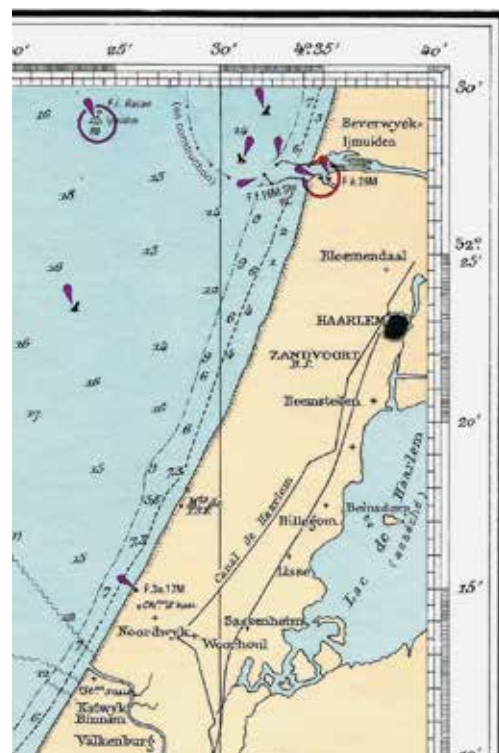

20. Een praktische wijze van plaatsing dieptecijfers in geval van ruimtegebrek. De schaalverdeling toont mijlen. (NL3321, *Nw Guinea Zuidkust, Koembe Rivier*, 1:100.000, Uitgave 1962).

beelding 21). Geen enkele kaart is foutloos, met hoeveel zorg en passie deze ook is samengesteld. Al was het maar doordat een kaart altijd achter de feiten aanloopt en omdat een kaart nu eenmaal, per definitie, een vertekend beeld geeft. Maar de ene fout is opvallender dan de andere. In het volgende voorbeeld loopt men wel heel erg achter de feiten aan. Overigens valt dit nog, zoals het merendeel, in de categorie vrij onschuldige fouten. Op de Franse kaart 3402 (zie afbeelding 22a) en eveneens op ESP 1202 (zie afbeelding 22b), uitgegeven respectievelijk 1955 en 1975, valt op dat het Haarlemmermeer, dat toch al sinds 1852 drooggelegd is, nog steeds als waterplas is aangegeven zelfs nog op de hernieuwde uitgaven van deze kaarten uit 1982 en 1983! De Spaanse kaart is een kopie van de Franse.

21. Nee kapitein, de kaart is niet fout; maar ik vermoed dat wij niet onder 'small craft' vallen. © Familie Sanders.

22a en 22b. Beide kaarten zijn in principe identiek, afgezien van wat nationale aanpassingen. Op de Spaanse kaart is het hele havengebied van IJmuiden bijna een halve mijl noordwaarts verplaatst. Dat is een terechte verbetering ten opzichte van de originele Franse kaart. (FR 3402, *Entrée de la Mer du Nord et Pas de Calais De Boulogne au Canal d'Amsterdam*, enz, 1:314.600, Uitgave 1955, Editie 1982); (ESP: 1202-C, *Oceano Atlantico Norte; Entrada al Mar del Norte Y Paso de Calais De Boulogne al Canal de Amsterdam*, enz, 1:314.600, Uitgave 1975, Editie 1983). Beide fragmenten zijn ongewijzigde kopieën van het origineel, niet geschikt voor navigatie!

23. Vele spel fouten, ontstaan bij de compilatie van de Franse kaart, en later overgenomen door Spanje. (FR 3402, *Entrée de la Mer du Nord et Pas de Calais De Boulogne au Canal d'Amsterdam et de Hastings à Lowestoft*, 1:314.600, Uitgave 1955, Editie 1982).

Weliswaar is in beide kaarten de tekst 'drooggelegd' toegevoegd. Tevens vallen op beide kaarten de grote aantallen spellingfouten op in de benamingen (zie ook afbeelding 23).

Ontdekkingsreizen op zeekaarten

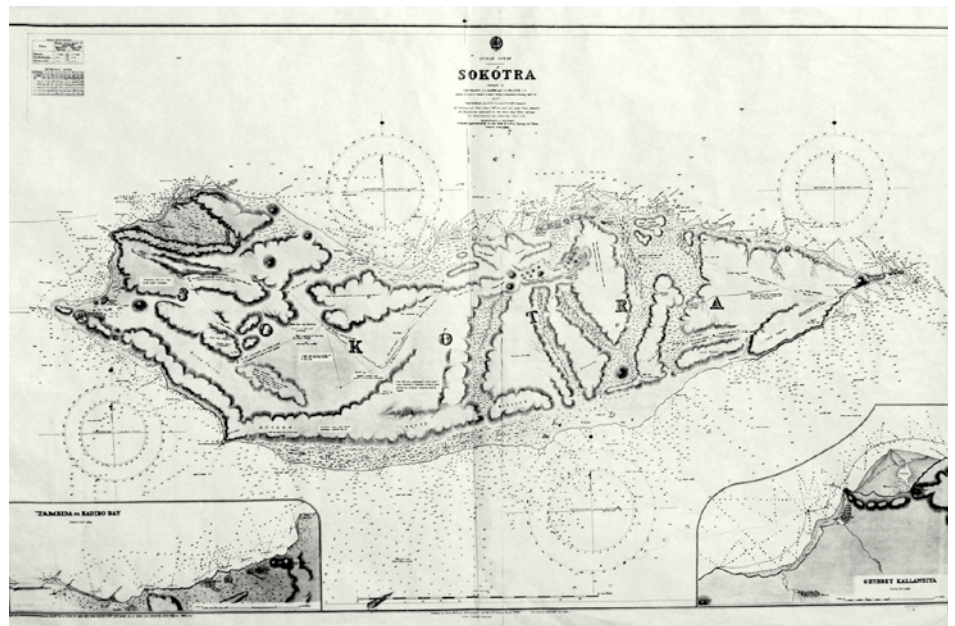
Het blijkt dat op sommige Engelse zeekaarten verrassende en interessante registraties voorkomen betreffende onderzoeksreizen; notities die daar zeker niet staan vanwege hun belang voor de scheepvaart.

Het eiland Socotra

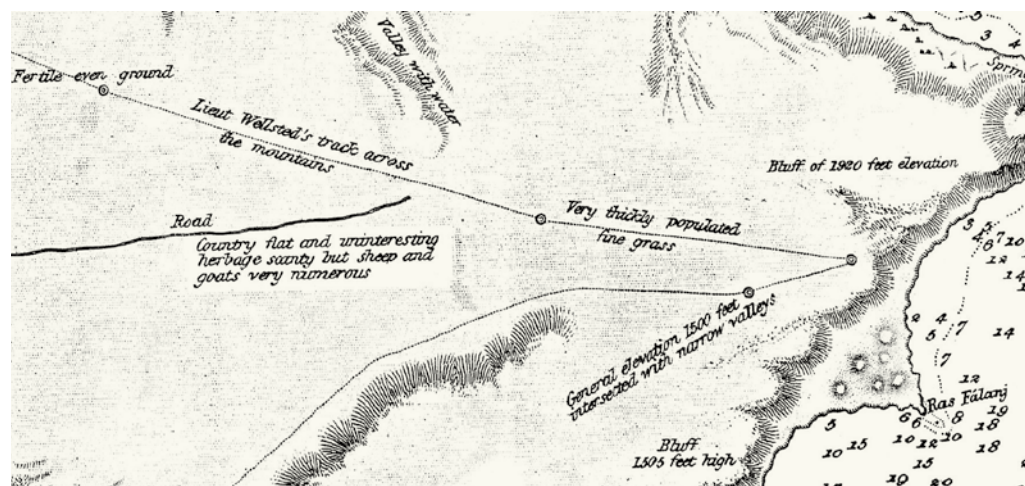
Zo tonen de afbeeldingen 24 en 25 waarnemingen door ene Luitenant Wellsted, in 1835. Behalve dat zijn collega's en hij de omringende zee in kaart brachten, heeft hij het eiland Socotra op diverse tochten doorkruist. Zijn notities over het drinkwater, de aanwezigheid van mensen of vee, toegankelijkheid, begroeiing, vruchtbaarheid en helling van de bodem, staan vermeld op deze standaard zeekaart.

Antarctica

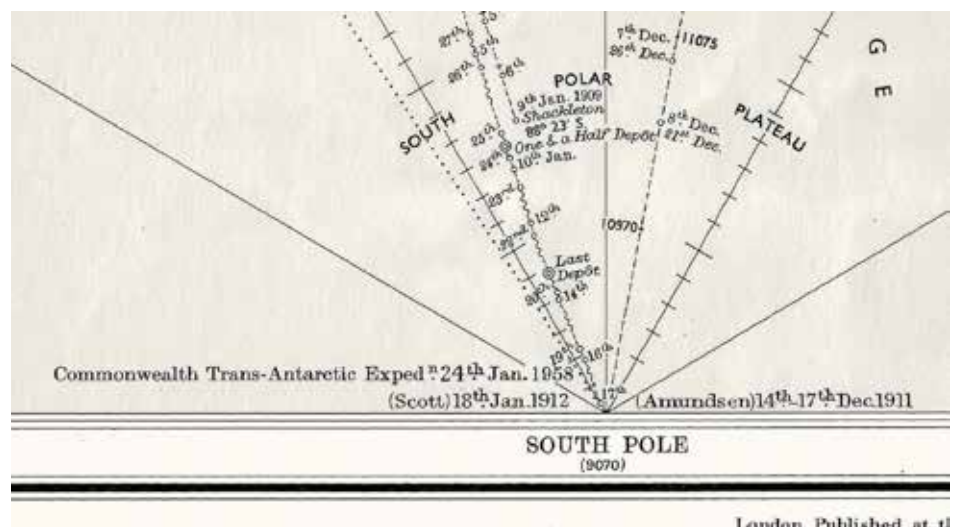
Op de kaarten BA3177 en BA4075 van Antarctica staan de bases, namen en onderzoeksreizen naar de Zuidpool in detail vermeld. De zeer recente kaart BA4075 toont vijftien permanent bewoonde bases, en zeven onbemande, of schuilplaatsen. Kaart BA3177 toont – naast de kusten van Antarctica – ook een aantal tochten van beroemde Zuidpoolreizigers (zie afbeelding 26). Behalve de door Sir James Ross ontdekte Ross Ice Shelf worden de routes getoond van Shackleton (1908-1909), Amundsen (1911-1912), Scott (ook 1911-1912) en die van de Common-

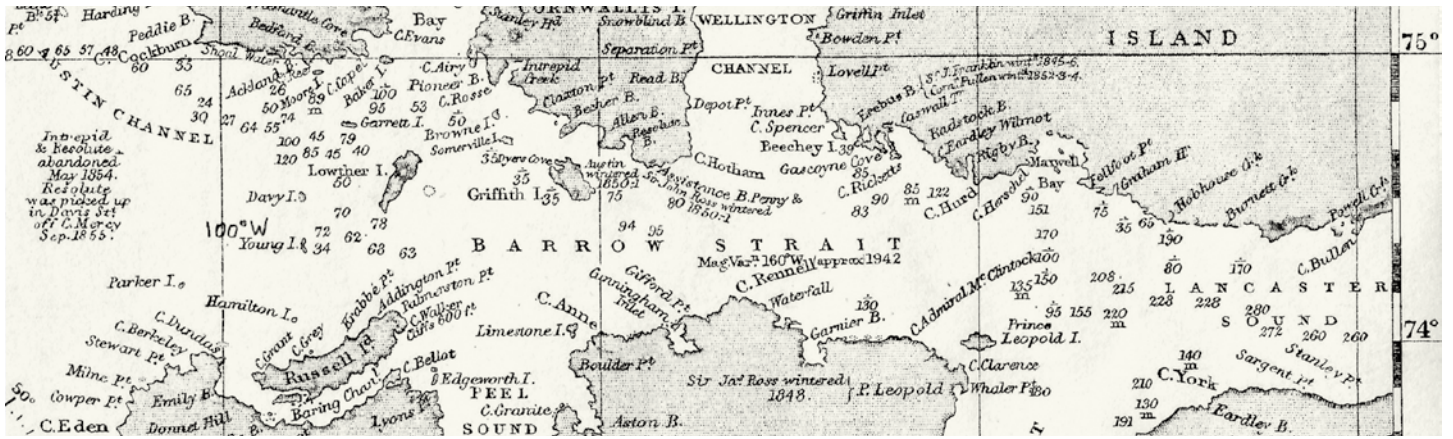
24. Een zeer oude en in het oog springende kaart van Socotra. Over het hele eiland zijn verkenningstochten ingetekend en zijn waarnemingen genoteerd. De grillige topografie nodigt uit om eens te vergelijken met bestaande satellietfotografie. (BA 5, (lichtdruk-kopie) *Indian Ocean, North West Part, Sokotra*, 1:145.000, Uitgave 1835, Editie 1887, druk 1955).

25. Een detail van Socotra, met enkele van de notities van Lt. Wellsted uit 1835. (BA 5, detail; (lichtdruk-kopie) *Indian Ocean, North West Part, Sokotra*, 1:145.000, Uitgave 1835, Editie 1887, druk 1955).

26. De Zuidpool, het doel van vele expedities. (BA 3177, *Antarctica, Ross Sea to South Pole*, (Polaire Stereografische Projectie), 1:4.000.000; Uitgave 1957, Editie 1981).

27. Slechts een klein deel van de kaart waarin korte notities verwijzen naar vele worstelingen met de elementen en het menselijk leed om de noordwestelijke doorvaart te vinden. (BA 2443, *Arctic Sea, Melville Sound (sheet II)*, 1:3.367.200 (72°N) Uitgave 1856, Editie 1927, Druk 1945).

wealth Trans Antarctic Expedition in 1958. Shackleton kwam tot 88° 23' zuid; zuidelijker dan ooit iemand tevoren was geweest.⁷ De laatste drie expedities bereikten hun doel, hoewel Scott op de terugweg overleed, op 19 maart 1912.

Noordpoolgebied

Op de kaarten BA 2443 en 275 van het Canadese Noordpoolgebied vond de auteur vele opmerkelijke notities, die betrekking hebben op belevenissen van onderzoekers. Kaart BA275 is in feite geen gewone navigatiekaart – er staan bijvoorbeeld nauwelijks dieptecijfers op – maar kan beschouwd worden als een overzichts- en planningskaart. Bij nadere bestudering blijken de op het eerste gezicht vrij saaie kaarten veel te onthullen over de ontdekkingsgeschiedenis van dit gebied!

Zoals we in Nederland bekend zijn met de overwintering van Willem Barentsz. (1596-1597) op Nova Zembla, bevatten

deze twee bijzondere kaarten (zie afbeelding 28) samen circa zestig in het kaartbeeld verscholen notities. Stuk voor stuk vertellen ze iets over de jarenlange, ongelooftelijke Britse, maar ook Amerikaanse en Noorse inspanningen om dit onherbergzame deel van de wereld te verkennen en in kaart te brengen (zie afbeelding 27). Men was vooral op zoek naar een noordwestelijke doorvaart naar de Stille Oceaan, die William Baffin al in 1616 probeerde te vinden. Hiertoe waren vanaf 1819 diverse Britse expedities ondernomen. Toen Sir John Franklin in 1848 niet terugkeerde van zo'n expeditie, die drie jaar zou duren, werd gedurende tien jaar intensief naar hem gezocht door een twintigtal hiervoor uitgeruste expedities, die soms meerdere jaren in beslag namen. De notities in de kaarten verwijzen bijvoorbeeld naar de vele ontdekkingen en overwinteringsplaatsen, tussen 1616 en 1902, van tientallen onderzoekers, onder wie: Aldrichs, Austin, Beaumont, Belcher, Collinson, Dease en Simpson, Hamilton,

Franklin, Greeley, Hayes, Hearne, Hoppner, Inglefield, Kane, Kellet, Kennedy, Markham en Parr, Mc Clark, Mc Clintock, Parry, Peary, Pullen, Rae, Richards, Ross (James), Ross (John), Saunderson en Svendrup. Ook de namen van vele betrokken schepen, zoals *Assistance*, *Pioneer*, *Discovery*, *Erebus*, *Fury*, *Terror*, *Intrepid*, *Resolute* en *Polaris* zijn te vinden in de notities op de kaarten (zie afbeelding 29). Tevens, niet onverwacht, komen deze namen, en vele andere, terug in de naamgeving van de talloze geografische objecten als eilanden, baaien, zeestraten, kapen en rivieren.

In 1852 raakten de schepen *Intrepid* en *Resolute* ingevroren en moesten in 1854, na twee winters in het ijs, achtergelaten worden (zie afbeelding 28, links). Op het overzichtskaartje (zie afbeelding 27) is het traject te zien van circa duizend mijl dat daarna door de *Resolute*, meegetroond door het ijs, moet zijn afgelegd voordat ze in september 1855 bij toeval drijvend

28. Het dekkingsgebied van de hier behandelde BA kaarten 275 (gnomonische projectie?) en 2443 (Mercatorprojectie). Een toevallige keuze omdat slechts deze twee in de verzameling van de auteur voorkomen. Het gele lijntje geeft het traject aan dat – verlaten, drijvend in het ijs – moet zijn afgelegd door HMS *Resolute*. (Google-Earth).

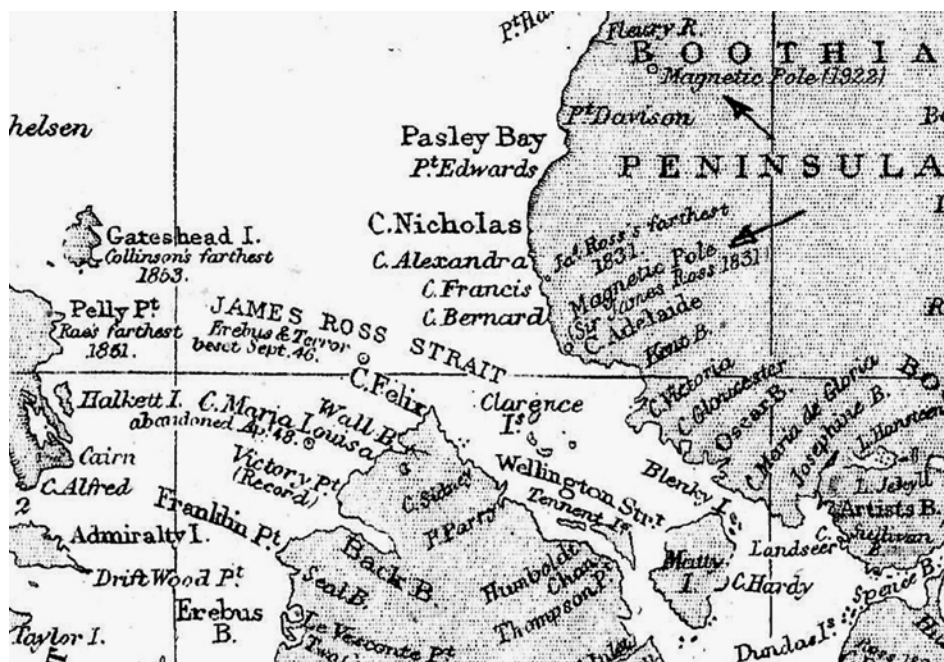
29. Gebiedje van ca. 55 x 27 mijl, op ca 81°40' noord, met enkele veelzeggende notities. (BA275, *Arctic Sea, Northward from Baffin Bay, Smith Sound; Kennedy, & Robeson Channel*, 1:1.100.000, Uitgave 1875, Editie 1931, Druk 1945).

De berging van *HMS Resolute*

Pas in 1859 bleek uit gevonden documenten door McClintock, die door Mevrouw Franklin was ingehuurd, dat Franklin zijn twee schepen *Erebus* en *Terror* (zie afbeelding 30) in het ijs had moeten achterlaten waarin ze al drie jaar opgesloten zaten (zie afbeelding 31, links van het midden). Geen van de 120 opvarenden blijkt toen de terugreis, met sleden over het ijs, te hebben overleefd.

30. De schepen *Terror* en *Erebus* bij de expeditie (1848) van Sir John Franklin, toen men nog de hoop had aan het ijs te kunnen ontsnappen. Schilderij van J. Franklin Wright, Canada. Image courtesy J. Franklin Wright.

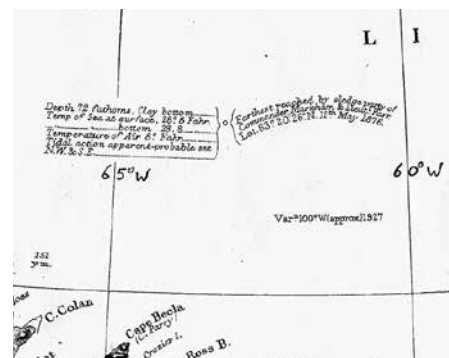

31. Op dit kaartje staan (zie de pijltjes) de magnetische noordpool, zoals bepaald in 1822 en in 1831. Tevens (links van het midden) de plaats waar HMS *Erebus* en HMS *Terror* in het ijs vasttraakten (sept. 1846) en achtergelaten werden (apr. 1848). Ook zijn te vinden de verst bereikte posities van James Ross (1831), Rae (1851) en Collinson (1853). De notitie is vermoedelijk de plaats waar uiteindelijk gegevens werden gevonden over het lot van Franklin en z'n bemanning. (BA 2443, *Arctic Sea, Melville Sound (sheet II)*, 1:3.367.200 (72°N). Uitgave 1856, Editie 1927, Druk 1945).

Ook vermelden deze kaarten op vele posities de ter plaatse vastgestelde magnetische variatie. Die is daar, nabij de magnetische Noordpool, zeer variërend maar bereikt waarden tot 150° en zelfs 160° west (zie afbeelding 28, midden). Deze reizen, die al in vele studies zijn beschreven, hebben alle ook sterk bijgedragen aan het in kaart brengen van dit deel van het Canadese poolgebied, iets waar de opvarenden van een passagierschip anno 2016 waarschijnlijk niet bij stilstonden (zie afbeelding 33).

Een vrij compacte beschrijving van de reizen, gebeurtenissen en drama's gezien vanuit hydrografisch en kartografisch oogpunt is te vinden in *The Admiralty Chart* van G.S. Ritchie.

zal het tenminste een vorm van nationale trots zijn, om dit zo vast te leggen. Anderzijds is het ook mogelijk dat er destijds geen andere voor de hand liggende kaarten bestonden om deze notities op weer te geven. Kaart BA2443 (1856) is sterk gerelateerd aan de eerdere BA-kaart 2118.

32. De British Arctic Expedition van 1875-1876, onder leiding van Sir George Strong Nares, deed een poging de Noordpool te bereiken (schepen HMS *Alert* and HMS *Discovery*). Het doel werd niet bereikt, maar een onderzoeksploeg per slede, onder leiding van Albert Hastings Markham, trok ver noord over het drijfjjs en bereikte de tot dan meest noordelijke positie, 83° 20' 26"N. Uiteraard deed deze groep waarnemingen onderweg, waarvan hier een notitie in de kaart staat. (*BA275, Arctic Sea, Northward from Baffin Bay, Smith Sound; Kennedy & Robeson Channel*, 1:1.100.000. Uitgave 1875. Editie 1931. Druk 1945).

CRUISE

■ Voor het eerst gleed dit jaar een cruiseschip tussen de ijschotsen in het uiterste noorden van Canada. De Crystal Serenity reisde met duizend vakantiegangers via het hoge noorden van Alaska naar New York. Een route die altijd onbegaanbaar is geweest vanwege het zee-ijs. Maar dat ijs is nu verdwenen.

33. Hoewel dit schip deze tocht heeft gemaakt, is dit bepaald nog geen routine. Het zee-ijs is niet altijd afwezig. Door verbeterde kaarten, apparatuur en de nodige voorbereidingen is het blijkbaar aan het eind van de zomer mogelijk. Uit de *Stentor* 15 dec. 2016.

uitgegeven in 1855.⁸ Die uitgave stamt uit de tijd dat Sir Francis Beaufort de functie van *Hydrographer of the Admiralty* had (1829-1855). Beaufort voelde zich uiterst verantwoordelijk voor het verdwijnen van John Franklin en zette alles in het werk om hem te vinden. Vanaf 1850 maakte hij speciaal voor Koningin Victoria toelichtende overzichtkaarten van de Arctische expedities.⁹ Mogelijk is daarin de basis gelegd voor de notities op de hier behandelde zeekaarten. De tijd staat niet stil: het wrak van de *Erebus* is teruggevonden in 2014. Op 28 december 2014 maakte de Canadese minister voor Milieu en Nationale Parken bekend dat het vlaggenschip van Sir John Franklin, *HMS Erebus*, was gelokaliseerd. Gebruikmakend van overgeleverde kennis van de Inuit en van moderne technieken boekte de Victoria Strait Expedition van 2014 hiermee een historisch succes.¹⁰ In september 2016 meldde de Arctic Research Foundation, dat ook het wrak van *HMS Terror* was teruggevonden, ca 31 mijl ten noorden van de *Erebus*.

Literatuur

IHO, IAG, IOC Advisory Board on Law of the Sea (ABLOS). 2006. *IHO S-51, A manual on technical aspects of the United Nations convention on the law of the sea – 1982*. Monaco : International Hydrographic Bureau. (Thans bestaat de 5^e editie als IHO C-51)

Fillmore, Stanley, & Sandilands, R.W. 1983. *The Chartmakers, History of Nautical surveying in Canada*. Toronto : Minister of Supply and Services, NC Press Limited.

Friendly, Alfred. 1977. *Beaufort of the Admiralty, The life of Sir Francis Beaufort 1774-1857*. Tiptree : The Anchor Press Ltd.

Ritchie, G.S. 1995. *The Admiralty Chart, British Naval Hydrography in the Nineteenth Century*. Edinburgh : The Pentland Press.

United Kingdom Hydrographic Office. 2004. *Catalogue of Admiralty Charts and Publications (NP-131)*. Taunton : Hydrographic Office.

Noten en Bronnen

- 1 Over deze belangrijke toepassing, over maritieme archeologie en over het onderzoek naar maritieme gebeurtenissen waarin de zeekaart een rol speelt verscheen recentelijk in *Caert-Thresoor* 2017-4. *Zeekaarten als historische bron*, door D. Wildeman.
- 2 Notitie betreffende grenzen enz. op website Koninklijke Marine: www.defensie.nl/onderwerpen/hydrografie/maritieme-zones-en-zeegrenzen.
- 3 Zeegrenzen zijn digitaal te downloaden: www.defensie.nl/onderwerpen/hydrografie/downloads.
4. Ritchie, G.S. 1995, 337-338.
5. Vermeld in titel van Australische kaart 612, *Australia, East Coast, Islets and Reefs in the Coral Sea*, Uitgave 1887, Ed 1984.
6. United Kingdom Hydrographic Office. 2004, 127.
7. Shackletons expeditie. In 1915 ondernam Shackleton op eigen initiatief een nieuwe expeditie, met het doel heel Antarctica over te steken via de Zuidpool. Maar zijn schip, de *Endurance*, raakte vast in het ijs en werd door het ijs versplinterd, waarna Shackleton persoonlijk een spectaculaire (ook verfilmde) en uiteindelijk succesvolle reddingsactie op touw zette. (zie ook www.themarkofaleader.com/the-shackleton-expedition).
8. Fillmore, Stanley, & Sandilands, R.W. 1983. 36, titelblok kaart.
9. Friendly, Alfred. 1977. 314.
10. Zie www.pc.gc.ca/eng/culture/franklin/recherche-search/exp2014.aspx.
11. Ritchie, G.S. 1995. 290.

Auteursrechten

- Britse (BA) Kaarten: © Crown Copyright and/or database rights.
- Toestemming voor reproductie door de Controller of Her Majesty's Stationery Office and the UK Hydrographic Office (www.GOV.uk/UKHO). Licentie 19041.
- Spaanse kaart 1202-C: © Instituto Hidrográfico de la Marina, Cadiz.
- Toestemming voor reproductie door het Instituto Hidrográfico de la Marina, Cadiz.
- Duitse kaart 42: Toestemming voor reproductie door Bundesamt für Seeschifffahrt und Hydrographie, E-mail 26 sep 2016.
- Tekening Jan Sanders: © Familie Sanders.

- Franse kaart 3402: Toestemming voor reproductie door de Franse Hydrografische Dienst (SHOM) E-mail 07 oktober 2016.

Summary

Collecting nautical charts; more than just navigation data. Miscellaneous finds in a nautical charts collection / Hans Ferwerda

In earlier contributions the author described various aspects of older charts, such as topography, use of colour, depiction of the seabed and the addition of attractive coastal views. The present article deals with details or themes which one would not expect, or which are seldom seen, on standard nautical charts. The article subdivides into:

The chart as a source for studies (like changes in a sediment, or in preparation for building infrastructure); the importance of the low-water line to determine the limits of maritime zones under the rules of UNCLOS; some examples of nautical-technical specialities (like the variety in level of Chart Datum); remarkable details (like certain names for example, which evoke curiosity, some errors, or a Captain who had palm trees and vegetables planted on Pacific Islands, 'for the sake of castaways').

A final, long 'chapter' is on descriptions or notes resulting from expeditions. Remarkable descriptions were found on charts of Socotra, and of the Antarctic and Arctic seas. The latter, especially after careful study of two in the Canadian Arctic, turn out to show many traces of an unparalleled and amazing history of countless expeditions that involved wintering in Arctic waters, of which the author was unaware. Expeditions not only to find a North West passage, but (after 1848) also induced by the search for Sir John Franklin, who vanished in the ice with two vessels and all crews.

This article does not attempt to give the full story, but focuses on these unusual details only in the charts which happen to be in the author's collection. The aim remains to show the reader that a chart may contain unexpected elements in addition to its navigation information.

Bij het doornemen van een aantal rekeningen van de Grote Raad van Mechelen uit de eerste helft van de zestiende eeuw in het Algemeen Rijksarchief in Brussel kwam een betalingspost aan het licht, die betrekking heeft op keizerlijk geograaf Jacob van Deventer.¹ Begin 1540 ontving Van Deventer de opdracht om een kaart van Brabant naar keizer Karel te brengen, die toen in Gent resideerde. In deze bijdrage gaan we dieper in op deze betalingspost, die voor zover wij konden nagaan, voorheen onbekend was in de literatuur. Achteraan is als bijlage de transcriptie toegevoegd. Bovendien wordt de gelegenheid aangegrepen om zijn verblijfplaats in Mechelen nauwkeuriger te situeren.

Nog een gewestkaart van Brabant

Raadsheer Vincent Cornelis en een geëmmiteerde van de Raad van Financiën hadden Jacob van Deventer opgedragen om aan de keizer in Gent een kaart van het hertogdom Brabant af te leveren. De Raad van Financiën was een instelling, die samen met de Raad van State en de Geheime Raad de Collaterale Raden vormde, opgericht door keizer Karel V in 1531. In tegenstelling tot de Grote Raad van Mechelen was ze ambulant.² Zijn dienstreis liep van 23 februari 1539 (1540 in nieuwjaarsstijl) tot en met 11 maart 1539 (1540 n.s.), hetzij zeventien dagen.³ Van Deventer ontving voor zijn reis- en verblijfskosten

Dr. P de Win (1952), eregriffier en voormalig lid van de Raad van Adel van het Koninkrijk België, publiceert voornamelijk over de adel in de Bourgondische Nederlanden, over strafrechtsgeschiedenis en rechtsarcheologie.

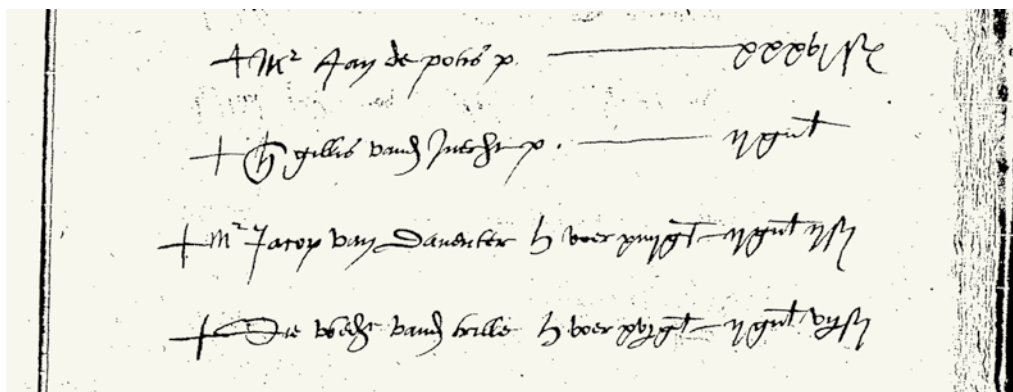

F. van der Jeught (1951), hoofdcommissaris van politie – korpschef van de lokale politie op rust, ere-commandant, secretaris (2006-2014) en lid (sinds 1976) van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen.

Paul De Win & François Van der Jeught

Een kaart van Brabant voor keizer Karel V

1. Fragment van het belastingscohier van 1544 (zie noot 9): "M[ee]ste[r] Jacop van Davenport h[uur]t voer xiiij g[u]l[d]en". Hij betaalde 2 gulden 2 stuivers aan belasting.

ten een vergoeding van twaalf pond. Uit archiefbronnen is bekend dat Jacob van Deventer in 1536 aan de Raad van Brabant in Brussel een kaart van Brabant had aangeboden en dat hij daarvoor op 20 december 1536 werd betaald.⁴ Waarschijnlijk was de gewestkaart die hij begin 1540 naar Gent bracht een gelijkaardig exemplaar. Mathieu Franssen uitte in zijn bijdrage over de ontdekking van een onbekende variant van de kaart van Brabant al het vermoeden dat van die kaart uit 1536 wellicht meerdere exemplaren bestaan hebben.⁵ Hoe dan ook, dankzij de betalingspost wordt een voorheen onbekend exemplaar toegevoegd aan de lijst van gewestkaarten van Brabant, Holland, Gelderland, Friesland en Zeeland die Van Deventer leverde in de periode van 1536 tot 1547, maar waarvan geen enkel exemplaar tot op heden is teruggevonden. Bovendien vernemen we uit deze betalingspost dat Van Deventer al voor 23 februari 1540 het ambt van keizerlijk geograaf bekleedde, met andere woorden; hij was daar voordien aangesteld. Zodoende kan de bewering van J.C. Visser dat Van Deventer omstreeks 1540 werd benoemd tot keizerlijk geograaf, wat scherper gesteld worden.⁶

Verbleef Jacob van Deventer al in Mechelen in 1540 en waar woonde hij in Mechelen precies?

Men zou verwachten dat de centrale overheid de reis- en verblijfskosten van

Jacob van Deventer voor haar rekening zou hebben genomen, maar het bedrag werd dus bij de Grote Raad van Mechelen in rekening gebracht. Woonde Van Deventer op dat ogenblik misschien al in Mechelen? In tegenstelling tot de ambulante Raad van Financiën had de Grote Raad van Mechelen als hoogste rechtscollege van de toenmalige Nederlanden sinds 1504 een vaste stek gekregen in het Oud Schepenhuis aan de Steenweg in Mechelen. Indien Van Deventer al omstreeks 1540 in Mechelen verbleef, lag het voor de hand dat hij in deze stad betaald zou worden. Dit is slechts een mogelijke verklaring. Een bewijs daarvoor ontbreekt. Over de verblijfplaats van Van Deventer is overigens weinig bekend. J.C. Visser stelde dat de geograaf voor 1542 een tijd in Dordrecht woonde. Van 't Hoff was van mening dat hij zich zeker sinds 1542 in Mechelen had gevestigd, waar hij in de Kerkhofstraat – nu de Goswin de Stassartstraat – een huis huurde en er zijn hoofdverblijf zou hebben.⁷ Deze straat verbindt de Wollemarkt, nabij de Sint-Romboutskerk en vanaf de brug over de Melaan, met de Kerkhofpoort. De Kerkhofstraat behoorde tot de Sint-Jansparochie. Het is de parochie waar in 1477 Margareta van York zich had gevestigd in het Hof van Kamerijk in de Keizerstraat. Het was de parochie waar voornamelijk de oude en de nieuwe (ambts)adel woonde. Omdat in het belastingscohier van 1544 zijn

2. Detail uit de plattegrond van Mechelen uit het laatste kwart van de zestiende eeuw, naar het originele plan van Jan van Hanswijck, (kopie door Jan Baptist de Noter, 18 Kerkhofstraat waar in de onmiddellijke nabijheid Jacob van Deventer en Barbara Smets woonden. (© Beeldbank Mechelen, SME001001846)

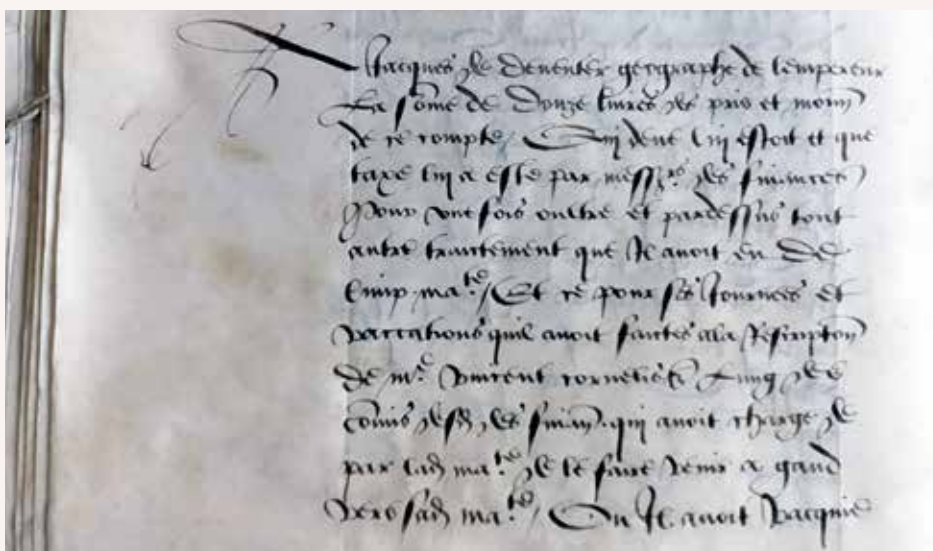
naaste buur "h[eer] Gillis vand[er] Juecht" geïdentificeerd kon worden – zijn naam staat net boven deze van Van Deventer – werd het mogelijk om op een stadsplattegrond vrij nauwkeurig aan te duiden waar Van Deventer in de Kerkhofstraat woonde. Dat was bij het huis De Roose, eigendom van Gillis van der Juecht, dat

achteraan uitgaf op de Heergracht, en dus in de Kerkhofstraat nabij de brug van de Heergracht.⁸ Gillis van der Juecht was onder andere clericus van het bisdom Kamerijk, openbaar notaris met apostolische en keizerlijke machtiging, deken van de districten Mechelen en Brussel, keldermeester van het kapittel van Sint-

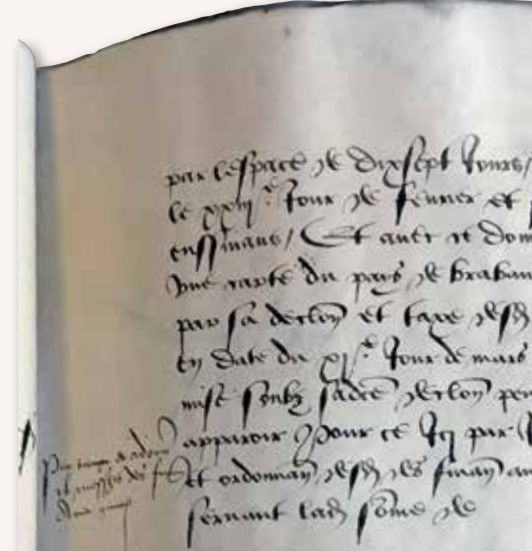
Rombout, pastoor het klooster van de Ziekelieden in Mechelen en pastoor van de kerk van Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijle in Mechelen.

Nawoord

Met deze korte bijdrage wordt een voorheen ongepubliceerde betalingspost in

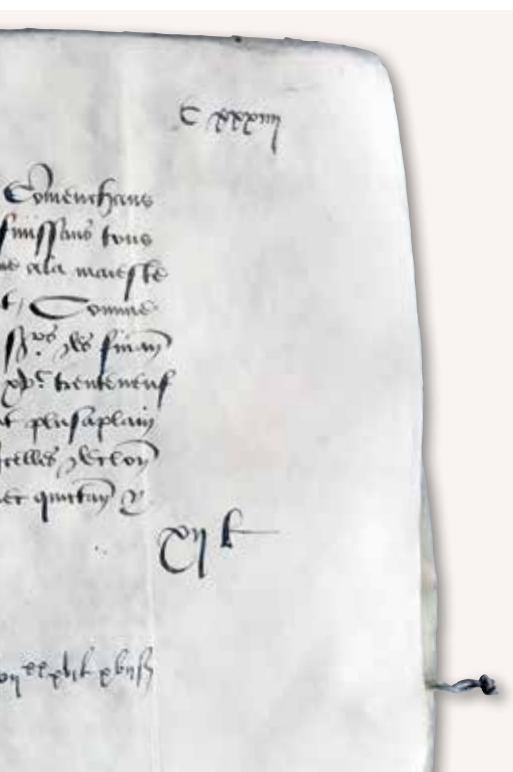
3 en 4 Betalingspost aan Jacob van Deventer in het register van de Grote Raad van Mechelen (Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer, nr. 21.477 (1538-1540), f°133v en 134r).

12). Binnen de cirkel de brug van de Heergracht in de

een register van de ontvanger van de exploten van de Grote Raad van Mechelen onder de aandacht gebracht waardoor een nieuw gegeven wordt toegevoegd aan de lijst van gewestkaarten die Jacob van Deventer vervaardigde in de periode 1536 tot 1547. Bovendien kon het tijdstip verijnd worden waarop hij tot keizerlijk

geograaf werd benoemd.

Deze bijdrage werd aangegrepen om het pand waar Van Deventer samen met Barbara Smets in Mechelen verbleef nauwkeuriger te situeren,⁹ wat zijn biografie met een nieuw element aanvult.

De toevalsvondst van de betalingspost illustreert eens te meer dat de archieven nog lang niet alle gegevens over keizerlijk-koninklijk geograaf Jacob van Deventer hebben prijsgegeven.

Transcriptie van de betalingspost

f 133v

A Jacques de Deventer geographe de l'empereur za som(m)e de douze livres des pris et monn(aies) de ce compte, qui deue lui estoit et que taxe lui a este par mess(eigneu)rs des finances pour une fois oultre et pardessus tout autre traictement que il avoit eu de limp(e)reur ma(jest)e Et ce pour ses journees et vacations quil avoit faictes a la rescription de m(aistr)e Vincent Cornelis et lung des commis desd(ites) des finan(ces) qui avoit charge de par lad(ite) ma(jes)te de le faire venir a Gand vers sad(ite) ma(jes)te, ou il avoit vacquie

f 134r

par lespace de dix sept jours, com(m)enchans le xxiije jour de fevrier et finissans tous enssivans Et avec ce donne a la maieste une carte du pays de Brabant, comme par la decl(arati)on et taxe desd(ites) s(ei)g(neu)rs des finan(ces) en date du xje jour de mars xvc trenteneuf mise sous sad(ic)te dec(larati)on peut plus aplein apparoir pour ce ici par icelles decl(arati)on et ordonnan(ce) desd(ites) des finan(ces) avec quictan(ce) y servant lad(ite) som(m)e de xij L(ivres)

Noten

1 Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer, nr. 21.477 (1538-1540), f133v en 134r.

2 Coppens, H. en. Baelde, M. 1994. *De Raad van Financiën* in: E. Aerts e.a. (eds.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)* (Algemeen Rijksarchief, Studia 55), Brussel, 497-520.

3 Men gebruikte toen de paasstijl. Pasen viel in 1540 op 7 april. De dagen van 1 januari 1540 (volgens onze nieuwjaarsstijl) tot en met 6 april van dat jaar dragen dus het jaargetal 1539.

4 't Hoff, B. 1953. *Jacob van Deventer, keizerlijk-koninklijk geograaf*. 's-Gravenhage, 5 en 6.

5 Franssen, M. 2006. Ducatus Brabantiae uit de plomp opgedoken? Enkele notities bij de ontdekking van een onbekende variant van de kaart

van Brabant door Jacob van Deventer. In: *Caert-Thresoor*, 25 (2006), nr. 4, 91 en 96.

6 Visser, J.C. 1992-2001. 'Inleiding' in: *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer*. Weesp – Alphen aan den Rijn: Robas – Canaletto-Stichting tot Bevordering van de Uitgave van de Plattegronden van Jacob van Deventer.

Bracke, W. 2006. Het Scheldeland door Jacob van Deventer, in *Caert-Thresoor*, 25 (2006), nr. 4, 100.

Vannieuwenhuyze, B. en Lisson, J. 2012. De stadsplannen van Jacob van Deventer. In: *Bladwijzer van Heemkunde Vlaanderen* vzw, 4 (2012), 3 en 4.

7 Visser, J.C. 1992-2001.

Van 't Hoff, B. 1953. 30, 31 en 60. De auteur vermeldde tweemaal het jaar 1542, terwijl hij citeerde uit het belastingcohier van 1544, bewaard in het Mechels Stadsarchief.

Vannieuwenhuyze, B. en Lisson, J. 2012. 4.

8 Stadsarchief Mechelen (S.A.M.) K. *Impôts maisons*, l 1: *Dboeck vanden imposten vanden thiensten ende twintichste penninghen van allen die huysen ende hueringhen vande stadt van Mechelen ende van voergehuchte van dien* (aangevat op 23 juli 1544) f°163r.

Van der Jeught, F. 1996. *Een 16de-eeuws vonnis van de Grote Raad als informatiebron over de 'kiste' van het kapittel van Sint-Rombouts te Mechelen*, HKKOLKM, dl. 99, Mechelen, 1996, 73-81.

Van der Jeught, F. 2006. Een biografie van Gillis vander Juecht (Mazenzele ca. 1485 – Mechelen 1578) en van zijn zuster Jacomijne (Mazenzele ca. 1505 – Mechelen 1578). In: *Eigen Schoon en de Brabander* jg. 89, Asse (2006) 227.

9 Van der Jeught, F. en De Win, P. 2006. Ongepubliceerd materiaal uit het Mechelse Stadsarchief betreffende Jacob van Deventer. In: *Caert-Thresoor*, 25 (2006), nr. 4, 104-107.

Summary

A map of Brabant for Emperor Charles V / Paul de Win & François van der Jeught

Due to the finding of a payment record from February 1539, in a register of the Chamber of Accounts kept in the State Archives in Brussels, it appears that Jacob van Deventer received the assignment of the Council of Finances to deliver personally to the Emperor in Gent a map of the duchy of Brabant. This adds a previously unknown copy to the list of regional maps of Brabant, Holland, Gelderland, Friesland and Zeeland. Moreover, it appears that Van Deventer was occupying the office of imperial geographer before February 23rd, 1540. On the basis of a tax *cohier* of Mechelen from 1544 and additional genealogical data about his neighbour, it became clear that Jacob van Deventer lived in Mechelen near the bridge over the *Heergracht* in the *Kerkhofstraat*, nowadays the *Goswin de Stassartstraat*.

De verzameling Buitenlandse Kaarten van voor 1815 vormt de kern van de kaartencollectie van het Nationaal Archief. Aan deze 'collectie Leupe'¹ kleefte echter een serieus probleem: de kaarten werden in de periode 1865-1914 los van de archiefstukken waar ze bij horen geborgen en apart beschreven, met gebrekkige of zelfs geheel zonder herkomstgegevens. Door deze omissie is het voor onderzoekers bijzonder lastig om een kaart te kunnen vinden of goed te kunnen interpreteren. De werkwijze van Pieter Arend Leupe, die in 1867 de eerste kaarteninventaris op een deel van dit bestand maakte, was voor zijn tijd echter de standaard. Heden ten dage zouden we dat heel anders doen. Gelukkig bieden digitale middelen de mogelijkheid tot het vastleggen van gereconstrueerde verbanden.

Het tweede artikel dat ooit in dit tijdschrift gepubliceerd werd ging over Johan Cristoph Heneman. De auteur, Marjanne Kok, heeft daarin het archiefverband tussen kaarten en stukken gereconstrueerd, "waarmee de geschreven stukken aan inhoud en de kaarten aan achtergrond winnen."² Zij is niet de enige die dit gebrek heeft opgemerkt: Kees Zandvliet noemt het in zijn bekende werk *Mapping for Money*.³ Gijs Boink schrijft in zijn aanvulling op de inleiding van archieftoegang 4.VEL dat het oplossen van dit probleem "een tijds- en kennisintensieve klus [is],

C. Deimann BA is momenteel bezig met het afronden van zijn Research Master Global and Colonial History aan de Universiteit van Leiden. Hij heeft in het laatste half jaar van 2017 herkomstonderzoek gedaan naar kaarten in de collectie van het Nationaal Archief en is nu bezig met een scriptie over de inspectiereis van Gouverneur de Heere in Ceylon uit 1698. Hij ambieert daarna een carrière als geschiedenisleraar in het middelbaar onderwijs.

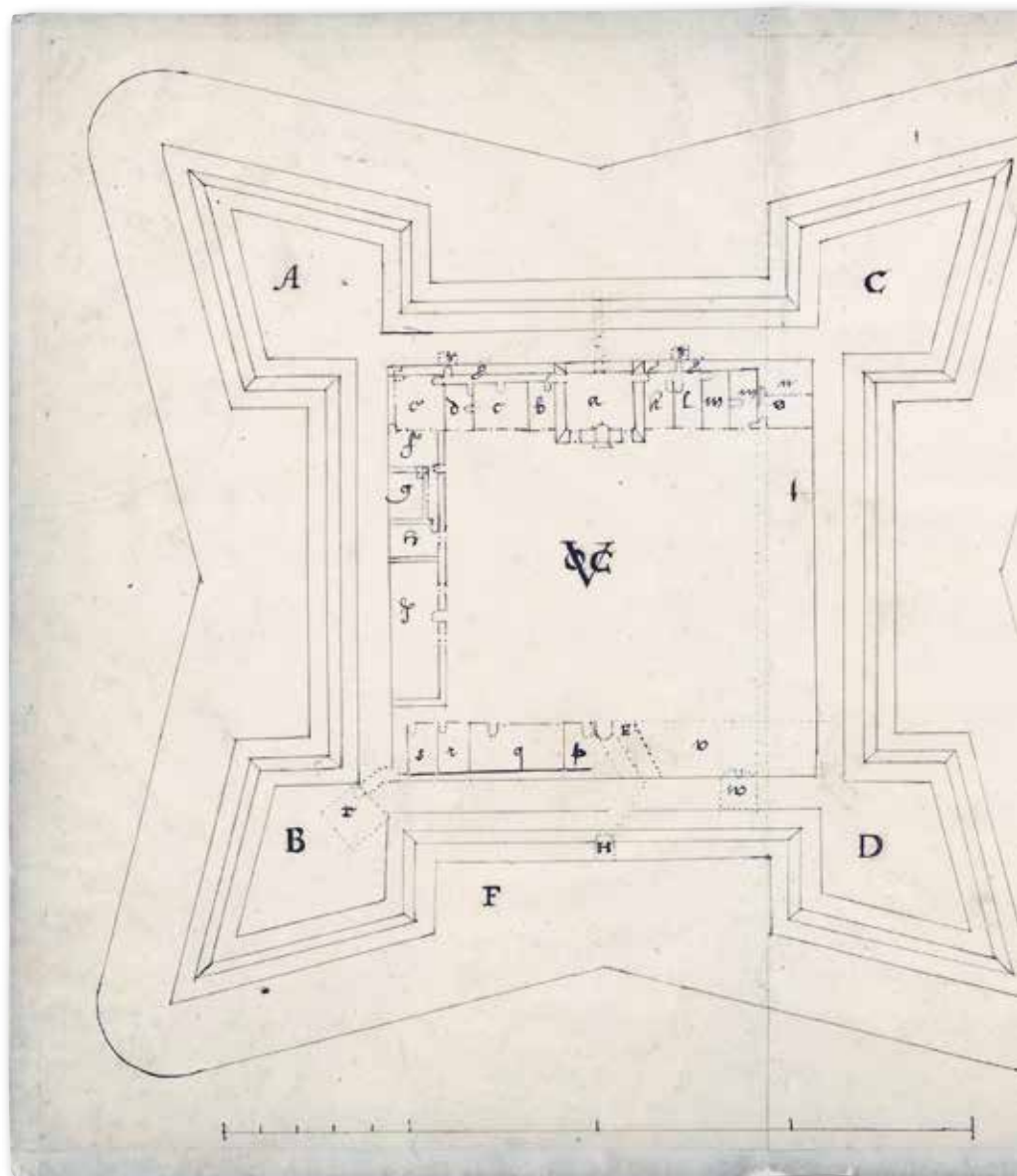

Clemens Deimann

Herkomstonderzoek naar uit hun context geraakte kaarten in de collectie van het Nationaal Archief

waarvan ik hoop dat die ooit nog kan worden uitgevoerd." De meeste kaarten in de collectie Leupe zijn afkomstig uit de archieven van de VOC, WIC en de Sociëteit van Suriname.

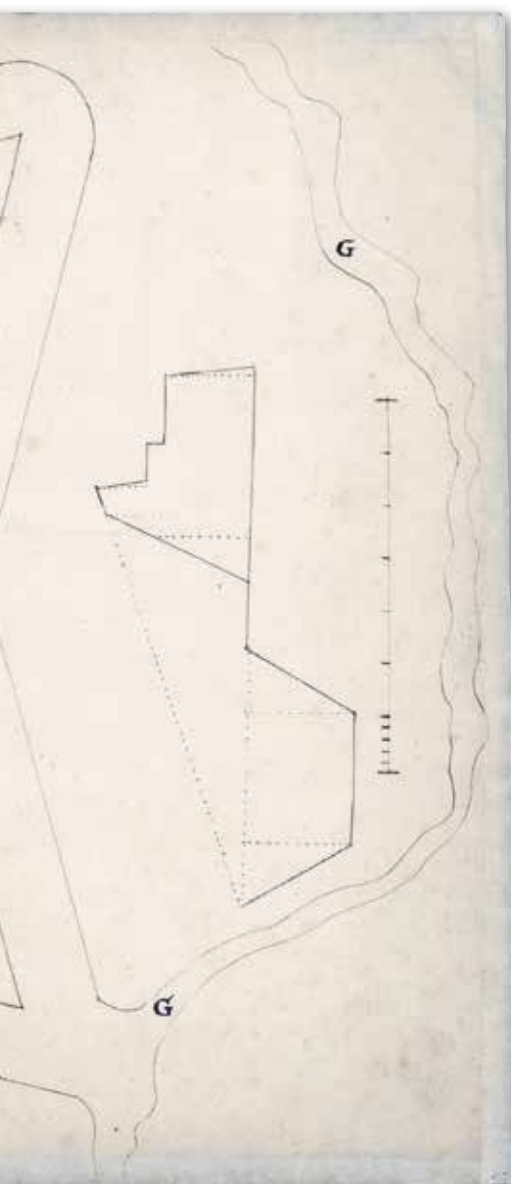
Compagniekaarten werden altijd gemaakt met een bepaald doel: hulp bij navigeren, situatieschetsen van verdedigingswerken, approbaties voor plantage-eigenaren, plannen voor nieuw aan te leggen forten,

1. Plan van het fort Goede Hoop, met profiel, 1653 (NA, 4.VEL 814).

et cetera. Soms is dit af te leiden uit de inhoud van de kaart, maar vaak blijft er, zonder de context van de tekstuele bron, alleen maar een mooi plaatje over. Het geniet natuurlijk de voorkeur om deze kaarten in hun context te kunnen bestuderen en – Kok benoemde het al – de kaarten kunnen ook veel toevoegen aan het tekstuele archiefmateriaal.

De afgelopen zomer heb ik mij bij het Nationaal Archief als stagiair beziggehouden met herkomstonderzoek van kaarten uit deze collectie. In dit artikel zal ik enkele voorbeelden uiteenzetten om enige resultaten en het algemene nut van dit onderzoek te laten zien. Na een situatieschets zal ik enige voorbeelden van de twee soorten verbanden tussen tekst en kaart tonen, alsook een samenvatting van de resultaten geven. Ook zal er aandacht worden besteed aan de manier waarop het Nationaal Archief hoopt mijn onder-

242

V t fort de goede hoop		
A print drommedaris		
B print waals		
C print olivier		
D print ruyter		
E opgang van de wal		
F gracht droogte zijnde		
G verscheide		
H steenrijns bovenplat ondermit		
I een lade of kelder		
J open haughts comptoir		
K de slaapkamer		
L de kinder kamers		
M tract on het comen dact m.		
N den in de voor de flect		
O open plaats		
P combijn		
Q botte en		
R magazijn B pacht binn		
S assistent comptoir		
T de slaapkamers		
U siecken troosterswoning		
V gemeene combijn		
W open plaats		
X hoofdwacht		
Y corp d'ignard		
Z barbiers kamers		
1 de hoveniers		
2 project van tuchthuis		
3 de woonruimte voor matrozen		
4 de gemeenschappelijke crimthuis der wal		
5 hand geprojecte tot angtoegang		
6 project van een walf dact m		
7 bijwende crimtholder		
8 gangen tusschen tinnis d'owal		
9 2 secreten onder in de wal		
	fl. wepaken	22. 6.
		14. 6.
		3. 4.
		2. 4.
		5. 4.
		2. 1.
		1. 6.
		10. 4.
		9. 5.
	ind. wal	
	weeg d'owal	1. 9.
		3.
	st. post op g'fasci	1.
		5.
		1. 3.
	ind. boesker	6.
	defting d'owal	3. 1.
	overheid	5.
		6.
		2. 1.
	sluiter d'owal	2.
		1. 1.
		6.
		6.
	boeken	2.
		10.
	defting d'owal	5.
	defting d'owal	5.

2. De legenda behorende bij VEL 814 (NA, 1.04.02 inv.nr. 3988 fol. 244r).

zoeksgegevens in de nabije toekomst te verwerken.

Situatieschets

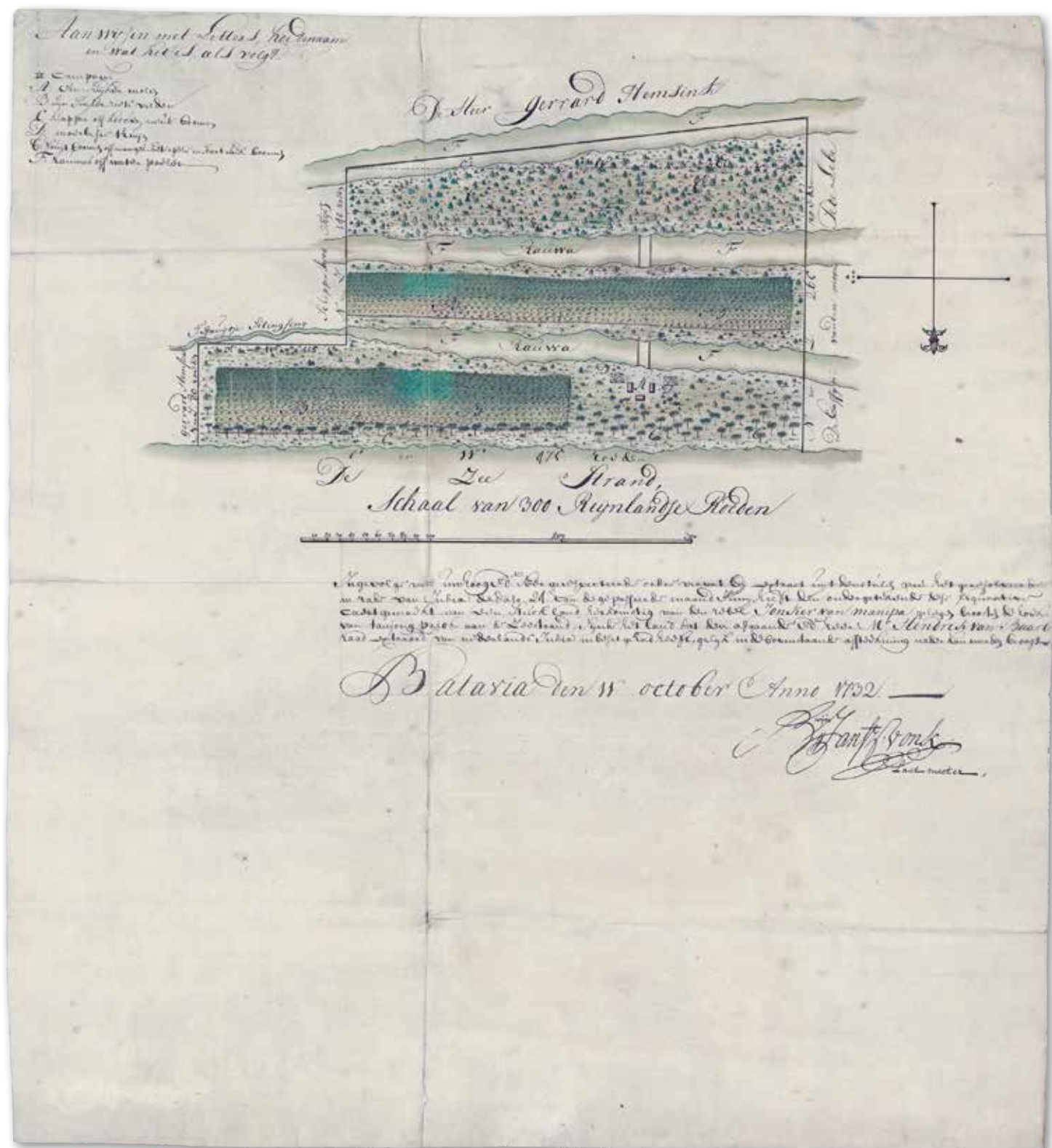
In de collecties Leupe en Leupe Supplement zijn ongeveer vierduizend kaarten, tekeningen en atlassen ondergebracht.

Van deze kaarten hadden 770 exemplaren bij aanvang van mijn onderzoek herkomstgegevens. Deze gegevens zijn veelal aantekeningen gemaakt op de achterzijde van de kaart, waarschijnlijk door de aanleggers van deze collecties. De herkomstgegevens kunnen zo gedetailleerd zijn als

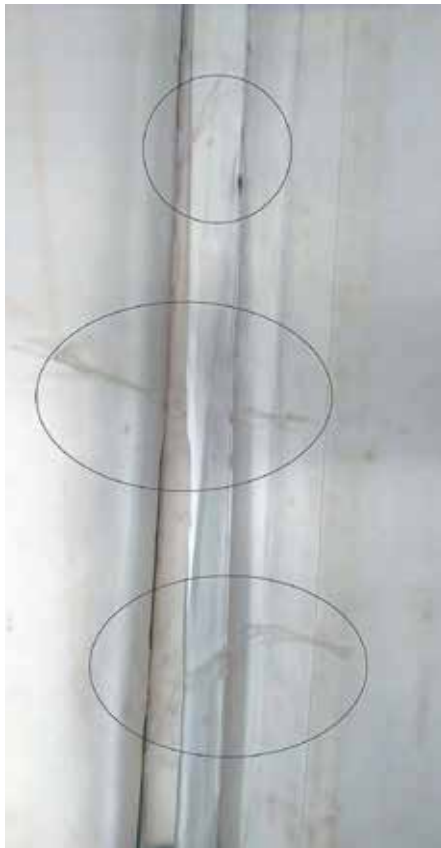
die van VEL 1240 (afbeelding 3), waar op de achterkant staat: "Overgekomen uit Batavia 1733 Deel 7 No. 1", met een contemporain folionummer; of zo gebrekkig als VELH 316, waarop alleen een eigentijds folionummer is te vinden zonder verdere aanwijzing. Naast deze 770 kaarten met beschikbare gegevens heb ik ongeveer tweehonderd

kaarten bekeken waarop geen aantekening of folionummer aanwezig was. De aanwijzingen die beschikbaar waren bij deze kaarten waren voornamelijk gestoeld op het feit dat ze overduidelijk hoorden bij kaarten die wél aantekeningen hadden. Hierover volgt later meer. Een goed voorbeeld van een kaart met een groot gebrek aan context is VEL 814.

De beschrijving van de kaart, *Plan van het fort Goede Hoop, met profil, 1653*, geeft een aanwijzing over de inhoud van de kaart, maar waarom hij gemaakt is, is onduidelijk. Daarnaast mist de legenda, waardoor de letters op de kaart ook niet veelzeggend zijn. De legenda is te vinden in het VOC-archief, in de band waar deze kaart uit

3. Figurative Caert van een stuck land, herkomstig van den rebel Jonker van Manipa, leggende beoosten Tanjong Priok aan de Zeestrand [...], B. Janszoon Vonk, 1732 (NA, 4.VEL 1240).

4. Overeenkomstige bindsporen. Links VOC 2211 fol. 3700v, rechts VEL 1240 opgevouwen. De bovenste en onderste ellipsen geven draden bindgaren aan die nog in de band vast zitten, de middelste één die nog in de kim van de kaart zit (NA, 1.04.02 inv.nr. 2211 en 4.VEL 1240).

verwijderd is, maar dan moet men wel weten hoe die te vinden is. Het gaat namelijk om de Overgekomen Brieven en Papieren (OBP's) van de Kaap de Goede Hoop in het VOC-archief. In de context van dit artikel bedoel ik met OBP's brieven en papieren die uit de Oost en de West naar patria verzonden werden. Dergelijke series komen voor in de archieven van de VOC, de tweede WIC en de Sociëteit van Suriname. De papieren, soms met kaarten als bijlage, zijn voornamelijk rapporten over zaken als verdedigingswerken en de verdeling van land. Op de achterzijde van VEL 814 zijn twee aanwijzingen te vinden: er staat folionummer 244 op en de opmerking: "Overgekomen brieven en papieren Kaap 1653 deel 1". Het gaat dus om inventarisnummer 3988 van het VOC-archief, waarin de legenda van deze kaart is te vinden op folio 242.⁴

Ook VEL 815 (fol. 245), VEL 801 (fol. 246) en VEL 171 (fol. 247) blijken uit deze band verwijderd, aangezien de folionummers overeenkomen en de inhoudsopgave

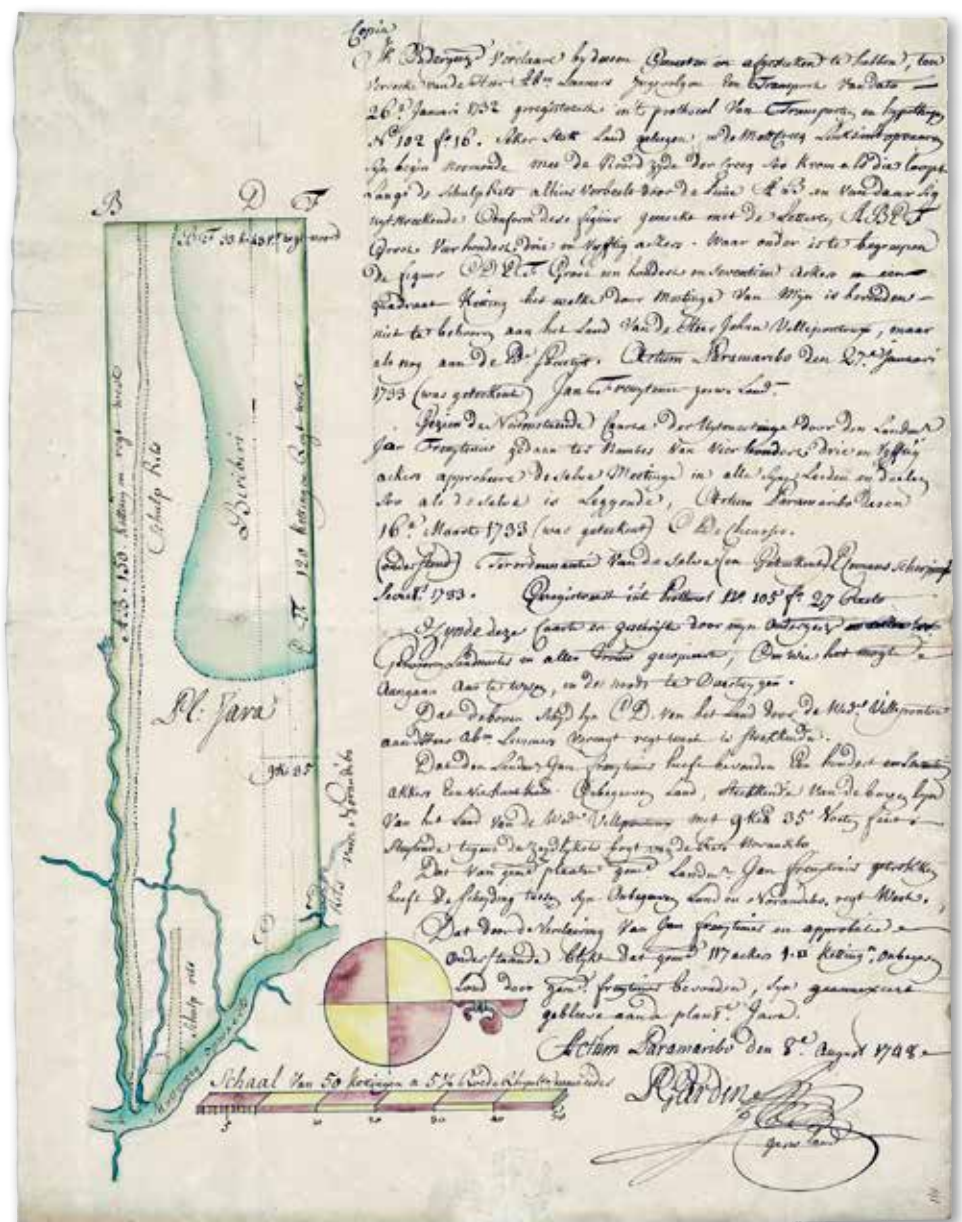
van de band deze kaarten beschrijft. Door de uiteenlopende inventarisnummers in de collectie Leupe zou het zo maar kunnen dat een onderzoeker bij deze kaarten niet alleen de context van de tekstuele herkomst mist, maar ook de context van de andere kaarten die deel uitmaken van deze set – de foliëring van de vier kaarten sluit immers wel direct aan.

Fysiek verband

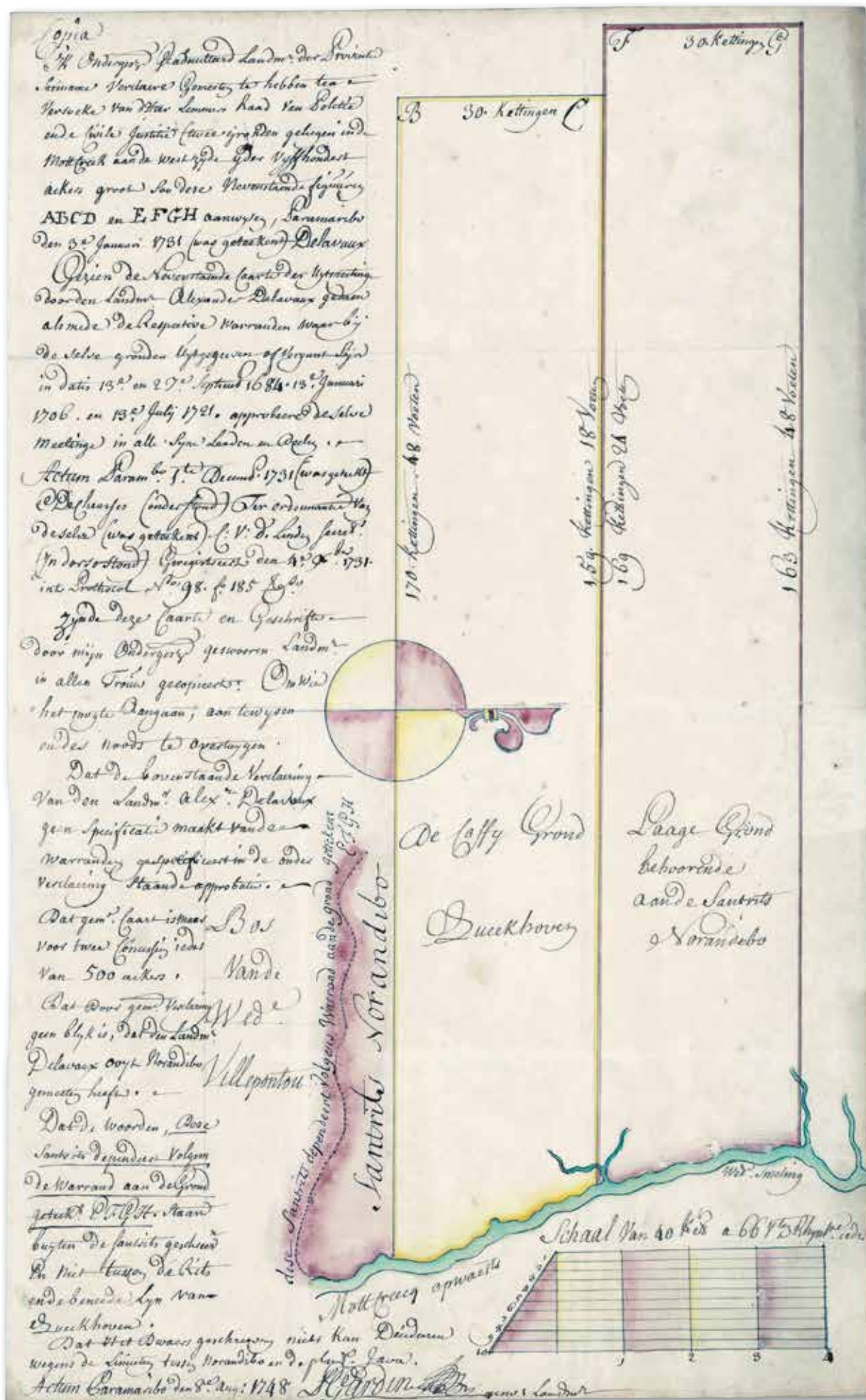
Bij VEL 814 gaat het dus om een fysiek verband; de kaart heeft in de band ingebonden gezeten maar is eruit verwijderd. Ter illustratie kan geen beter voorbeeld dienen dan de eerder genoemde kaart VEL 1240, afgebeeld op afbeelding 3. Deze kaart toont een stuk land nabij Batavia en komt uit 1733. Toen ik deze kaart aan het bekijken was met de bijbehoren-

de band, viel mij op dat op de achterkant van de kaart nog een kim zat, waarmee de kaarten ingebonden werden. In dit geval zat er zelfs nog garen in de kim. Op afbeelding 4 kan men zien dat in de band ook nog garen zit en het garen van band en kaart precies overeenkomen met de gaten veroorzaakt door het inbinden. Het kan dus niet anders dan dat de kaart in deze band heeft gezeten.

Het is echter niet altijd zo duidelijk. Afbeeldingen 5 en 6 tonen twee kaarten, VEL 1966 en VEL 1968. Op de verso's staat respectievelijk: "Overgekomen Suriname 1749 B" en "1749 LB". Ze lijken dus beide uit dezelfde band te komen, Sociëteit van Suriname inventarisnummer 284. Er staat echter op VEL 1968 geen folionummering, maar wel op VEL 1966. Toch is er een manier om aan te tonen

5. Kaart van de Plantagie Java, strekkende tot aan de Rits van Norandibo (links in 't opvaren), P. Gardin, 1748 (NA, 4.VEL 1966).

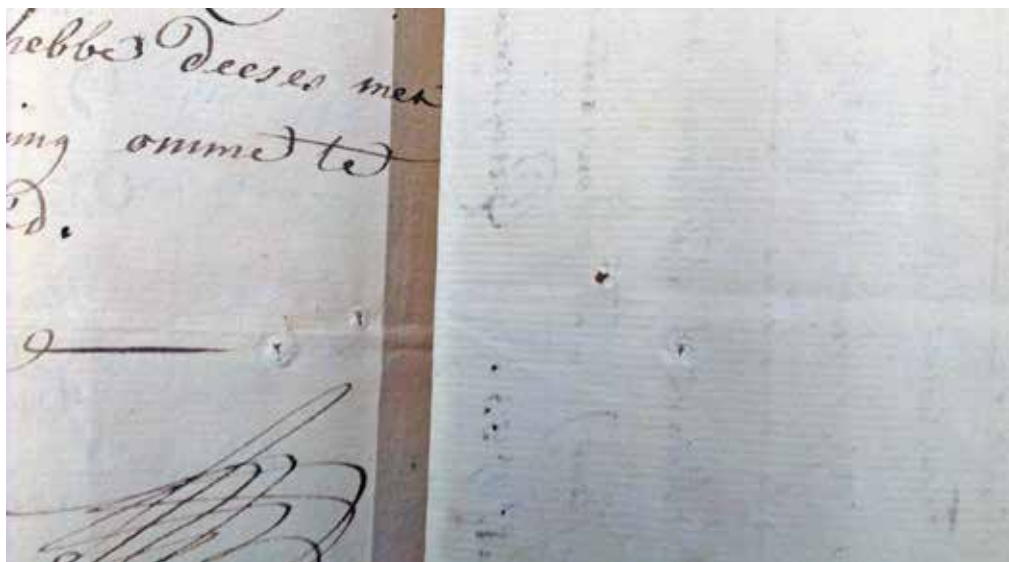
6. Kaart van de Plantagien Queekhoven, gelegen tusschen Norandibo en de lage grond behorende tot de Sandtritz Norandibo (links in 't opvaren), P. Gardin, 1748 (NA, 4.VEL 1968).

dat ze uit dezelfde band komen. Het is op deze afbeeldingen niet erg goed te zien, maar er zitten een paar gaatjes in de kaarten. Zoals op afbeeldingen 7 en 8 te zien is bestaat er grote overeenkomst tussen de gaatjes in de kaarten en die in de stukken in de band. Dit soort methodes zijn nuttig als er, zoals hier het geval is, geen foliëring aanwezig is, incomplete gegevens op de achterzijde van de kaart voorkomen of als er in het geheel geen informatie over de herkomst van de kaart op de kaart voorkomt.

Intellectueel verband

Ook aan de andere kant van het verband tussen kaart en tekst kan de verwijdering van de kaart verwarring veroorzaken. Om terug te komen bij het voorbeeld van Heneman: in het artikel van Kok wordt een alinea besteed aan het verblijf van deze kaartenmaker in Essequibo en Demarary. Hij zou een "zeer uitgebreid en verstandig rapport hierover [opstellen], waarbij hij 14 plans en kaarten voegde".⁵ Dit rapport is zonder de kaarten erg onduidelijk doordat er telkens verwezen wordt naar de kaarten met zinsneden als "Op Plan I bij Canaal II is te zien [...]". Zonder de kaart zou men hier niets uit kunnen halen, maar met het herstelde verband tussen kaart en tekst wel.

Het is overduidelijk dat de kaarten bij de tekst horen, maar het blijkt dat de kaarten niet met de tekst ingebonden hebben gezeten. Er zitten namelijk geen sporen van vouwen in het papier zodat ze klein genoeg opgevouwen kunnen zijn geweest om in de band te hebben gezeten – iets wat bij de VOC-kaarten

7. Overeenkomende perforatie. Links Sociëteit van Suriname 284 fol. 139v, rechts VEL 1966 (NA, 1.05.03 inv.nr. 284 en 4.VEL 1966).

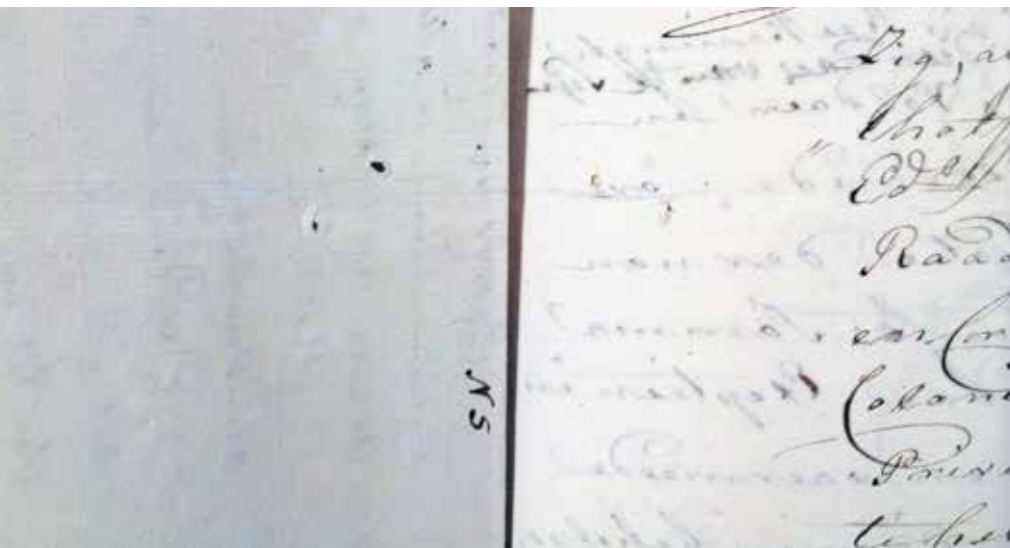
veelvuldig voorkomt – noch zijn er schadekenmerken die daarop wijzen. Er is dus geen fysiek maar wel een intellectueel verband.

Daarnaast blijkt dat Kok nogal wat kaarten niet in haar lijst heeft vermeld. Er zijn namelijk nog 27 kaarten in de collectie Leupe met "Plan I" tot en met "Plan XIV" op het blad. Al deze kaarten zijn kopieën of tussenstadia van de plans getekend door Heneman. Op afbeelding 10 staan al deze kaarten, met een H, een K of een A erop. De omcirkelde H's zijn kaarten getekend en gesigneerd door Heneman, de niet-omcirkelde H's geven die plans aan die wel zijn getekend door Heneman, maar zonder signering. De K's geven de exemplaren aan die door Kanne zijn getekend en gesigneerd, meestal met "gecopy-

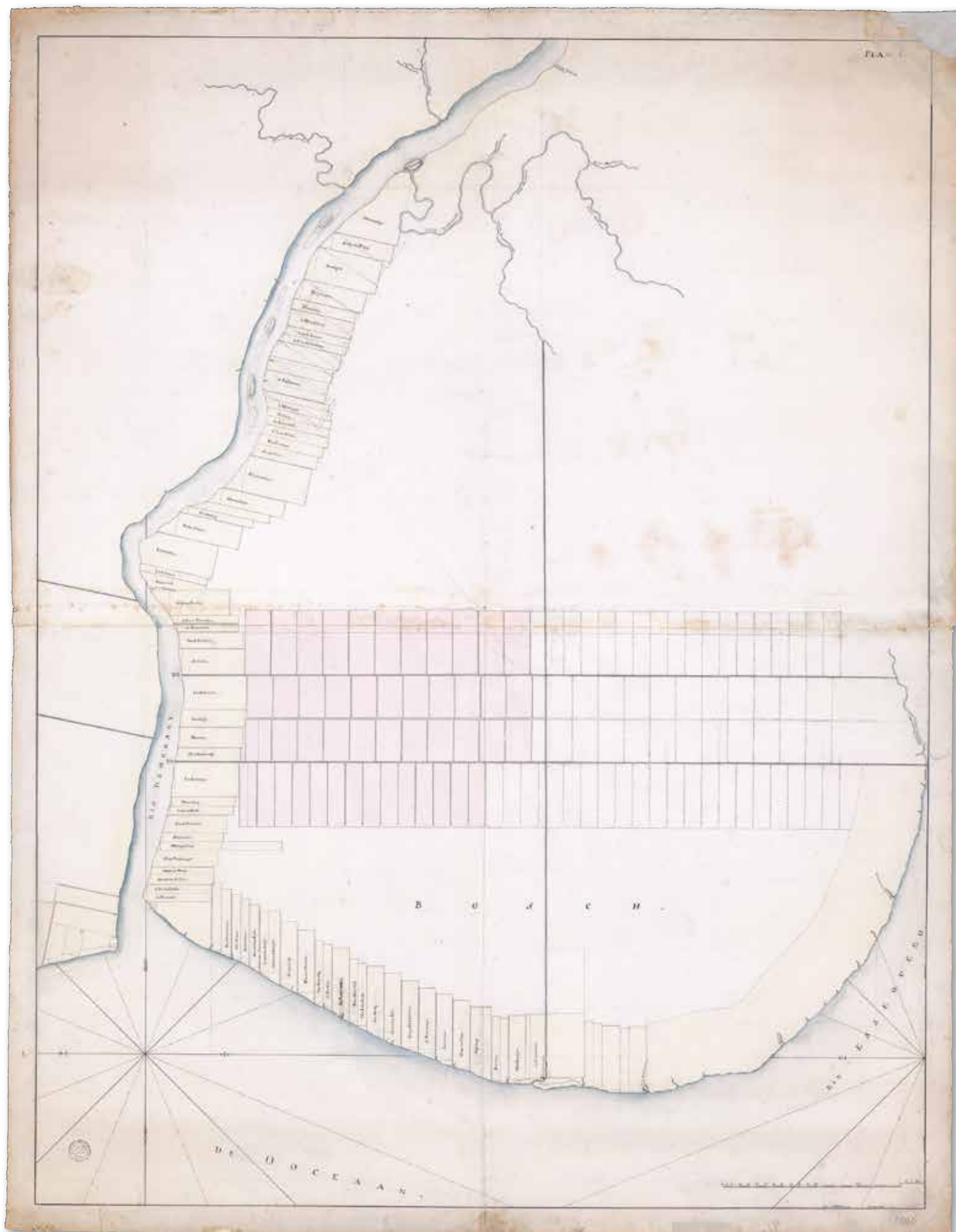
eerd naar Heneman" of een vergelijkbare aantekening erbij. De A's geven een anonieme kaartenmaker aan; het is bijna zeker dat deze kaarten door iemand anders dan Kanne of Heneman getekend zijn, maar door wie is onduidelijk. Er is ook één kaart die in een zo vroeg stadium van ontwikkeling verkeert dat het niet te bepalen is wie hem getekend heeft.

Zoals vermeld zijn er twee series door Heneman, één gesigneerd en één ongesigneerd. Bij de ongesigneerde serie mist Plan IV, de gesigneerde serie is compleet. Het vermoeden is dat één van de twee series naar de Vergadering van Tienen, het hoofdbestuur van de Tweede WIC, is gestuurd en één naar de Kamer Zeeland, ieder met een exemplaar van het bijbehorende rapport.⁶ Het is echter duidelijk door het gebrek aan vouwen in de kaarten en het formaat van de bladen van de verslagen dat deze kaarten niet fysiek bij de rapporten zijn opgeslagen. Er is dus wel een intellectueel verband tussen de kaarten en de rapporten, maar geen fysiek verband.

Daarnaast is er een intellectueel verband tussen de twee series van Heneman, alsook met de kopieën. Het is belangrijk deze ingewikkelde relatie duidelijker te maken in de inventarissen, omdat onderzoekers anders belangrijke context missen. Dit is wel het meest extreme geval van ingewikkelde verbanden tussen kaarten onderling en tussen kaarten en teksten dat ik heb aangetroffen, maar ook in andere gevallen zal de verduidelijking verkregen door dit project onderzoekers veel helpen.

8. Overeenkomende perforatie. Links VEL 1968, rechts Sociëteit van Suriname 284 fol. 143r (NA, 4.VEL 1968 en 1.05.03 inv.nr. 284).

9. *Kaart van de Westwal der rivier Demerary en de daaraan gelegene plantages*, J.C. Heneman, ca. 1773 (NA, 4. VEL 1506A).

Resultaten

Ik heb in totaal 812 kaarten bekeken. Van deze kaarten heb ik de herkomst in 689 gevallen weten te herleiden. Hierin vormen kaarten afkomstig uit het VOC-archief het grootste gedeelte, met 358 kaarten verantwoordelijk voor 52% van de gereconstrueerde herkomsten. De Sociëteit van Suriname volgt daarop met 38,2%: ik heb van 263 kaarten de herkomst gevonden in dit archief. De Tweede WIC heeft verassend weinig opgeleverd: met 46 kaarten vormt het maar 6,7% van de herkomstreconstructie. In overige archieven zit dus ongeveer drie procent van de herkomsten die ik heb herleid. Deze resultaten zullen door medewerkers van het Nationaal Archief verwerkt worden. Op zijn minst is het de bedoeling dat de toegangen van de archieven waaruit de kaarten afgezonderd zijn en van de collecties Leupe en Leupe Supplement van kruisverwijzingen worden voorzien. Daarnaast zijn er plannen om te zorgen dat de kaarten in de nadere toegang op de OBP's⁷ bij de juiste beschrijvingen worden geplaatst, zodat hierin duidelijkheid wordt geschapen. Ook hoopt het Nationaal Archief ervoor te kunnen zorgen dat bij de digitale versies van de banden de kaarten weer 'virtueel' ingevoegd kunnen worden. Het is namelijk niet de bedoeling om de kaarten terug in de banden te stoppen, maar een digitale reconstructie is zeker mogelijk zonder schade aan te brengen. Helaas kon men niet melden wanneer de verwerking van mijn onderzoek klaar zal zijn. Er is overigens nog veel te doen. Ik heb mij in dit onderzoek vanwege tijds- en rendementsredenen beperkt tot de kaarten waarop een duidelijke aanwijzing aanwezig was. De kaarten waarvan we enkel een jaartal weten zijn wellicht ook te herleiden tot hun herkomst, maar dit vergt erg veel werk: de onderzoeker zal meerdere banden moeten doorlezen om de herkomst te vinden. De succesvol herleide herkomsten tellen voor achttien

procent van de kaarten die in totaal in de collecties Leupe en Leupe Supplement aanwezig zijn. De meeste mensen die verstand hebben van de herkomstproblematiek van afgezonderde archiefkaarten zijn het erover eens dat er tientallen jaren herkomstonderzoek in zit. Hopelijk kan dit nog worden voltooid en is mijn onderzoek een goed begin geweest.

Literatuur

- Kok, M. 1982. 'Johan Christoph Heneman: Kartograaf van Suriname en Guyana van 1780-1806', in: *Caert-Thresoor* jrg. 1 nr. 1 (1982), 4-12.
- Zandvliet, Kees. 1998. *Mapping for Money: Maps, plans and topographic paintings and their role in Dutch overseas expansion during the 16th and 17th centuries*. – Amsterdam: Batavian Lion International.

Noten

- 1 Onderverdeeld in Leupe en Leupe Supplement, respectievelijk Nationaal Archief (NA), Den Haag, Inventaris van de verzameling Buitenlandse Kaarten Leupe (toegang 4.VEL) en Nationaal Archief, Den Haag, Inventaris van de verzameling Buitenlandse Kaarten Leupe Supplement (toegang 4.VELH). Deze twee collecties worden vaak als geheel benoemd aangezien ze dezelfde indeling volgen en de laatste een supplement is op de eerste. Voor een overzicht van de constructie van deze archieven kan men het beste de archiefinventarissen bestuderen.
- 2 Kok 1982, 4.
- 3 Zandvliet 1998, 269.
- 4 NA, archief VOC, toegang 1.04.02, inv.nr. 3988, fol. 244r.
- 5 Kok 1982, 6.
- 6 Respectievelijk NA, archief Tweede WIC, toegang 1.05.01.02, inv.nr. 184 en inv.nr. 1038.
- 7 <http://databases.tanap.net/vocrecords>

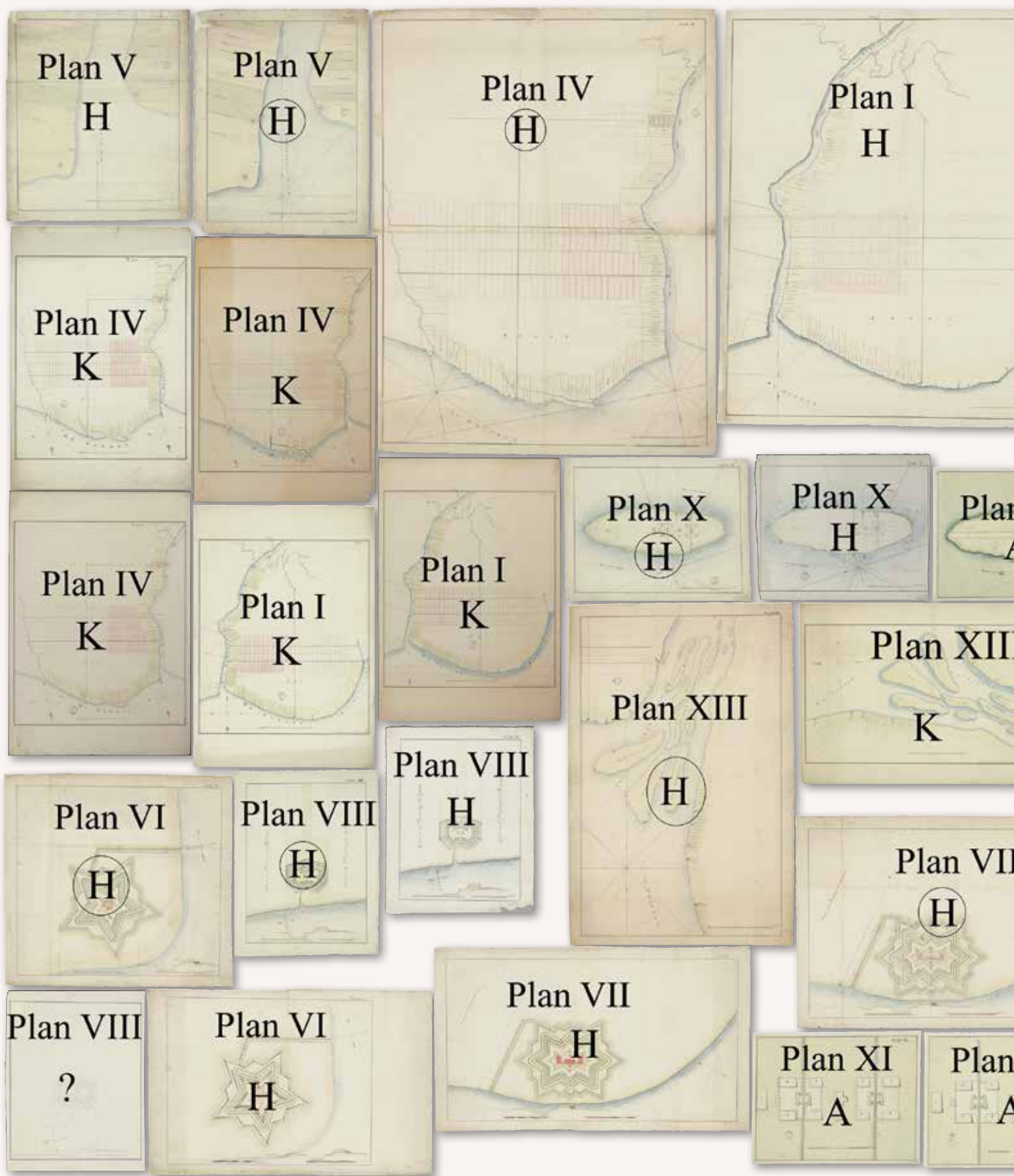
Summary

Research into the origins of decontextualized maps in the collection of the National Archives / Clemens Deimann

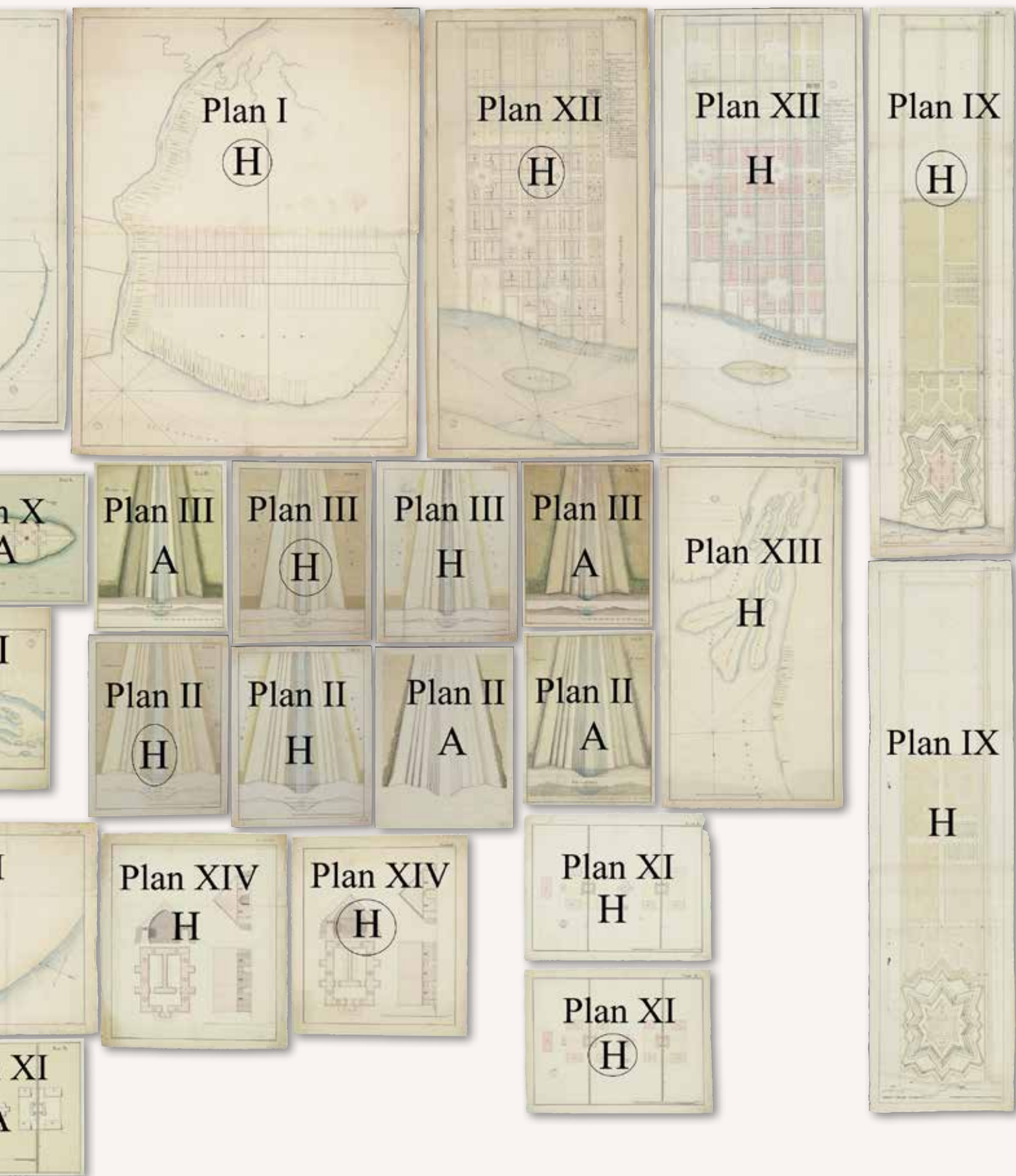
The roughly 4000 maps of the Leupe and Leupe Supplement Collections (foreign maps) have lost almost all relation with the textual sources from whence they came. The maps were removed from the received letters and papers which the Dutch United East India Company (VOC), the Society of Surinam and other colonial institutions sent to the Dutch Republic. This removal causes much loss of the maps' context, as well as creating a similar loss, for the textual sources, in content.

In the summer of 2017 the author interned at the National Archives of the Netherlands to partially remedy this situation. In this article, with some examples, the author summarizes the situation beforehand and the problems it caused; the methods used to retrace the connections between the maps and their textual origins; as well as some of the results of the research and the ways in which the National Archives hopes to convey this new information to researchers and the wider public.

Kaartenmaker	Plannummers	Inventarisnummers VEL (resp.)
Heneman gesigneerd	I t/m XIV	1506A, 1525B1, 1525A1, 1504, 1503B, 1554A, 1556, 1554B, 1557, 1523A, 1564.27, 1524, 1529, 1564.22
Heneman ongesigneerd	I t/m III en V t/m XIV	1506, 1525B2, 1525A2, 1503A, 1554C, 1555, 1554B1, 1557A, 1523A1, 1564.26, 1524A, 1530A, 1564.20
Kanne	IV, IV, IV, I, I, XIII	1505, 1505A, 1505B, 1507, 1507A, 1530B
Anoniem	X, II, II (Voorfase), III, III, XI, XI	1523B, 1525B, 1525B3, 1525A, 1525A3, 1564.28, 1564.29
Onbesloten	VIII (Voorstudie)	1554B2

10. Alle plannen in deze uitgebreide serie. Zie de tabel aan het einde van het artikel voor de lijst van kaarten per serie.

Deze rubriek beschrijft kaartenverzamelingen in Nederland respectievelijk kaartenverzamelingen met veel Nederlands materiaal.

Tips: Martijn Storms

E-mail: m.storms@library.leidenuniv.nl

Kaartencollecties in Nederland

Hoogheemraadschap van Rijnland

Gert Koese

Adres en contactgegevens

Hoogheemraadschap van Rijnland

adres: Archimedesweg 1, 2333 CM Leiden

Telefoonnummer: 071-306 30 71

E-mailadres: archieff@rijnland.net

Website: www.rijnland.net/archieven

1. Het kantoor van het hoogheemraadschap van Rijnland in Leiden.

Toegankelijkheid

Het hoogheemraadschap van Rijnland is sinds januari 2000 gevestigd in een modern kantoorgebouw aan de rand van het Bio Science Park in Leiden. Daarvoor zetelde het in het monumentale Gemeenlandshuis aan de Breestraat, een gebouw dat al in 1578 door Rijnlands bestuur werd aangekocht. In het kantoor aan de Archimedesweg bevinden zich drie depots, waar de archieven en collecties van Rijnland en zijn vele rechtsvoorgangers worden bewaard. Eén depot is specifiek bestemd voor de berging van de omvangrijke collecties, waaronder de kaartencollectie. Op de begane grond van het gebouw is een studiezaal met bibliotheek, waar onderzoek gedaan kan worden. Hier zijn ook faciliteiten om de volledig gedigitaliseerde kaartencollectie digitaal in te zien. De kaarten worden niet meer fysiek ter inzage gegeven. Het bezoeken van de studiezaal kan op werkdagen tussen 9.00 en 17.00 uur, maar wel op afspraak. Bij uw eerste bezoek wordt u gevraagd een bezoekerskaart in te vullen en het bezoekersreglement te ondertekenen.

Omvang

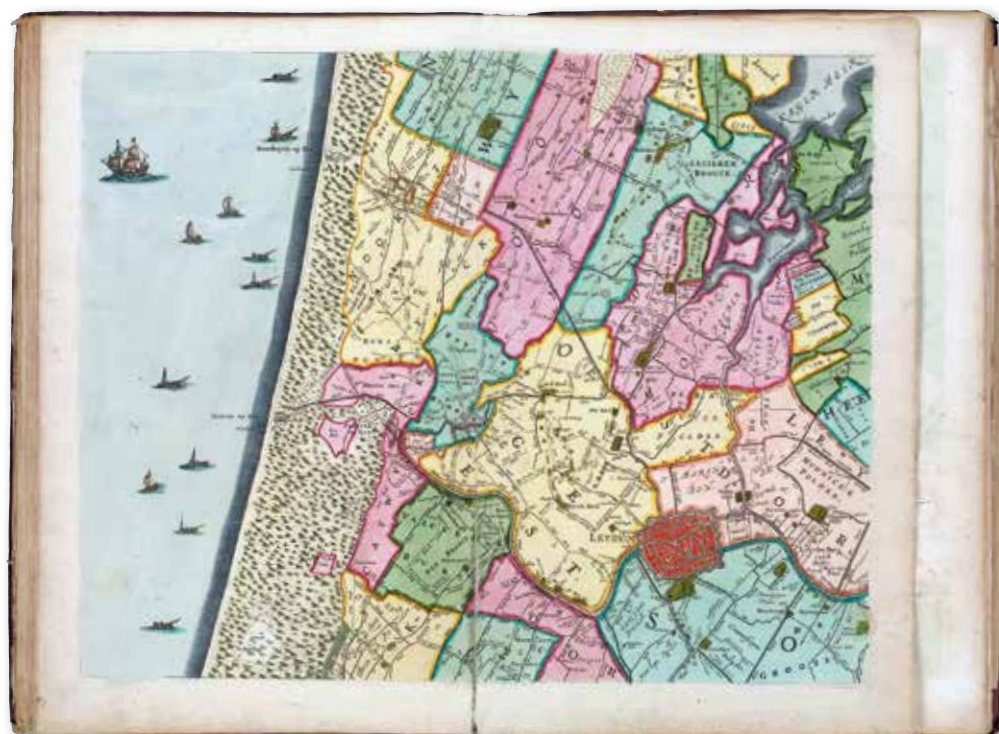
De kaartencollectie bestaat uit circa 11.000 kaarten over de periode 1457-1950. Hierbij zijn ook de kaartboeken en atlasen inbegrepen. Rijnland beschikt bijvoorbeeld over enkele tientallen kaartboeken

van de overzichtskaarten van het hoogheemraadschap van 1615, 1687 en 1746, waarvan diverse exemplaren fraai zijn ingekleurd.

Profiel

Het hoogheemraadschap van Rijnland

is een van de oudste waterschappen. De eerste schriftelijke vermelding van het bestaan van heemraden (toezichhouders) is te vinden in een oorkonde van de Hollandse graaf Willem II van 11 oktober 1255. Dit is het oudste stuk in het archief van Rijnland. Dijkgraaf en hoogheemraden

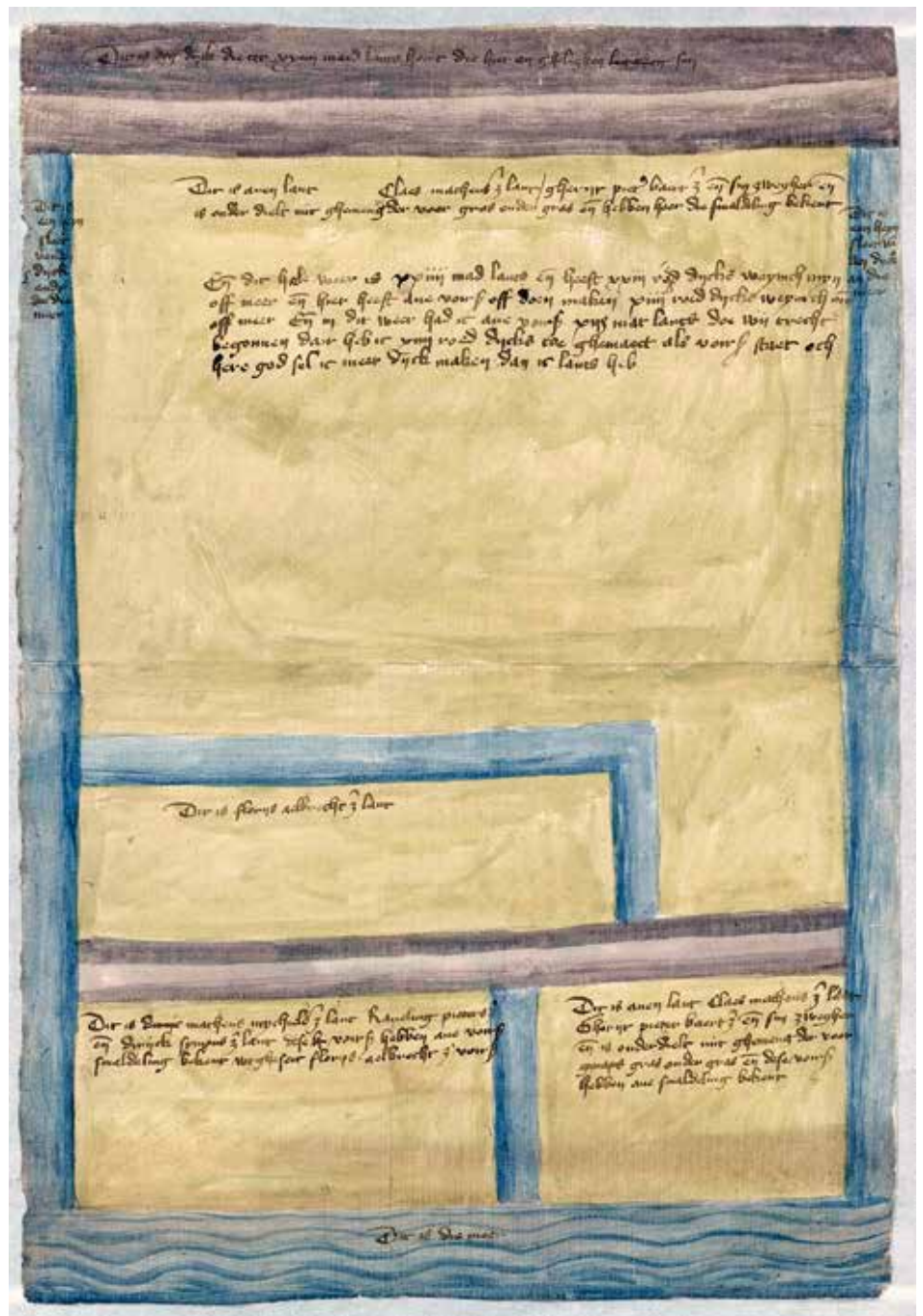

2. Blad met daarop Leiden en omstreken uit de overzichtskaart van Rijnland, 1687. NL-LdnHHR, Collectie kaarten, A-4381.

hadden de bevoegdheid om keuren uit te vaardigen en schouw te drijven over belangrijke waterstaatswerken. Bij overtredingen legden zij boetes op. Aan het eind van de Middeleeuwen transformeerde Rijnland van toezichthouder tot regionaal waterschap met een toezichthoudende taak op de lokale waterschappen: de ambachten en de polders. Rijnland nam het onderhoud van belangrijke regionale waterstaatswerken op zich, zoals dat van de Spaarndammerdijk.

De gelaagdheid in waterbeheer (lokaal en regionaal) duurde tot 1 januari 2005; toen fuseerden de inmiddels tot grotere waterschappen geclusterde polders met het oude hoogheemraadschap. Als integraal waterschap en onder de oude naam *Hoogheemraadschap van Rijnland* zorgt de organisatie nu in het hele gebied tussen Haarlem, Amsterdam, Gouda en Den Haag voor droge voeten en schoon water.

Rijnland financierde zijn uitgaven eeuwenlang door het achteraf heffen van een omslag of grondbelasting: het morgen-geld. Dit moest worden opgebracht door grondeigenaren en -gebruikers in de verschillende ambachten of dorpen. Al vanaf de vijftiende eeuw had Rijnland landmeters in dienst om de grootte van het omslagplichtig land op te meten. Hun rol werd al gauw breder en vanaf de zestiende eeuw gingen ze ook steeds vaker kaarten maken als resultaat van hun meetwerk. De oudste kaart dateert van 1457 en laat een deel van de Spaarndammerdijk zien, waar een geschil was gerezen tussen een grondeigenares en haar pachter wegens het niet nakomen van onderhoudsverplichtingen. De hoogheemraden van Rijnland wezen vonnis. Deze kaart markeert het begin van een traditie waarin landmeters honderden kaarten maakten. De ruggengraat wordt gevormd door de overzichtskaarten van Rijnland. Het maken van overzichtskaarten werd vanaf het begin van de zeventiende eeuw gebruikelijk binnen de Hollandse hoogheemraadschappen. De eerste kaart van Rijnland verscheen in 1615, gemaakt door vader en zoon Floris Balthasars en Balthasar Floriszoon van Berckenrode. Omdat de kaart niet erg nauwkeurig was, was er ruim 20 jaar later al behoefte aan een nieuwe kaart. Deze verscheen in 1647 van de hand van de landmeters Jan Janszoon Dou en Steven van Brouckhuijsen. In 1687 verscheen een licht gewijzigde tweede editie en in 1746 een door Melchior Bolstra ingrijpend aangepaste derde editie. Vooral de editie van

3. Kaart van een gedeelte van de Spaarndammerdijk, 1457. NL-LdnHHR, Collectie kaarten, A-0845.

1687 laat zien dat de overzichtskaarten behalve een praktische ook een representatieve functie hadden. De kaart is fraai versierd met wapenranden en bloemslingers door Romeyn de Hooghe en Pieter Post. Behalve over diverse kaartboeken beschikt Rijnland over de volledige sets koperplaten waarmee deze kaarten werden gedrukt.

Het grootste deel van de collectie bestaat uit kartografische afbeeldingen en technische tekeningen (zowel in manuscript als gedrukt) van Rijnlandse polders, droogmakerijen en waterstaatswerken. Niet alles is even belangrijk. Er zijn bij-

voorbeeld reeksen kaartjes die als bijlage bij verzoekschriften zijn gemaakt en dus een beperkt en sterk lokaal belang hebben. Het aandeel commerciële kaarten is niet groot. De collectie telt slechts enkele tientallen aangekochte of geschonken exemplaren, bijvoorbeeld de atlassen *Theatrum Orbis Terrarum (Atlas novus)* van Johan Blaeu (1650) en *Germania Inferior* van Nicolaes Visscher (circa 1750).

De eerste inventaris van de collectie verscheen in 1882, samengesteld door C.H. Dee, ambtenaar ter secretarie. Hij beschreef hierin alle kaarten die hij 'tot op dit oogenblik' aantrof in het archief. Het

betrof kaarten die door Rijnlandse landmeters waren gemaakt en kaarten die als toelichting bij ingekomen plannen of ontwerpen waren gevoegd. In 1898 verscheen een aanvulling, omdat er inmiddels veel kaarten en tekeningen waren bijgekomen. In de twintigste eeuw werd de collectie gesplitst. In 1933 verscheen de 'beknopte inventaris' van het Oud Archief (1255-1857), gemaakt door mr. S.J. Fockema Andreae. Hij nam hierin ook kaarten op en voorzag ze van een nieuw collectienummer, beginnend met een A. Zijn inventaris eindigde in 1857; in dat jaar kreeg Rijnland een nieuw reglement dat een ingrijpende organisatiewijziging tot gevolg had. Alle kaarten van na 1857, die dus niet in de inventaris waren opgenomen, kregen een B-nummer. Deze systematiek wordt nog steeds gehanteerd.

Inmiddels zijn er ook kaarten uit de archieven van de rechtsvoorgangers aan de collectie toegevoegd, zowel van voor als na 1857. Van de provincie Zuid-Holland ontving Rijnland in de vorige eeuw een collectie grenskaarten van Rijnlandse polders. In deze collectie hebben de kaarten een P-nummer. Nog niet alle kaarten zijn beschreven. Er wacht nog een flinke klus om de hele collectie optimaal toegankelijk te maken.

Website/beeldbank

De collectie is digitaal te raadplegen via de website www.rijnland.net/archieven. Van elke kaart is een bestand in hoge resolutie gratis te downloaden vanuit de viewer. De bestanden mogen vrij worden gebruikt.

Belangrijkste literatuur

- Aten, D. (e.a.). 2016. *Dou, landmeters in Rijnland en Hollands Noorderkwartier, 1600-1680*. Heerhugowaard/Leiden: De Vrienden van de Hondsbossche i.s.m. de hoogheemraadschappen Hollands Noorderkwartier en Rijnland.
- Dee, C.H. 1882/1898. *Inventaris van de atlasen, kaartboeken, kaarten en tekeningen in het archief van het hoogheemraadschap van Rijnland, en Vervolg van den inventaris (...)*. Leiden: Hoogheemraadschap van Rijnland.
- Diebels, P.G.M. 1986. *Beschrijving van de oudste kaarten in het archief van het hoogheemraadschap van Rijnland, 1457-1580*. Leiden: Hoogheemraadschap van Rijnland.
- Hameleers, M. 1984. *Bibliografie van Nederlandse gedrukte polderkaarten*. S.l.: s.n.
- Ilterson, R.A. van. 2009. *Rijnland in de kaart gekeken*. Leiden: Hoogheemraadschap van Rijnland.

Inzendingen voor deze rubriek aan:

Ron Guleij

E-mail: ron.guleij@nationaalarchief.nl

Besprekingen

Heimwee-eilanden: Geelmuiden, Hasselt, Hattem en IJsselmuiden in de Noord-Molukken / G.J. Westhoff. - Genemuiden : [Westhoff], 2017. - Formaat 21x15cm, 128 pp, met 21 kaarten, 26 foto's en 9 andere afbeeldingen. - ISBN 978-90-826233-1-4. Prijs € 7,95.

Het is een aardig boekje dat de aandacht vestigt op het feit dat ooit in het oosten van Indonesië een aantal eilandjes vernoemd werd door de Nederlandse zeevaarders van de VOC naar plaatsen in Overijssel en Gelderland (ook Zwolle, Kampen, Brunnepe (een dorp bij Kampen) en Kamper Hoofd zijn benoemd). De auteur lijkt, ook wat de titel van het boek betreft, geïnspireerd te zijn door het eerste deel van de *Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie*, waarin voor het eerst de term *heimwee-archipel* wordt gebruikt (voor een aantal kleine onbewoonde, naar steden in Nederland vernoemde eilandjes) en waarin ook het vernoemingsgedrag van de verschillende zeevarende naties wordt beschreven.

De centrale vragen in het boekje zijn: wie heeft de eilanden hun naam gegeven, en wanneer is dat gebeurd? Als inwoner van Genemuiden gaat het hem dan om de eilanden Damar (Hattem), Joronga (Hasselt), Gumuta (IJsselmui-

den), Ganone (Klein Geelmuiden) en Woka (Groot Geelmuiden).

De grootte van deze eilanden wordt aangeduid als 'kruimeltjes grond' (p. 9) – dat had wat specifiekere gemogen: samen zijn ze ongeveer zo groot als Texel. Op zich is er over alleen die vijf eilandjes niet genoeg te vertellen om een heel boek te vullen, dus begint de schrijver met Magellaan wiens scheepslui de eilandjes mogelijk hebben zien liggen op hun tocht om de wereld, en besteedt hij veel aandacht aan het naburige Batjan en Nieuw-Guinea. Toch had er wat meer opgedoken kunnen worden, bijvoorbeeld uit de *Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel* (1899-1908) waar zeilaanwijzingen in staan over dit gebied, en uit de Nederlandse zeekaarten zelf. Aan bronnen heeft Westhof onder andere *Delfper* aangeboord, waar hij kustprofielen aan ontleende en hij heeft verder nagegaan waar de Nederlandse namen voor deze eilanden nog allemaal worden gebruikt. Bij Google Earth is dat niet meer het geval (bij Geonames.org, de bekendste site wat betreft geografische namen, ko-

men Hasselt, Groot- en Klein Geelmuiden nog wel voor).

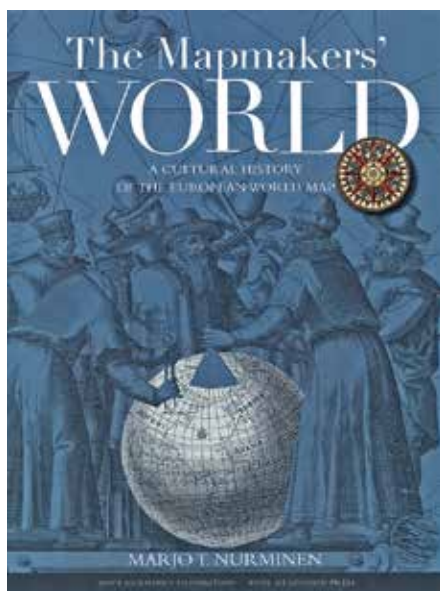
Pieter Stippert die in 1681 door de VOC werd uitgezonden uit Batavia om Halmahera in kaart te brengen blijkt de beste kandidaat voor de naamgeving van de eilanden. Hij heeft op zijn kaart 27 topografische objecten een Nederlandse naam gegeven. Het is een fraaie en niet alleen zeer gedetailleerde maar ook zeer betrouwbare kaart, die pas door de begin twintigste eeuw vervaardigde zeekaarten overtroffen is. In een beschrijving van het werk van de hydrografische opname-officieren in Nederlands-Indië (*Eenzame Tropenzeeën* door H.Th. de Booy (Amsterdam 1957) wordt verteld dat Stipperts kaart nog rond 1930 als bron en controlemiddel voor de hydrografische opname werd gebruikt. Op Stippertskaart staat trouwens Groot-Geelmuiden niet genoemd, ervoor in de plaats staat de naam Sink (niet vermeld bij Westhof, bij Von Rosenberg/Bernstein wordt ernaar verwezen als Enck), en pas later kreeg het zo genoemde eiland (bij de Alfoeren bekend als Woka) de naam Groot Geelmuiden. Over Stippert en zijn kaartproductie voor de VOC staat verder niets vermeld.

Naast de aan Google Earth ontleende luchtfoto's van de eilanden vormen de foto's van Kanenori Miura, een Japanse toerist die de eilanden in 2011 bezocht, vormen een bijzondere aanvulling, vooral van de langs de kust van Hasselt en IJsselmuiden gelegen paalwoningen van de Badjo's, die zich hier permanent hebben neergezet.

Ferjan Ormeling

The mapmakers' world. A cultural history of the European world map / Marjo T. Nurminen. - Oxford: Pool of London Press, 2015. - 360 blz. - ill. in kl. - ISBN 9781910860007. - £ 50,- of \$ 75,-

In de meeste boeken over de geschiedenis van de Europese kartografie spelen middeleeuwse wereldkaarten veelal slechts een bijrol. Ze worden als opmaat beschouwd voor het verschijnen in de achttiende en negentiende eeuw van gedrukte kaarten die het meer herkenbare moderne, wetenschappelijk juiste wereldbeeld weergeven. In *The Mapmakers' World* doet Marjo Nurminen dat niet: zij focust juist in op het vroege stadium van de in Europa vervaardigde wereldkaarten. In haar boek behandelt ze de zevende tot en met de zeventiende eeuw,

met een zwaartepunt op de overgang van laatmiddeleeuwse naar vroegmoderne manuscriptkaarten.

In vijf hoofdstukken neemt de auteur de lezer mee op reis door 1000 jaar wetenschapsgeschiedenis. Het is een fascinerende reis langs kennis van de antieken, het middeleeuwse wereldbeeld, de herontdekking van klassieke teksten als Ptolemaeus' *Geographia*, het begin van de ontdekkingsreizen en van de Europese expansie, de geleidelijke groei naar een meer wetenschappelijk wereldbeeld en, als culminatie, de opkomst van de Nederlandse kartografische dominantie van de zeventiende eeuw. Alle grote namen en begrippen komen aan bod: Al-Idrisi, portolaankaarten, de *Atlas Català*, Fra Mauro, Martin Behaim, Juan de la Cosa, Johannes Ruysch, Martin Waldseemüller, Piri Reis, Oronce Finé, Sebastian Münster, Abraham Ortelius, Gerard Mercator, Petrus Plancius, Jodocus Hondius en Willem en Joan Blaeu. Maar Nurminen stieft niet met grote passen door de geschiedenis van de kartografie. Het is haar verdienste dat ze, hoewel ze bij alle hoogtepunten stilstaat, dat niet te uitgebreid doet. Een deel van de kracht van dit boek ligt in de aandacht die de auteur schenkt aan het met elkaar verbinden van de hoogtepunten door minder bekende episodes, invloeden en afgeleiden diepgaand te behandelen. Zo ontstaat een overzicht van de ontwikkeling van kennis, kunde en kunst. In haar heldere, prettig leesbare betoog gaat de schrijfster tegelijkertijd nader in op filosofisch-wetenschappelijk vragen. Wat zeggen vroege Europese wereldkaarten over onszelf? Wat over de geschiedenis, de cultuur, attitude en (gedeelde) waarden? Wat leren ze ons

over het begrip van de wereld als geheel, hoe reflecteren ze ons begrip van landen en volkeren?

Wat direct aan het boek opvalt is het formaat. De keuze voor een paginagrootte van 34 bij 25 cm biedt veel ruimte voor een weelde aan afbeeldingen. Niet alleen zijn de illustraties zonder uitzondering van hoge kwaliteit; het is vooral de uitstekende keuze die de auteur maakte welke bewondering afdwingt. Het getuigt van een enorme codicologische, kunsthistorische en kaarthistorische kennis. Bladerend door het boek krijgt de lezer alleen al door het bekijken van de illustraties een goede indruk van de evolutie in de Europese kartografische iconografie, waarbij afbeeldingen van beroemde kaarten worden afgewisseld met een hoeveelheid minder bekend en soms zelf regelrecht obscuur beeldmateriaal, dat de samensteller uit veel verschillende Europese collecties wist op te duiken. De auteur weet zo een derde continuïteit in haar boek te vlechten: naast het historische verhaal en de vragen van meer filosofische aard vormen de afbeeldingen een heel eigen narratief.

Soms lijkt Nurminen in haar betoog sterk te leunen op volumes 1 en 3 van *The History of Cartography* (University of Chicago). Haar vloeiende en onderhoudende stijl (iets wat aan de meer als verzameling van essays opgezette *The History of Cartography* ontbreekt), haar knap geconstrueerde betoog, de uitgebreide bibliografie en vooral de vele prachtige afbeeldingen logenstraffen dat vermoeden echter. Het boek sluit af met een – in feite overbodige – korte verhandeling van de hand van de echtgenoot van de auteur, Juha Nurminen, een bekende Finse verzamelaar van wereldkaarten. In zijn epiloog behandelt hij de wetenschap, technologie en ontdekkingen van de achttiende en negentiende eeuw, en brengt die in relatie met de Europese kartografie uit die tijd. Dit boek hoort als referentiewerk in de boekenkast van elke zichzelf serieus nemende kaartenliefhebber naast Rodney Shirley's *The Mapping of the World* te staan. Het vormt er de ideale prelude op. Om af te ronden een tip: kijk goed rond op internet – het boek werd ten tijde van het schrijven van deze recensie voor slechts € 37,50 aangeboden. Een schijntje, als je het mij vraagt.

Gijs Boink

Inzendingen voor deze rubriek aan:

Ester Smit

E-mail:

e.smit@historischcentrumoverijssel.nl

Varia Cartographica

Ferjan Ormeling aan het woord in de Nina van Leerzaal (Foto Universiteit van Amsterdam).

Ferjan Ormeling geeft vierde Jansoniuslezing *Namen op de kaart*

Op vrijdag 26 januari gaf Ferjan Ormeling, emeritus hoogleraar kartografie en voorzitter van de redactie van *Caert-Thresoor*, de jaarlijkse Jansoniuslezing bij de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam. Na lezingen van Peter van der Krogt, Bram Vannieuwenhuysen en Günter Schilder, was het de vierde keer dat de Jansoniuslezing gehouden werd. Het evenement kan beschouwd worden als de officiële nieuwjaarsreceptie van historisch-kartografisch Nederland. In een overvolle Nina van Leerzaal (achterin moesten mensen staan) werd het publiek welkom geheten door Yvonne Twisk, het kersverse hoofd zakelijke exploitatie van UvA Erfgoed waar zowel de Bijzondere Collecties als het Allard Pierson Museum onder vallen. Bibliotheek en museum fuseren dit jaar en gaan verder onder de naam Allard Pierson. In het publieksgedeelte zal onder meer een 'GeoZone' gerealiseerd worden.

Ormeling ging in zijn lezing in op het belang van geografische namen op kaarten. Voor deze gelegenheid focuste hij zich op oud kaartmateriaal. Daarnaast keek hij vooral naar namen die Nederlandse kartografen gebruikten. Zo namen de Nederlanders bestaande toponiemen vaak (al dan niet verhaspeld of vertaald) over terwijl aan nieuwe objecten doorgaans nieuwe Nederlandse namen gegeven werden. Nieuwe namen kunnen vervolgens onderverdeeld worden in verschillende

typen. Typisch voor de Nederlandse taal lijken beschrijvende namen. Deze verwijzen naar bijvoorbeeld de vorm, zoals het 'Lange Eiland' of de 'Vogelkop'. Een groter eiland met meerdere kleinere eilanden werd vaak 'Hen met de Kieken' genoemd. Religieuze namen werden met name door Spanjaarden en Portugezen gegeven. Een nieuw ontdekte plaats kreeg meestal de heiligennaam behorende bij de dag waarop de ontdekking gedaan was. Een voorbeeld van ideële of conceptuele namen, dit type komt vooral voor bij forten en kasteel, is 'Kaap de Goede Hoop'. Vernoemingsnamen, of eponiemen verwijzen vaak naar personen (zoals 'Van Diemensland') of schepen (zoals 'Arnhemland'). Ook kunnen ze verwijzen naar geografische namen uit het moederland. Zo bestaan er in Oost-Azië verschillende 'heimwee-archipels', waarbij de eilanden vernoemd zijn naar verschillende Hollandse steden. Aansluitend op de actuele discussie rond straatnamen die naar Nederlanders met een dubieus verleden zijn genoemd, merkt Ormeling op: "in de VOC-tijd maakte men zich nog geen zorgen of namen aanstootgevend zouden zijn."

Na de uiteenzetting van verschillende soorten (Nederlandse) toponiemen, gaat Ormeling in op hoe deze namen op de kaart gezet zijn en hoe deze gebruikt worden. Zo wordt op Portugese en Nederlandse zeekaarten vaak onderscheid in rode en zwarte plaatsnamen gemaakt, waarbij de rode plaatsen belangrijker zijn, of aan-

gegeven werd dat er zich daar VOC-posten bevinden. Vervolgens toont Ormeling aan dat kartografen nogal eens fouten maakten bij het compileren van kaarten. Wanneer plaatsen op verschillende bronkaarten verschillend geschreven werden kon het voorkomen dat meerdere namen op de nieuwe kaart voorkwamen, zoals aangetoond wordt met kaarten van Gerard Mercator. Voorbeelden van kaarten van Gastaldi laten zien dat namen die van oudere kaarten overgenomen worden ook wel eens op de verkeerde plek op een kaart terecht komen. Speciale aandacht krijgen de zeenamen. In het verleden werden dergelijke namen gegeven aan wateren waarin bepaalde eilanden zijn gelegen. De Japanse Zee was dus de zee waar Japan in ligt. Pas in de negentiende eeuw wordt internationaal vastgelegd welke namen aan wateren tussen landen (en eilanden) gegeven worden. In zijn functie als vertegenwoordiger van Nederland in de *United Nations Group of Experts on Geographical Names* (UNGEGN) heeft Ormeling te maken met steeds terugkerende discussies hieromtrent. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de discussie rond de naamgeving van de Japanse Zee (of Oostzee, zoals de Koreanen willen). De conclusie is dat oude kaarten geen bewijs kunnen vormen omdat zeenamen vroeger niet eenzelfde demarkerende functie hadden als tegenwoordig.

Tot slot komt Ormeling tot een oproep om een database te maken van alle door Nederlanders gegeven geografische namen. Hiervoor zijn al verschillende bronnen beschikbaar: *De Atlas der Nederlandse Ontdekkingen* van Bennet en Van Wijk (1825), *de Nieuwe Spiegel der Zeevaart* van Damsteegt (1942/2001) en het eerste deel van *de Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie* (Atlas Amsterdam/Atlas Isaak de Graaf, 2006). Daarnaast kan gedacht worden aan het opnemen van plaatsnamen op de handgetekende en gedrukte zeekaarten van Van Keulen, de wandkaarten van De Wit en de hydrografische kaarten van de Indische archipel. Ormeling stelt een online-invulformulier voor waar vrijwilligers de Nederlandse naam, huidige naam, soortnaam, vindplaats, naamgever, reden voor benoeming, varianten, periode en locatie in kunnen vullen.

Ook een eventuele voorafgaande naam zou daaraan toegevoegd kunnen worden. Een naam voor dit nieuwe overzicht heeft Ormeling ook: "de Nieuwe Damsteeg".

Martijn Storms

Film over globe

In het in 2017 verschenen vierde nummer van *Caert-Thresoor*, staat een interessant artikel over de restauratie van twee globes uit de collecties van het Scheepvaartmuseum. Voor wie hierover nog niet is uitgelezen en er geen genoeg van kan krijgen, biedt het Noord-Hollands Archief te Haarlem een leuk artikel met korte films over de globes.

U kunt het artikel lezen en de films bekijken op: www.noord-hollandsarchief.nl/ontdekken/schatkamer/439-aard-en-bemelglobe

Studiepad Historische Cartografie aan de UvA

Aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) coördineert Bram Vannieuwenhuys het studiepad getiteld Historische Cartografie (Master Boekwetenschap UvA). Het studie-

pad wijdt studenten in in de wereld van oude kaarten en atlassen. Mooi om naar te kijken, maar ook waardevol en relevant voor studie. Oude kaarten maken duidelijk hoe men vroeger over de wereld en de samenleving dacht en bieden een visuele en een ruimtelijke blik op ons verleden. Voor een juiste interpretatie is een goede expertise nodig, die opgedaan kan worden bij het studiepad Historische Cartografie. Het studiepad is opgebouwd uit twee onderdelen. Het eerste deel zal ingaan op historische, theoretische, analytische en materiële aspecten van boekgeschiedenis en historische kartografie. Het tweede en praktische deel voeren studenten zelf onderzoek uit over en met oude kaarten en / of atlassen. Het werkcollege is gericht op technieken om kaarten te ontleiden en te interpreteren en focust op het gebruik van Geografische Informatiesystemen om zelf digitale kaarten te maken.

In het tweede semester wordt de kennis in de praktijk toegepast tijdens een onderzoekstage. In de masterscriptie wordt een kaarthistorisch aspect diepgaander onderzocht. De keuzeruimte biedt mogelijkhe-

den tot extra specialisatie in aanverwante disciplines zoals historische geografie, kunstgeschiedenis, geschiedenis, archeologie, landschapskunde enzovoort.

Waar: Universiteit van Amsterdam

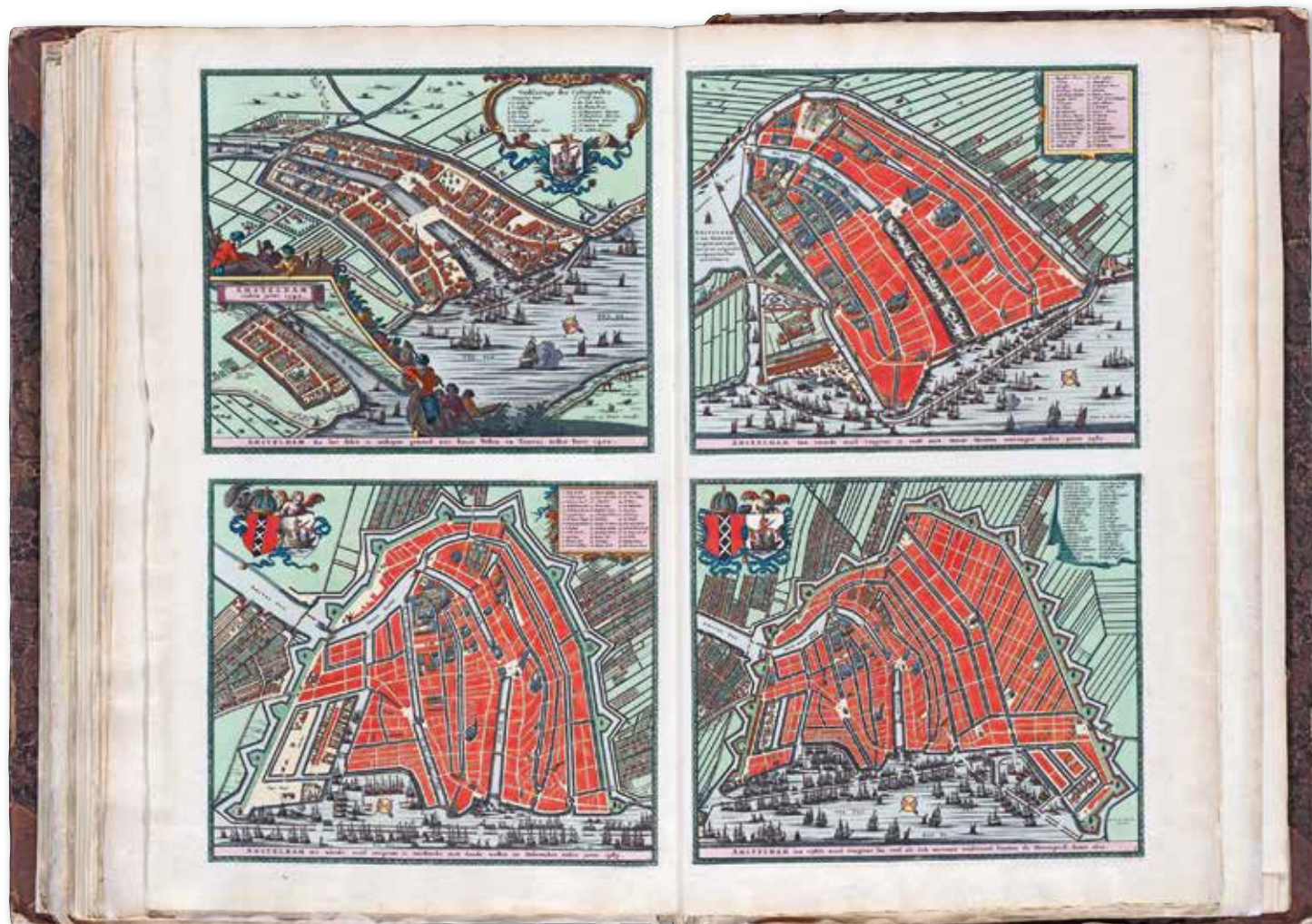
Meer informatie: www.uva.nl/ma-boekwetenschap (even doorklikken op bovenste rode knop rechts 'UvA Studiegids')

Contact (en vragen):

B.J.Vannieuwenhuys@uva.nl

Vroege oproep voor conferentie Mapping and Global Imaginary

Call for Papers voor de conferentie *Mapping and Global Imaginary, 1500-1900*. Alle kaarten geven een eigen voorstelling van de wereld of een stukje van de wereld weer. De kaartmaker vertaalt zijn idee van de werkelijkheid, zijn visie op dat wereldbeeld op papier, zowel visueel als tekstueel. De context, vorm, uiterlijk en aard van de kaart van de waargenomen realiteit vormen interessante aspecten voor de studie van (historische) kartografie en de daaruit voortgekomen (kartografische) producten.

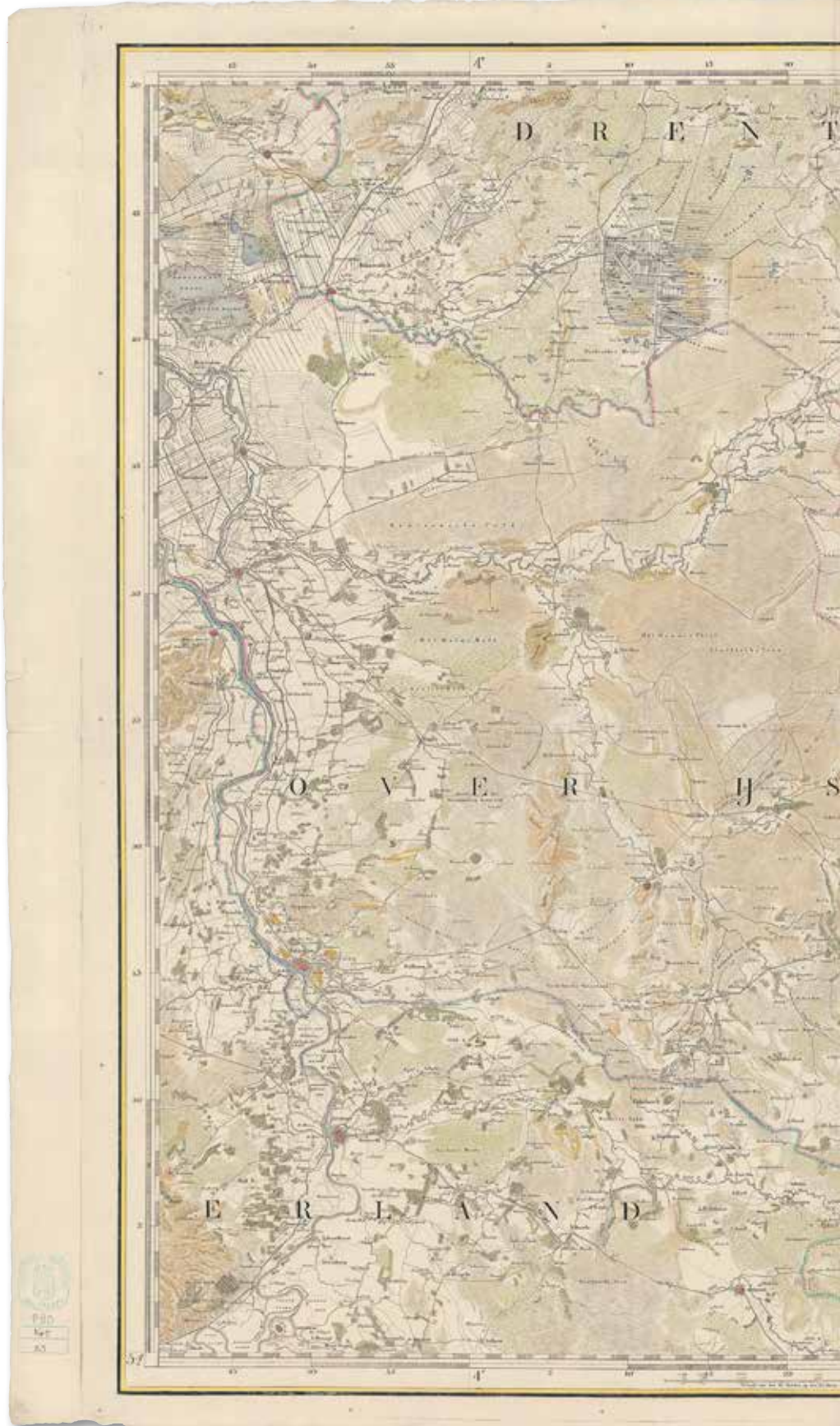
Afbeelding van Amsterdam in vier stadia in kaart gebracht. (Universiteitsbibliotheek Amsterdam OTM: HB-KZL I 2 A 4).

Over een jaar, wordt op 14 en 15 februari 2019 een conferentie georganiseerd door *Global History and Culture Centre* (Universiteit van Warwick) en *History Department* (Universiteit van Stanford).

De scheidslijn tussen de categorie kaarten die een gebied waarheidsgetrouw weergeven en de realiteit vormen en van kaarten over de fictieve wereld, is niet altijd zo duidelijk als het lijkt. De opzet van de conferentie is dan ook om te onderzoeken waar die lijn precies ligt hoe de interactie tussen die werelden tot stand kwam en daarmee de dialoog over dit onderwerp te openen. De belangrijkste spreker zal zijn Professor Sumathi Ramaswamy (Duke Universiteit). Mogelijke onderwerpen die aan de orde kunnen komen zijn: utopia's en dystopia's in kaart, grensaanspraken en machtsprojecties in kaart, kaarten van alternatieve toekomst, *fabulous & monstrous* en meer. Oproep: CFP sluitdatum 1 juni 2018 Voor vragen of voor het sturen van een uittreksel van maximaal 300 woorden, afbeelding in hoge resolutie van een of twee kaarten en een CV: globalimaginary@gmail.com Waar: David Rumsey Center, Stanford University Prijs: 50 dollar, studenten krijgen korting. Hotel- en reiskosten niet inbegrepen Verdere informatie: www.library.stanford.edu/rumsey

Voor de eenentwintigste keer conferentie *Maps And Geo-Information Curators Group*

De *Maps And Geo-Information Curators Group* (MAGIC-groep) organiseert de eenentwintigste conferentie die zal gaan plaatsvinden van 8 tot en met 10 oktober 2018 in het Duitse Gotha, bij de Perthes Collectie. De onderwerpen zullen gaan over onder andere het maken van beleid voor geoinformatie en kaartcollecties, metadatastandaarden voor kaarten in bibliotheek, archief en museum, ontwikkeling van nieuwe technologieën met betrekking tot geoinformatie en collectioneren van kaarten, behoud en toegankelijkheid van kartografisch erfgoed, innovatie in de (digitale) presentatie van kaartmateriaal, om er maar een paar te noemen. Het is nog lang geen oktober, maar dit is een CFP. Voorgelegde artikelen moeten voor 1 april binnen zijn en voldoen aan een paar eisen. Zie hiervoor <http://cartography.web.auth.gr/ICA-Heritage/MAGIC/> Meer informatie en het insturen van artikelen: mapcurators@gmail.com Kijk ook op: www.cartography.web.auth.gr/ICA-Heritage/MAGIC/

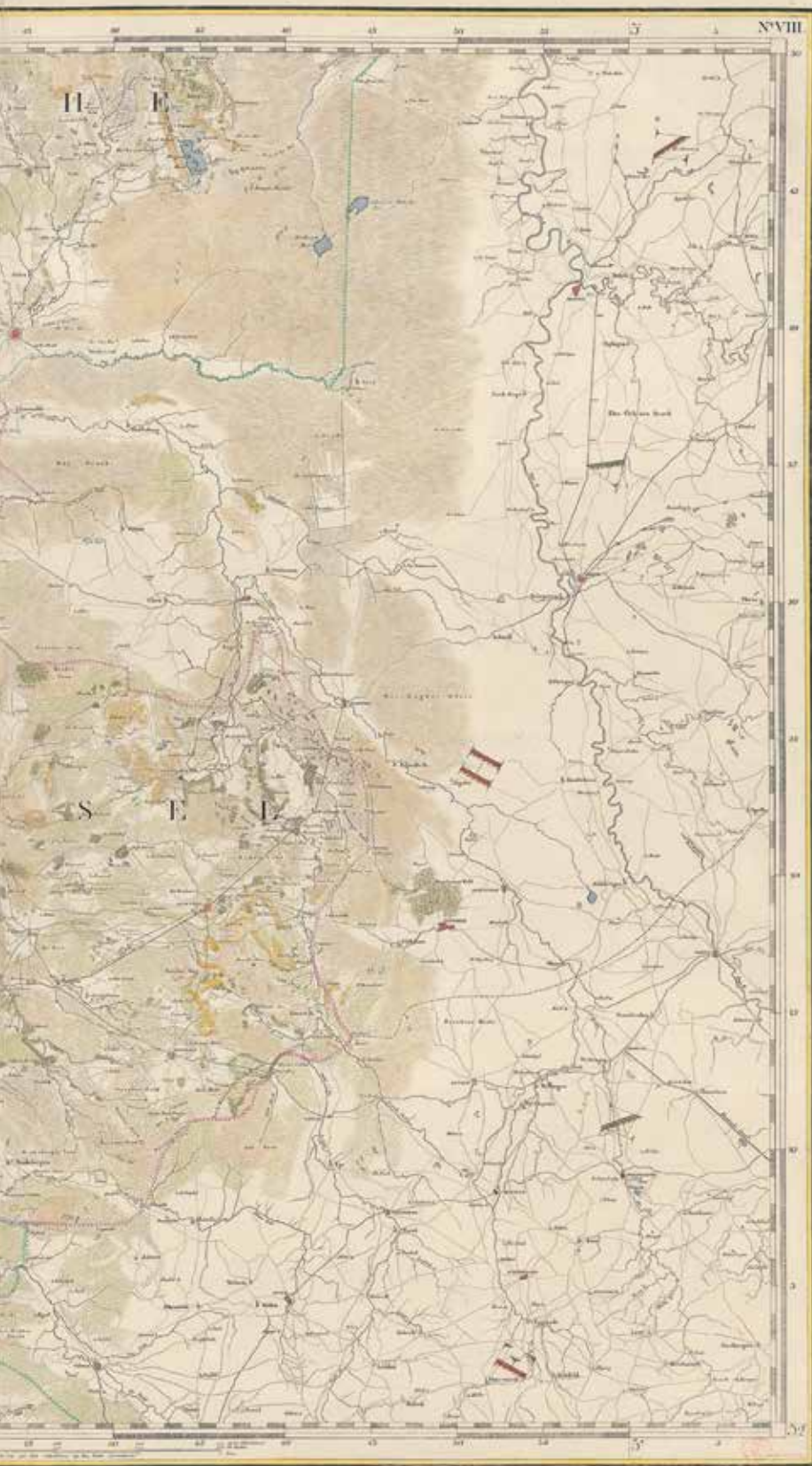
Blad VIII van de Choro-topographische kaart der Noordelijke Provinciën van het Koninkrijk der Nederlanden uit 1829

Conferentie van het *International Society for the History of the Map in Portland*

De *Osber Map Library* (OML) en de *Smith Center for Cartographic Education*, (Universiteit van Zuid Maine), in Portland organiseren een symposium met daarbij inbegrepen een jaarlijkse bijeenkomst.

Het is het *Symposium of the International Society for the History of the Map*.

Waar: *Osber Map Library* and *Smith Center for Cartographic Education* (OML), University of Southern Maine, hoek Forest Avenue en Bedford Street 314 Forest Av. Portland ME 04101

(Collectie Historisch Centrum Overijssel, kaartcollecties, NL-ZIHC_PB053.8).

Registratie is bij het tot stand komen van dit nummer nog niet geopend maar houd de website in de gaten: www.osbermaps.org/isbmap2018/register. Het programma wordt nader bekendgemaakt. Meer informatie: isbm2018@maine.edu

Kraijenhoffkaart in kleur

Iedere archiefinstelling heeft wel een kast waar alleen maar mooie stukken in liggen. In het kaartendepot van het Historisch Centrum Overijssel (HCO) te Zwolle staat ook zo'n kast. De laden gaan piepend open, maar in die laden liggen de

mooiste kaarten. In 2005 besloot men in het Provinciehuis ruimte te winnen door de bibliotheek in te krimpen. De kaartencollectie moest worden opgeheven en overgedragen. Een collega zag gelukkig kans om een schouw te houden. Het gaat om 2834 kaartbladen. Sommige kaarten horen bij elkaar, een andere staat los, en soms vraag je je af hoe een kaart in deze kast terecht is gekomen. Een kaart verdient speciale aandacht: de *Kraijenhoffkaart*.

De 'Bladwijzer der Choro-topographische kaart der Noordelijke Provinciën van het Koninkrijk der Nederlanden' ziet er een beetje saai uit. De negen bladen die de kaart vormen zien eruit alsof ze gisteren zijn gemaakt, met de mooiste kleuren. De kaart van Kraijenhoff kwam, zoals bij de meeste lezers onder u wel bekend, in 1823 gereed.

Door slijtage van de koperplaten besloot men tot een bijgewerkte heruitgave. In 1829 waren ze klaar. De verschillen tussen de diverse uitgaven zijn in een eerder nummer van *Caert-Thresoor* zijn de verschillen al eens voor u op een rijtje gezet. Door de details te vergelijken kunnen we zien dat wij van doen hebben met een exemplaar uit 1829. De verkoop viel bij de tweede uitgave wat tegen. Er was concurrentie van nieuwe kaarten ontstaan met een schaal van 1: 50.000. Bij het Ministerie van Oorlog echter, bleef de behoefte van een grote basiskaart bestaan. Hierop konden linies en inundaties worden ingekleurd. Zo'n wandkaart hing dan op vele militaire bureaus en bij het Ministerie van Oorlog aan de wand. Als de kaart werd bijgewerkt werd die op hoofdlijnen actueel gehouden. Maar het droogvallen van de Haarlemmermeer verdiende een nieuwe aanpassing.

De kaart van Kraijenhoff gold bijna een halve eeuw lang als algemene militaire overzichtskaart. Uiteindelijk haalde de techniek de tijd in. Meer en meer werden de bladen van de *Topografisch Militaire Kaart* (TMK schaal : 50.000) als bron benut, waardoor de kaart van Kraijenhoff aan betekenis inboette. De negen bladen die geduldig liggen te wachten in een lade van het HCO zijn heel bijzonder. Blad voor blad zijn de kaartbladen prachtig ingekleurd. Wilden ze de bladen als een grote kaart ophangen? Ze zijn er nooit aan toe gekomen.

Ester Smit

Samengesteld door Peter van der Krogt (p.c.j.vanderkrogt@uva.nl)
en Martijn Storms (m.storms@library.leidenuniv.nl)

Zie ook: <http://www.explokart.eu/journals>

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Altić, Mirela, 'Johannes Janssonius's map of Dalmatia and the Ottoman-Venetian borderland (1650).' *Imago Mundi* 70, 1 (2018): 65-78.

Bos, Kees & Jan Willem Bosch, *Landschapsatlas van de Oosterschelde, Spiegel van verleden, venster op de toekomst*. Koudekerke: Bos & Böttcher, 2017. - 464 blz. - ISBN 978-90-77525-00-5. - € 59,50.

Brink, Lowie, 'Pieter Bos is dood, Leve Jan Niermeyer! Een nieuw kartografisch geluid bij uitgeverij Wolters'. *Caert-Thresoor* 36, 4 (2017): 159-167.

Brognez, Laurence, et al., 'Le Diable à Bruxelles. Essai d'analyse cartographique d'un récit documentaire et fictionnel du milieu du XIXe siècle.' in Mauricette Fournier (ed.), *Cartographier les récits*. Clermont-Ferrand: Presses universitaires Blaise Pascal, 2016, blz. 85-104.

Frauenfelder, Rianne, *Schatten van kaarten: Historische kaarten uit Zeeuws-Vlaanderen en noordelijk Vlaanderen*. Sluis: Gemeente Sluis, 2017. - € 7,50 - verkrijgbaar via museuminfo@zeelandnet.nl

Heinz, Markus (Hrsg.), *11. Kartographiehistorisches Colloquium Nürnberg 2002*. Vorträge - Berichte - Poster. Bonn: Kirschbaum Verlag, 2017.

- Bevat o.a.
- Elger Heere & Martijn Storms, 'Niederländische Präkaster Kartenbücher' (blz. 55-66).
 - Wolfram Dolz, 'Von der richtigsten Methode accurate Spezial-Charten zu fertigen': Adam Friedrich Zürners (1679-1742) Aufnahme- und Kartiermethoden zum 'Atlas Augustaeus Saxonicus' (blz. 115-129) [atlas o.a. uitgegeven door Petrus Schenk Jr.].
 - Marco van Egmond, 'Die Nutzung von Buchhandelskatalogen für die kartographiehistorische Forschung am Beispiel der Firma Covens & Mortier' (blz. 131-144).

Heinz, Markus (Hrsg.), *17. Kartographiehistorisches Colloquium Eichstätt 2014*. Vorträge - Berichte - Poster. Bonn: Kirschbaum Verlag, 2017.

- Bevat o.a.
- Annette Hey, Der 'Rostocker Große Atlas': Der große Unbekannte (blz. 41-49).
 - Markus Greulich, Der Wandel des deutschlandpolitisches Denkens in der Atlaskartographie 1945-1990: Eine Darstellung in Bildern (blz. 189-211) [met o.a. Nederlandse atlassen].
 - Jacob Mendt & Georg Zimmermann, Das 'virtuelle' Kartenforum der SLUB: Digitalisierung, Erschließung und Georeferenzierung historischer Karten (blz. 213-223).

Imhof, Dirk, 'The trade in individual maps from Ortelius's Theatrum Orbis Terrarum after 1612.' *Imago Mundi* 70, 1 (2018): 52-64.

Kent, Alexander J. & Peter Vujakovic (eds.), *The Routledge handbook of mapping and cartography*. London/New York: Routledge, 2018. - 594 blz. - ISBN 9781138831025. - £195,-.

King, Robert J., 'Marco Polo's Java and Locach on Mercator's world maps of 1538 and 1569, and globe of 1541.' *The Globe* 81 (2017): 41-61.

Lagerweij, Jeroen, 'Het plan Van Niftik van Amsterdam: een negentiende-eeuwse kartografische curiositeit'. *Caert-Thresoor* 36, 4 (2017): 168-176.

Milanesi, Marica, 'The real Ganges. Gerard Mercator and the question of the borders of India.' in Nathalie Bouloux, Anca Dan & Georges Tolia (eds.), *Orbis disciplinae. Hommages et l'honneur de Patrick Gautier Dalché*. Turnhout: Brepols, 2017, blz. 395-418.

Ormeling, Ferjan, 'Names on Old Maps'. in Moser, Jana (hrsg.), *Joint Commission Seminar on Historical Maps, Atlases and Toponymy*. Forum ifl 30 (Leipzig: Leibniz-Institut für Länderkunde, 2016), blz. 111-119.

Oude Hollandse Kerken, *Kerken op de kaart gezet*. Themanum-

mer van Oude Hollandse Kerken 85 (winter 2017). Bevat:

- Peter van der Krogt, Kerken op kaarten door de eeuwen heen (blz. 2-9).
- Annemarie Zijlstra, Picturale weergave op de 'Kerkenkaart' naar waarheid of fictie? (kadertekst op blz. 6)
- Hans Steketee, Drieluik over een parel binnen de Amsterdamse erfgoedcollecties [interviews met Reinder Storm, Peter van der Krogt en Bram Vannieuwenhuijze] (blz. 10-15).
- Reinder Storm, Tjandreizen van 'de heyligheste' naar The Amsterdam Dungeon: Afbeeldingen van een kerk aan het Rokin op kaarten door de eeuwen heen (blz. 16-19).
- Hans Steketee, De digitale component in de historische cartografie (blz. 20-21).
- August den Hollander, Kaarten in bijbels uit de Lage Landen (blz. 22).

Putten, Jasper van, *Networked nation. Mapping German cities in Sebastian Münster's 'Cosmographia'*. Leiden/Boston: Brill, 2018. - 354 blz. - ISBN 9789004335998. - € 149,-.

Schakel, M.W., Kaartenmakers. In: *De Kroniek, kwartaalblad van de Geschiedkundige Vereniging Giessenburg en Schelluinen* 38, 4 (dec. 2017), 61-67 [betr. kaarten van de Alblasserwaard van o.a. Mattheus van Nispen en Abel de Vries].

Storm, Reinder, 'Oudtestamentische wereldkaart van W.A. Bachiene: De wereld van Noachs nakomelingen.' *Geografie* 26,9 (nov./dec. 2017): 30-31.

Storm, Reinder, 'Regiones sub Polo Arctico: Met Blaeu in de kou.' *Geografie* 27,1 (jan. 2018): 18-19.

Sumira, Sylvia, 'Een andere visie op vroege Nederlandse globes'. *Caert-Thresoor* 36, 4 (2017): 177-182.

Thiers, Ottie, *Vught en Cromvoirt in kaart*. Vught: Stichting Erfgoed Vught; Stichting Vughts Museum; De Bilt: HaEs producties, 2017. - 84 blz. ISBN 978-94-92513-06-9.

Wildeman, Diederick, 'Zeekaarten als historische bron'. *Caert-Thresoor* 36, 4 (2017): 151-158.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

e-Perimtron 12,4 (2017)

On-line tijdschrift: <http://www.e-perimtron.org>

Konkoly-Gyuró, Éva, et al., 'Overview of the 18th-20th century military surveys in the light of the land cover change assessment in Eastern Central Europe' (blz. 142-180).

Cajthaml, Jiří, & Tomáš Janata, 'Georeferencing of First Military Mapping survey maps in the area of Bohemia using polynomial method' (blz. 181-188).

De Hollandse Cirkel 19,3 (sept. 2017)

Informatie: <http://www.hollandsecirkel.nl/>

Klaasse, Zacharias, 'Kadaster: 200 jaar bestuur' (blz. 107-114).

Bogaerts, Theo, 'Schermmerhorn-meubilair in Science Centre' (blz. 114-119).

IMCoS Journal 150 (Autumn 2017)

Informatie: <http://www.imcos.org/imcos-journal>

Moore, John, 'Reflections on a life with Scottish maps: Forty years as a map librarian and researcher (Malcolm Young Lecture, 2017)' (blz. 12-17).

Thomas, Leah M., 'Tactile semiotics: Design in eighteenth- and nineteenth-century maps by, and for, the blind' (blz. 21-32).

Lane, Christopher W., 'The changing American West: Mapping nineteenth-century political transformations in the Trans-Mississippi West' (blz. 35-43).

Morris, Simon, 'The other side of the map: Additions, inscriptions and annotations' (blz. 45-52).

November 2017
Hardback (xiv, 354 pp.)
ISBN 9789004335998
Price € 149 / US\$ 172
brill.com/msc

Networked Nation

Mapping German Cities in Sebastian Münster's 'Cosmographia'

Jasper van Putten,
Massachusetts College of
Art and Design

In this beautifully illustrated book, Jasper van Putten examines the creation of the city views in this cosmography, considering the evolution of German and Swiss identity over the period of the *Cosmographia's* publication (1544–1628).

July 2017
Hardback (xiv, 280 pp.)
ISBN 9789004345355
Price € 132 / US\$ 152
brill.com/ewcd

Companions in Geography

East-West Collaboration in the Mapping of Qing China (c.1685-1735)

Mario Cams, University of
Macau

In *Companions in Geography* Mario Cams explores the early 18th century mapping of Qing China, one of the largest scientific projects of the early modern world and shaped by the collaboration between European missionaries and Qing officials.

BRILL

In- en verkoop: **antiquarische boeken**

prenten

decoratieve grafiek

Brede sortering:

- Geïllustreerde drukken 15-19e eeuw
- Topografie
- Atlanten
- Reisboeken
- Oude kunstgrafiek
- Natuurlijke historie

Antiquariaat Plantijn

Ginnekenmarkt 5 - 4835 JC Breda
Telefoon: 076 560 44 00
Mobiel: 06 532 994 10
E-mail: dieter.d@planet.nl
www.plantijnmaps.com

MERCATOR

**Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030-2321342**

Bezoek op afspraak.

BK BUBB KUYPER

VEILING BOEKEN
MANUSCRIPTEN
EN GRAFIEK

met o.a.
Nederlandse en
buitenlandse
kartografie,
topografie en
geschiedenis

**29 Mei -
1 Juni
2018**

**Kijkdagen
24-27 Mei**

Inbreng voor
deze veiling
mogelijk op
maandag t/m
vrijdag van
9.00-17.00 uur

Kenaupark 30
2011 MT Haarlem
tel. 023 5323986
fax 023 5323893
e-mail info@bubbkuyper.com
catalogus online te raadplegen op
www.bubbkuyper.com

Inter-Antiquariaat *Mefferdt & De Jonge*

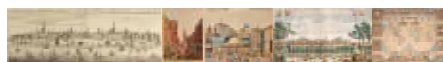

INKOOP en VERKOOP oude kaarten en stadsgezichten

Bernard Zweerskade 18, 1077 TZ Amsterdam, T: 020-6640841

www.inter-antiquariaat.nl

interantiquariaat@chello.nl

Dat Narrenschip

Grote collectie landkaarten
en topografische prenten- en boeken

Specialisatie:

IN- EN VERKOOP:

- landkaarten van de Nederlanden;
17 en 7 provinciën;
- landkaarten en prenten van Graafschap Holland;
 - Zeeland;
 - Utrecht;
- overige provincies Nederland.

Antiquariaat Dat Narrenschip

Turfkaai 11 (bij de bushalte!)
4331 JV Middelburg
telefoon
0118 674141
mobiel
06 28146967
e-mail
mail@datnarrenschip.nl

Openingstijden:
donderdag
10.00 - 21.00 uur
vrijdag
10.00 - 18.00 uur
zaterdag
10.00 - 17.00 uur

Ook gevestigd te Amsterdam
Singel 279
1012 WG Amsterdam
Geopend: zaterdag
10.30 - 17.30 uur

www.datnarrenschip.nl

Cartografisch Antiquariaat

ANTIEKBOERDERIJ GRAAFLAND

ANYERE LANDKAARTEN & OUDER PRENTEN VAN DORPEN EN STEDE

Snelgroeiende collectie antieke landkaarten en topografische prenten

17 en 7 provinciën, stadsplattegronden,
rivierkaarten, polderkaarten en wereldkaarten

www.antiekboerderijgraafland.nl

Graafland 71-A, 2964 BK Groot-Amers
Tel. : 0184 - 600926 / Mob. : 06-41245207
Email: info@antiekboerderijgraafland.nl
Twitter: @Antiekeprent

Open op zaterdagen van 11.00 tot 17.00u (of op afspraak)

Internetveilingen

Februari, Maart, April, Mei, Juni,
September, Oktober en November

www.swaen.com

Inbreng voor deze internet-veilingen is mogelijk
gratis taxatie - email: paulus@swaen.com

Tel. London + 44 (0)750 937 0039 / USA +1 727 687 3298

Sinds 40 jaar inkoop en verkoop van oude kaarten en atlanten
online catalogus met meer dan 2000 items